

Олексій Пластун, Сергій Панченко, Володимир Оверко

ПІДПРИЄМНИЦТВО і ФІНАНСОВА ГРАМОТНІСТЬ

8
КЛАС



Олексій Пластун, Сергій Панченко, Володимир Оверко

ПІДПРИЄМНИЦТВО І ФІНАНСОВА ГРАМОТНІСТЬ

Підручник для 8 класу

закладів загальної середньої освіти

Видавництво «Ранок»

2025

Підручник створено відповідно до модельної навчальної програми
«Підприємництво і фінансова грамотність. 8–9 класи»
для закладів загальної середньої освіти (автор Панченко С. Ю.)

Олексій Пластун
Сергій Панченко
Володимир Оверко

ПІДПРИЄМНИЦТВО І ФІНАНСОВА ГРАМОТНІСТЬ 8

Підручник для 8 класу
закладів загальної середньої освіти

Рекомендовано
Міністерством освіти і науки України



rnk.com.ua/108452

Інтерактивний
електронний додаток
до підручника

Київ · Харків
Видавництво «Ранок»



УДК 336.37.016(075.3)

П 37

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 21.02.2025 № 347)

Підручник створено відповідно до модельної навчальної програми
«Підприємництво і фінансова грамотність. 8–9 класи»
для закладів загальної середньої освіти (автор Панченко С. Ю.)

Ілюстрації *Ніни Шумілової*

Пластун О. Л.

П 37 Підприємництво і фінансова грамотність : підруч.
для 8 кл. закл. загал. серед. освіти. / О. Л. Пластун,
С. Ю. Панченко, В. П. Оверко. — Х. : Вид-во «Ранок»,
2025.

УДК 336.37.016(075.3)

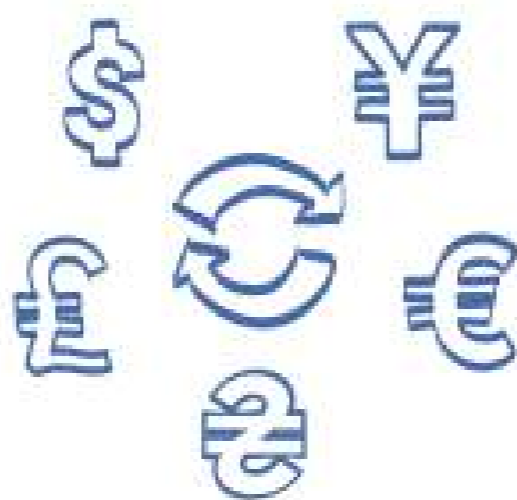


Інтерактивний
електронний додаток
до підручника
доступний за QR-кодом
або посиланням
mnk.com.ua/108452

© Пластун О. Л., Панченко С. Ю.,
Оверко В. П., 2025
© Шумілова Н. А., ілюстрації, 2025
© ТОВ Видавництво «Ранок», 2025

Дорогі учні та учениці!

Реальне життя постійно підкидає проблеми, частину з яких можна розв'язати за допомогою грошей. Але гроші спершу ще треба заробити. Як заробити? Будьмо відвертими: на уроках фізики чи хімії, біології чи математики вам про це не розкажуть. Там і без цього вистачає, про що говорити. Тому ми підготували підручник з окремого предмета «Підприємництво і фінансова грамотність», у якому познайомимо вас із основами грошознавства. Тобто розповімо, що таке гроші, звідки вони взялись і навіщо, як правильно поводитися з грошима та робити з грошей ще більші гроші (у що варто вкладатися, а в що — ні). Поговоримо ми, звісно, і про те, як гроші заробляти (наприклад, як стати підприємцем і робити гроші самостійно, а не все життя гнути спину на якогось дядька чи тітку), як і в кого позичати. А ще розповімо вам купу цікавих історій та корисних фактів зі світу фінансів. Тож ви ще батькам розкажете всяке цікаве, і вони будуть від вас у захваті (хоча вони й без того вас люблять). Будуть тут і питання, і завдання (але небагато, щоб ви не перенапружувалися). Тож ласкаво просимо у світ підприємництва та фінансової грамотності! Війо до нових знань (безперечно) і до першого мільйона (але це не точно)!



А тепер серйозніше.

Вітаємо вас на сторінках нашого підручника!

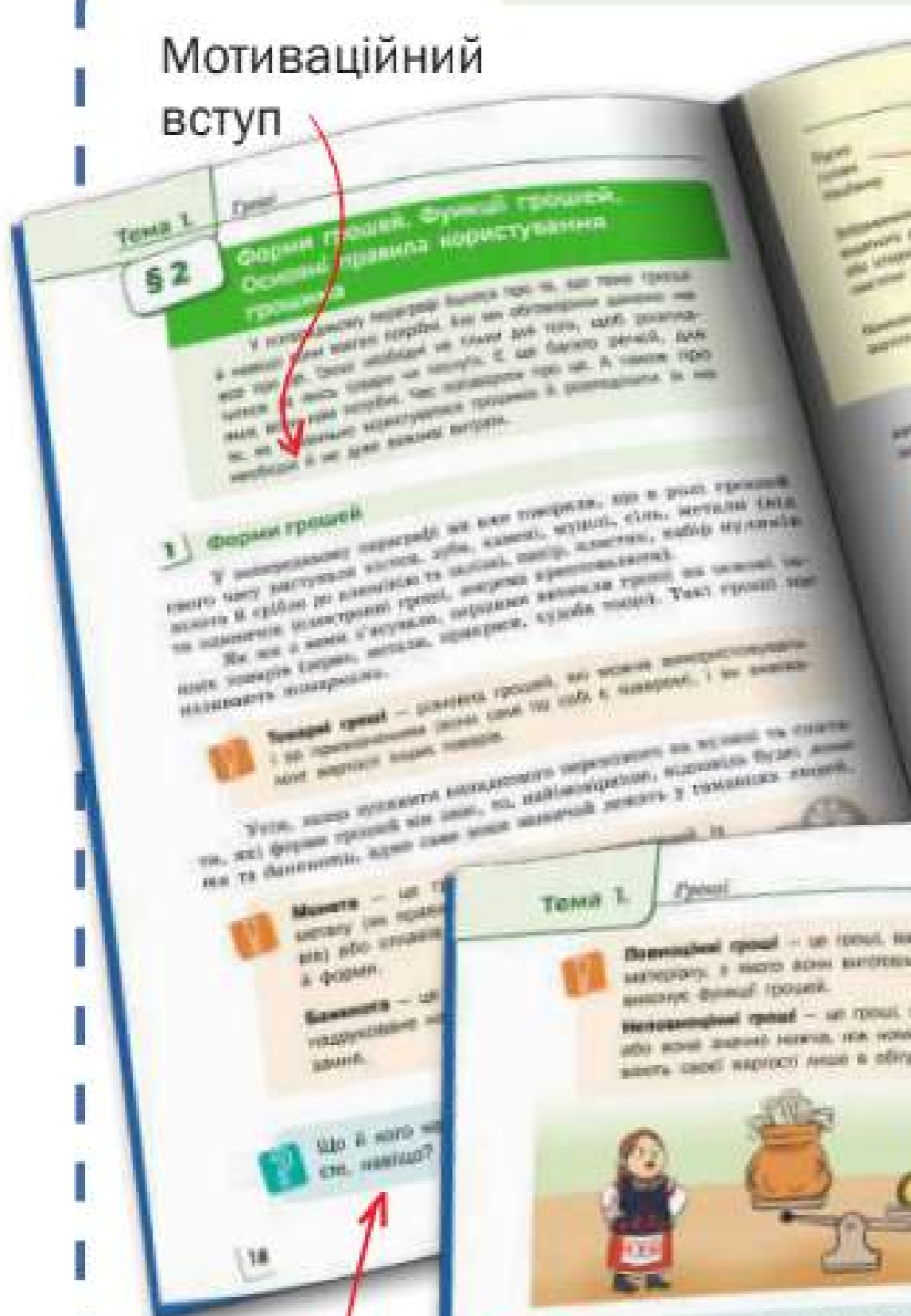
Як він побудований? По-перше, у ньому є 2 розділи. Розділи складаються з тем, теми — з параграфів. У кожному параграфі є вступ — завдяки ньому ви зрозумієте, про що йдеться далі. Текст параграфа розбитий на пункти, присвячені окремим питанням. Звісно, усередині параграфів є *означення* нових понять (а як без них?). Але не тільки. Ви великі розумниці й розумники, отже, зможете відповісти й на наші *запитання* по ходу розповіді та навіть виконати невеличкі *дослідження*. А потім познайомитися із *цікавими фактами*.

Наприкінці параграфа ми разом із вами підіб'ємо *підсумки*, а потім ви вже без нас попрацюєте в *групах* або *парах* чи візьмете участь у *рольовій грі*.

Опанувавши матеріал параграфа, варто відповісти на *контрольні запитання*, а потім пройти *тестування* — мабуть, вам самим буде

Подорож сторінками підручника

Мотиваційний вступ



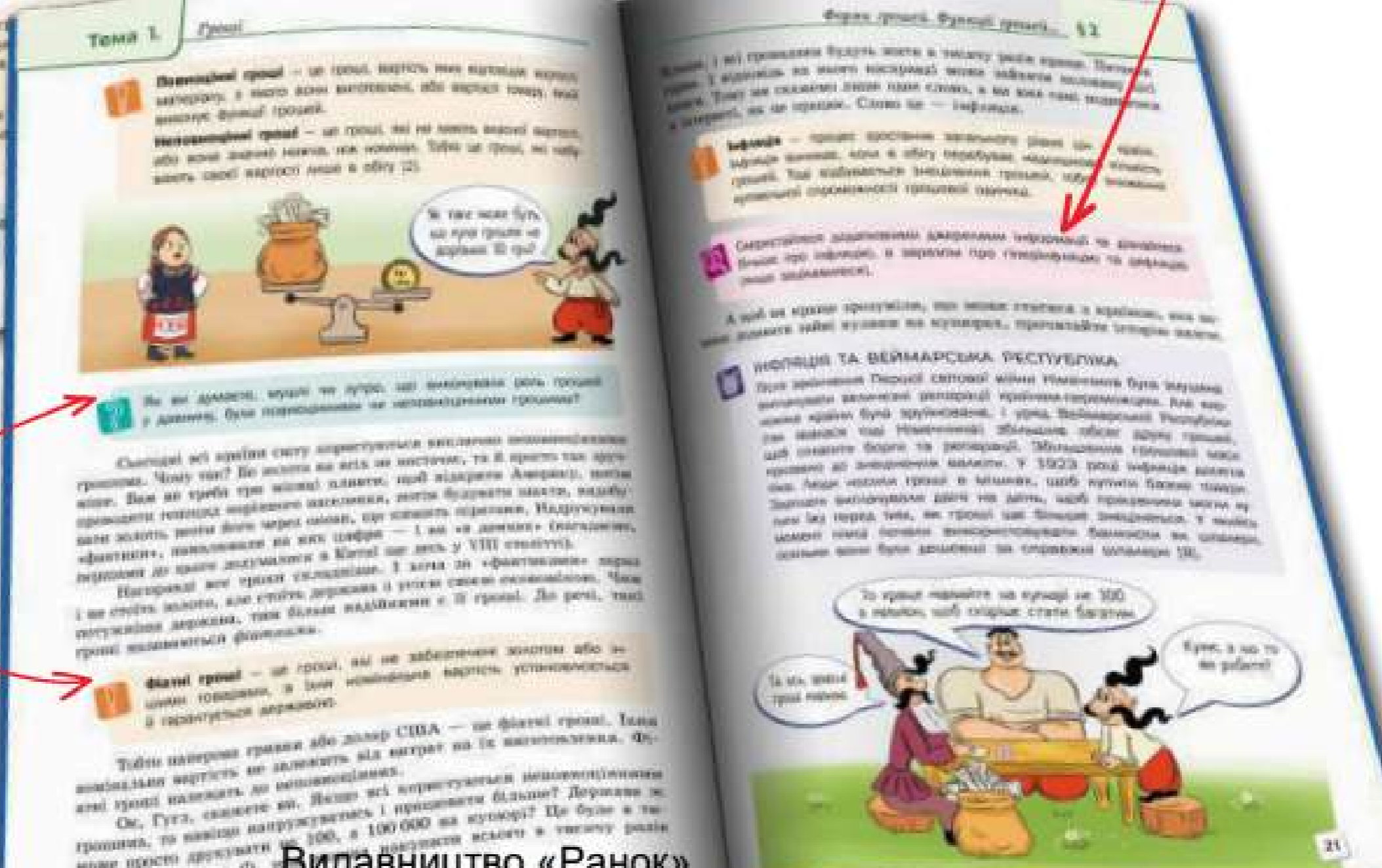
Цікаві факти

Мінідо-слідження



Запитання

Означення



цікаво визначити, чи все зрозуміло й чи запам'ятали ви те, про що ми вам розповідали.

Крім вивчення суто теорії, вам доведеться трохи попрацювати, виконуючи *практичні роботи*, адже практичні є не тільки в курсах фізики або хімії. А чим ви будете займатися на практичних роботах, поки не скажемо, це секрет.

А ще пропонуємо вам самостійно розібратися в деяких питаннях, виконуючи *навчальні проєкти*. Темі проєктів запропоновані наприкінці розділів.

Ну й не забуваємо про *інтерактивний електронний додаток*. До нього теж варто звернутися, для цього скористайтеся QR-кодом або коротким посиланням. Там багато цікавого й корисного — самі побачите.

Тож уперед! Бажаємо успіхів!

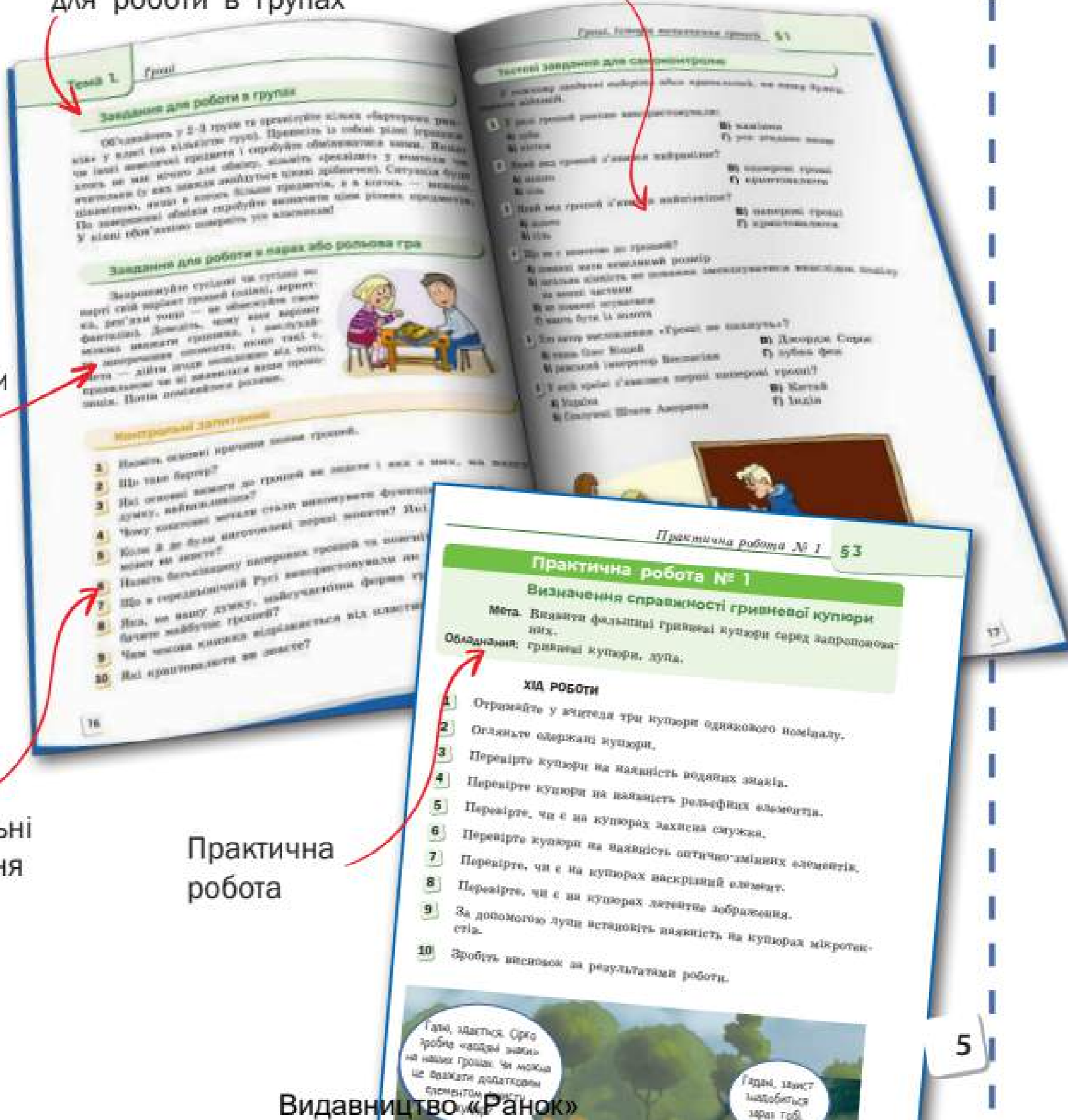
Завдання для роботи в групах

Тестові завдання для самоконтролю

Завдання для роботи в парах

Контрольні запитання

Практична робота



<p>Передмова 3</p> <p style="text-align: center;">Розділ I. ЗАСОБИ ПЛАТЕЖУ</p> <p>Тема 1. Гроші</p> <p>§ 1. Гроші. Історія виникнення грошей 8</p> <p>§ 2. Форми грошей. Функції грошей. Основні правила користування грошима 18</p> <p>Тема 2. Гривня — національна валюта України</p> <p>§ 3. Гривня — від давнини до сьогодення. 29</p> <p><i>Практична робота № 1.</i> Визначення справжності гривневої купюри 37</p> <p>Тема 3. Валюта</p> <p>§ 4. Валюта. Класифікація валют. Конвертованість валюти. Валютний курс 38</p> <p>§ 5. Курсоутворення валют. Режими валютного курсу. Валютний ринок. Міжбанк. 46</p> <p><i>Практична робота № 2.</i> Прогнозування курсу валют 60</p> <p>Тема 4. Планування та ведення сімейного бюджету</p> <p>§ 6. Сімейний бюджет 61</p> <p><i>Практична робота № 3.</i> Складання особистого чи сімейного бюджету 80</p> <p>Тема 5. Податки</p> <p>§ 7. Податки. Що? За що? Навіщо? 82</p> <p><i>Практична робота № 4.</i> Обчислення суми окремих податків 98</p>	<p>Теми навчальних проєктів. 99</p> <p>Підсумкова робота № 1 99</p> <p style="text-align: center;">Розділ II. БАНКИ ТА БАНКІВСЬКІ ПОСЛУГИ</p> <p>Тема 6. Банківська система</p> <p>§ 8. Банки та банківська система 102</p> <p>Тема 7. Комісії банків</p> <p>§ 9. Банківські комісії. 114</p> <p>Тема 8. Депозити</p> <p>§ 10. Депозити. 123</p> <p><i>Практична робота № 5.</i> Порівняння умов розміщення депозиту та обчислення відсоткового доходу за депозитом 132</p> <p>Тема 9. Кредити</p> <p>§ 11. Кредити 137</p> <p><i>Практична робота № 6.</i> Складання таблиці щомісячних платежів за ануїтетною та стандартною (класичною) схемами виплат кредиту 148</p> <p>Тема 10. Платежі та платіжні системи</p> <p>§ 12. Платежі 154</p> <p><i>Практична робота № 7.</i> Оплата з карткового рахунку, здійснення контролю за операціями та залишком коштів на рахунку» 165</p> <p>§ 13. Платіжні системи 166</p> <p>Теми навчальних проєктів. 176</p> <p>Підсумкова робота № 2 177</p> <p>Джерела інформації 179</p> <p>Алфавітний покажчик 184</p>
--	---

Розділ I

ЗАСОБИ ПЛАТЕЖУ



§ 1

Гроші. Історія виникнення грошей

Є одна штука в цьому світі, без якої нам не обійтися ніяк. От уявіть собі: прийшли ви до магазину, набрали чогось у кошик. Або: вам потрібна нова зачіска чи ви хочете задонатити на frv-дрон... Так от, у всіх цих і мільйонах інших випадків на вас чекає одне й те саме питання: «Де гроші?»

Але що таке ці гроші? Звідки вони взялись і навіщо взагалі нам потрібні? Як ними правильно розпоряджатись і де їх брати? Якими бувають гроші? На ці та інші запитання ми спробуємо знайти відповіді разом.

1 Що таке гроші і звідки вони взялися

Дуже-дуже давно в далекій-предалекій галактиці були... ні, не Зоряні війни. Були собі первісні люди, які отримували все, що їм потрібно, від природи, у готовому вигляді. Хочеш їсти — назбирай ягід, рибу впіймай або зайця вполюй. Нема де жити? Не проблема — облаштувай собі печеру і в ній живи.

Але людей ставало дедалі більше, вони потихеньку розумнішали й удосконалювали свої знаряддя праці та навички. Поступово стало зрозуміло, що схема «просто бери все від природи» працює щоразу гірше: потреби зростали надто швидко, природа за ними вже не встигала.

І люди почали самостійно вирощувати їстівні рослини, саджати фруктові дерева, виробляти харчі, одомашнювати диких тварин тощо.



Якщо ви вирощуєте пшеницю, звідки б ви взяли м'ясо на вечерю? А фрукти? А картоплю?



І тут стали відбуватися цікаві речі, бо хтось займався землеробством, хтось — скотарством, хтось ловив рибу, а хтось збирав ягоди чи фрукти. Як наслідок, у когось з'являлося багато пшениці, у когось — м'яса, у когось — риби. Але це не означало, що їм не було потрібне всіляке інше. Воно, звісно, добре, коли в тебе є мішок пшениці, але на вечерю і м'яса було б непогано з'їсти, та й одяг якийсь би не завадив. Тобто треба було частину пшениці міняти на інші необхідні товари. Отак виник *бартер*.



Бартер — це обмін товарами.

Здавалося би, проблему й розв'язано. Та виникає одне «але» (а насправді й не одне). Скільки пшениці треба дати за кілограм м'яса? А за червики? А за рибу? І не будемо ж ми бігати з мішком пшениці за плечима то до скотаря, то до рибалки? А раптом у скотаря вже є пшениця? Як тоді поїсти м'яса на вечерю? Можна, звісно, спитати, що йому треба, а потім піти до того, у кого це є, сподіваючись, що йому потрібна пшениця. Коротше, реальне життя підкидало проблеми. І масштаб їх із часом зростав.



ПРО БАРТЕР

У 2005 році канадець Кайл Макдональд вирішив перевірити, наскільки далеко він може зайти, використовуючи бартер. Він почав зі скрипки й поступово міняв отримане на більші й цінніші речі. Через 14 обмінів він отримав двоповерховий будинок у місті Кіплінг, провінція Саскачеван. Серед предметів, які він обмінював, були ручка у формі риби, генератор електроенергії, снігохід і навіть роль у фільмі [1].

Треба було якось організувати торгівлю (процес обміну товарами, послугами тощо), і давні люди придумали геніальну ідею. А саме: обрати один товар, який можна обмінювати на будь-який інший. Такий, який усіх влаштовує і який усім потрібен. Отак наші пращури наблизилися до ідеї *грошей*.



Гроші — це особливий товар, що виконує роль загального еквівалента, в якому подається вартість решти товарів.

Особливим цей товар є не тільки тому, що всім потрібен, а й тому, що він відповідає низці специфічних вимог, які дають людям змогу радикально полегшити обмін (торгівлю).

Про що ми? Уявімо, що всім потрібна риба, тому вона підходить на роль грошей. Але риба назавтра зогниє — і пропали наші гроші. Гаразд, то хай буде не риба, скажете ви, а, наприклад, корова! У середньому корова живе 15–20 років, тому, здавалося б, проблему розв'язано. Але ж корову непросто транспортувати з місця на місце. Не будете ж ви її носити в гаманці. А якщо вам треба для оплати тільки половина корови, що тоді робити?



Якби вас попросили тут і зараз створити власні гроші, якими вони були б? Опишіть їх (із чого зроблені, важкі чи легкі, великі чи маленькі, червоні чи зелені тощо) і поясніть, чому вони у вас саме такі.

Отож, усе не так просто із цим особливим товаром. Він має відповідати низці умов. Ось три ключові [2]:

- ✓ Гроші не повинні псуватися в ході передачі від однієї особи до іншої та під час зберігання.
- ✓ Гроші повинні бути легкими та мати невеликий розмір.
- ✓ Загальна цінність грошей не повинна зменшуватися внаслідок поділу на менші частини.

2 Еволюція грошей

Спочатку роль такого особливого товару (тобто грошей) виконували в когось мушлі, у когось — хутро, у когось — кістки тварин або навіть зуби (чи приходила до вас зубна фея, яка приймає зуби замість грошей?), а в когось — намистини тощо.





Як ви вважаєте, чому мушлі або хутро стали виконувати роль грошей? Чому не деревина або звичайний пісок?



Скористайтеся додатковими джерелами інформації та знайдіть інші приклади примітивних грошей.

Точно визначити, коли з'явилися гроші, неможливо. Науковці вважають, що це відбулося ще десь 10 тисяч років тому. Уперше термін «гроші» згадується в клинописному тексті — на глиняній табличці з Месопотамії, датованій приблизно 3000 роком до н. е.

Але обличчю сиву давнину. Зараз ми мушлями або намистинами не розплачуємося. Це тому, що еволюція грошей тривала.

Із часом виявилось, що зуби як гроші — річ непогана, але де їх стільки взяти? І що робити, якщо ви хочете поторгувати із сусідами, а в них інші гроші — мушлі? Треба було щось більш розповсюджене, зручне, універсальне. Ну й не забувайте про інші вимоги до грошей, які ми згадували вище.

Так от, матеріалом, який найкраще відповідав цим вимогам, виявився метал. Тому надалі загальним грошовим еквівалентом стали металеві зливки — спочатку мідні, потім золоті й срібні. Пізніше з'явилася монетна форма грошей.



Які коштовні метали ви знаєте? Чому саме золото і срібло стали основою для створення грошей?

Перші монети було виготовлено у VIII–VII століттях до н. е. в Лідії (це на території сучасної Туреччини).



ПРО ХУТРО І ДАВНЮ РУСЬ

Хутро відігравало важливу роль як форма грошей у Київській державі Русі. У період раннього середньовіччя, приблизно з IX до XIII століття, хутро було одним з основних товарів, якими торгували на Русі. Його використовували не лише як засіб обміну, але і як показник багатства та статусу [3].



Мушлі — перші гроші



Перші монети Лідії



Монети Київської Русі



Стародавні Китайські паперові гроші



Банківський чек



Сучасні паперові гроші

Потім монети з'явилися у Греції, на півдні теперішньої Італії. Найбільшу цінність мали золоті монети, нижчу — срібні й мідні (це тому, що мідь більш поширена, ніж срібло, а срібло більш поширене, ніж золото). На Русі карбування монет почали в IX–X століттях н. е.



Чому монети мають переважно круглу форму? Чому не квадратну або трикутну?

Форма монет із часом змінювалася. Перші лідійські монети мали форму квасолин. Потім монети стали плоскими, а для зручнішого транспортування посередині них стали робити спеціальні отвори.

Людей тим часом на планеті більшало, обсяги торгівлі зростали, і виявилось, що золота й срібла на всіх не дуже-то й вистачає. Наприклад, Колумб відкрив Америку не стільки через жагу до нового, скільки, зокрема, через те, що треба було більше золота й срібла. Тож у якийсь момент (XVII–XVIII століття) для карбування монет почали використовувати залізо та алюміній (цих металів більше, ніж золота й срібла). Паралельно із цим завдяки Китаю почали запроваджуватися паперові гроші, які дали змогу доволі просто розв'язати проблему нестачі коштовних металів.

У Європі паперові гроші з'явилися в 1574 році: мешканці одного з нідерландських міст тимчасово замінили металеві гроші на паперові, бо внаслідок окупації міста іспанцями в жителів не залишилося жодної монети.



КИТАЙ І ПАПЕРОВІ ГРОШІ

Китайські торговці почали використовувати векселі (папери, які засвідчували зобов'язання сплатити визначену суму грошей своєму власнику), щоб уникнути носіння важких металевих монет на великі відстані. Ці векселі стали настільки популярними, що уряд вирішив узяти під контроль їх випуск і почав друкувати паперові гроші. Це було набагато зручніше, ніж монети, і значно полегшило торгівлю [4].

До речі, у Китаї перші паперові гроші з'явилися ще приблизно у 800 році н. е., тобто можна сказати, що там на понад сім століть випередили європейців.

Загалом, десь тут усе вже стає знайомим і сучасним: паперові гроші, монети... Принаймні років двадцять тому в гаманцях ваших батьків та старших родичів лежали саме вони. І чоловіки купували жінкам квіти саме за них.

Але це ще не кінець історії. Виникнення банків та розвиток банківської системи привели до появи банківських депозитів та чеків. Особливо популярною ця форма грошей була в США. І дійсно, навіщо носити із собою пачки купюр чи мішки монет, коли потрібні лише ручка та чекова книжка. Вписав суму, підписав — і все, розплатився.

Як виявилось згодом, є ще простіший варіант розрахунків, коли замість чекової книжки у ваших руках — пластикова картка: не рветься, не мнеться, ручку, знову ж таки, із собою носити не треба.



Як ви думаєте, чому банківські картки роблять з пластику, а не, наприклад, з металу чи дерева?



Та прогрес не стоїть на місці. Поява комп'ютерів змінила в цьому світі все, і гроші не стали винятком. Як виявилось, гроші цілком непогано почувуються в електронному світі у вигляді нуликів та одиниць. Цифрові гроші — це нині вершина еволюції грошей. Не треба йти до банку чи банкомата, бо є онлайн-платежі. Не потрібна навіть пластикова карта — достатньо телефона, бо доступні мобільні платежі. Так гроші з реального світу (корови, зливки, монети, банкноти) перемістились у віртуальний.

Отут би ми й зупинилися в розмові про еволюцію грошей, але Сатосі Накамото вирішив зробити революцію у світі грошей і придумав криптовалюту — особливі цифрові гроші, що функціонують на базі блокчейну (це така особлива база даних). Біткоїн, ефіріум, догікоїн та тисячі інших криптовалют — нова частина нашої грошової реальності.



БІТКОЇН ПІЦА ДЕНЬ

У травні 2010 року програміст на ім'я Ласло Хейніц здійснив першу відому реальну покупку за біткоїн. Він заплатив 10 000 біткоїнів за дві піци. На той час біткоїни майже не мали цінності, і 10 000 біткоїнів коштували приблизно \$41. Однак якщо врахувати сучасну ціну біткоїна, ця покупка стала однією з найдорожчих піц в історії (станом на 2024 рік це десь \$700 млн). Цей день криптоспільнота тепер святкує як Біткоїн-піца-день [5].

Криптовалюти та цифрові гроші — це ще не кінець історії, бо технології продовжують розвиватися. Тому цілком імовірно, що скоро ви побачите квантові гроші або станете свідками, як люди розплачуються репутаційними балами. А можливо, у людства з'явиться єдина глобальна цифрова валюта. Ну або прилетять прибульці й навчать нас чомусь принципово новому.



І, щоб трохи відпочити, пропонуємо вам відволіктися й дізнатися кілька нових для вас (сподіваємося на це) і цікавих фактів. До речі, такі добірки вміщуватимемо в кожному параграфі та в електронному додатку до підручника.



5 ЦІКАВИХ ФАКТІВ ПРО ГРОШІ

1. Слово *долар* походить від німецького *Taler*, скорочення від *Joachimsthaler*. Це назва монети, яку карбували у XVI столітті в місті Йоахімсталь (нині Чехія).
2. Під час Другої світової війни нацистська Німеччина провела операцію під кодовою назвою «Бернгард»: німці виробляли фальшиві британські фунти стерлінгів для підриву британської економіки.

3. Найдорожчу банкноту в історії було випущено в Угорщині у 1946 році під час гіперінфляції. Це була банкнота вартістю 100 квінтильйонів пенге (100 000 000 000 000 000 000 пенге).
4. Долар США, надрукований на спеціальному папері, може витримати до 4000 складань і розкладань, перш ніж розірватися.
5. Римський імператор Веспасіан запровадив податок на громадські туалети в I столітті нашої ери. Коли його син Тит висловив невдоволення, Веспасіан відповів знаменитою фразою «Pecunia non olet» («Гроші не пахнуть»).

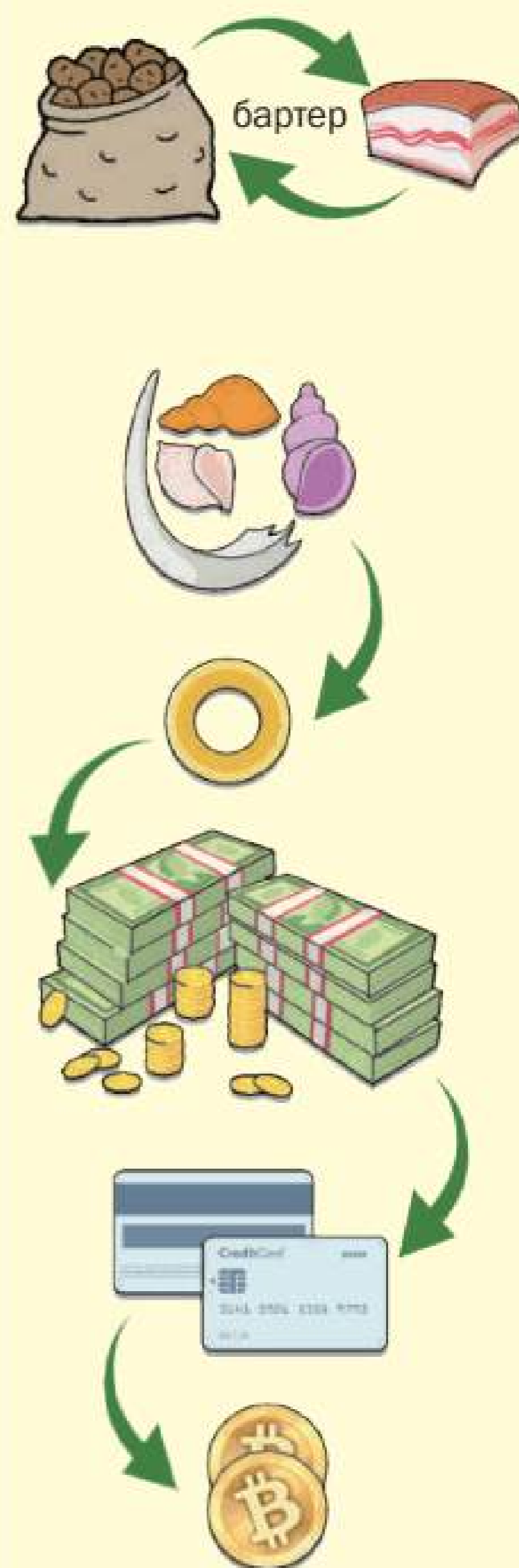
Підбиваємо підсумки

Усе почалося з обміну одних товарів на інші (так званий бартер), але згодом стало зрозуміло, що це не так зручно (мінати треба було дедалі більше всякого, а також люди почали займатися кожен своєю справою).

Так з'явилися гроші — особливий товар, що виконує роль загального еквівалента, у якому подається вартість решти товарів. Грошима свого часу були абсолютно різні предмети: від кісток і зубів до мушель та хутра. У процесі розвитку люди зрозуміли, чого хочуть від грошей: щоб ті можна було носити та зберігати, щоб їх можна було ділити й вони не псувалися із часом. Цим вимогам дуже непогано відповідали коштовні метали.

Але обсяг наявних коштовних металів обмежений, потрібна якась альтернатива. Її винайшли китайці — у формі паперових грошей. Потім у багатьох країнах стали активно застосовувати чекові книжки. І так тривало до початку XXI століття, коли людство зробило великий технологічний стрибок (прогрес персональних комп'ютерів, а згодом і мобільних телефонів) — і це привело до появи й поширення нових форм грошей: пластикових карт, а згодом — електронних та віртуальних грошей, а також криптовалют. На цьому історія грошей не закінчується, адже еволюція триває.

Ключові терміни: бартер, гроші.



Завдання для роботи в групах

Об'єднайтесь у 2–3 групи та організуйте кілька «бартерних ринків» у класі (за кількістю груп). Принесіть із собою різні іграшки чи інші невеличкі предмети і спробуйте обмінюватися ними. Якщо хтось не має нічого для обміну, візьміть «реквізит» у вчителя чи вчительки (у них завжди знайдуться цікаві дрібнички). Ситуація буде цікавішою, якщо в когось більше предметів, а в когось — менше. По завершенні обмінів спробуйте визначити ціни різних предметів. У кінці обов'язково поверніть усе власникам!

Завдання для роботи в парах або рольова гра

Запропонуйте сусідові чи сусідці по парті свій варіант грошей (олівці, зернятка, реп'яхи тощо — не обмежуйте свою фантазію). Доведіть, чому ваш варіант можна вважати грошима, і вислухайте заперечення опонента, якщо такі є. Мета — дійти згоди незалежно від того, правильною чи ні виявилася ваша пропозиція. Потім поміняйтеся ролями.



Контрольні запитання

- 1 Назвіть основні причини появи грошей.
- 2 Що таке бартер?
- 3 Які основні вимоги до грошей ви знаєте і яка з них, на вашу думку, найважливіша?
- 4 Чому коштовні метали стали виконувати функцію грошей?
- 5 Коли й де були виготовлені перші монети? Які найменування монет ви знаєте?
- 6 Назвіть батьківщину паперових грошей та поясніть їхні переваги.
- 7 Що в середньовічній Русі використовували як гроші та чому?
- 8 Яка, на вашу думку, найсучасніша форма грошей і яким ви бачите майбутнє грошей?
- 9 Чим чекова книжка відрізняється від пластикової карти?
- 10 Які криптовалюти ви знаєте?

Тестові завдання для самоконтролю

У кожному завданні виберіть один правильний, на вашу думку, варіант відповіді.

- 1) У ролі грошей раніше використовували:
А) зуби
Б) кістки
В) каміння
Г) усе згадане вище
- 2) Який вид грошей з'явився найраніше?
А) золото
Б) сіль
В) паперові гроші
Г) криптовалюти
- 3) Який вид грошей з'явився найпізніше?
А) золото
Б) сіль
В) паперові гроші
Г) криптовалюти
- 4) Що не є вимогою до грошей?
А) повинні мати невеликий розмір
Б) загальна цінність не повинна зменшуватися внаслідок поділу на менші частини
В) не повинні псуватися
Г) мають бути із золота
- 5) Хто автор висловлення «Гроші не пахнуть»?
А) князь Олег Віщий
Б) римський імператор Веспасіан
В) Джордж Сорос
Г) зубна фея
- 5) У якій країні з'явилися перші паперові гроші?
А) Україна
Б) Сполучені Штати Америки
В) Китай
Г) Індія



§ 2

Форми грошей. Функції грошей. Основні правила користування грошима

У попередньому параграфі йшлося про те, що таке гроші й навіщо вони взагалі потрібні. Але ми обговорили далеко не все про це. Гроші необхідні не тільки для того, щоб розплатитися за якісь товари чи послуги. Є ще багато речей, для яких вони нам потрібні. Час поговорити про це. А також про те, як правильно користуватися грошима й розподілити їх на необхідні й не дуже важливі витрати.

1 | Форми грошей

У попередньому параграфі ми вже говорили, що в ролі грошей свого часу виступали кістки, зуби, камені, мушлі, сіль, метали (від золота й срібла до алюмінію та заліза), папір, пластик, набір нуликів та одиничок (електронні гроші, зокрема криптовалюти).

Як ми з вами з'ясували, першими виникли гроші на основі інших товарів (зерно, метали, прикраси, худоба тощо). Такі гроші ще називають *товарними*.



Товарні гроші — різновид грошей, які можна використовувати і за призначенням (вони самі по собі є товаром), і як еквівалент вартості інших товарів.

Утім, якщо зупинити випадкового перехожого на вулиці та спитати, які форми грошей він знає, то, найімовірніше, відповідь буде: *монети* та *банкноти*, адже саме вони зазвичай лежать у гаманцях людей.



Монета — це грошовий знак, виготовлений із металу (як правило, золота, срібла, міді, їх сплавів) або сплавів інших металів стандартної маси й форми.

Банкнота — це паперовий грошовий знак, надруковане на папері банківське зобов'язання.



Що й кого найчастіше зображують на банкнотах? Як ви вважаєте, навіщо?



[6]

І на монеті, і на банкноті ви можете побачити цифри, тобто напис, який свідчить, скільки конкретно грошей представляє той чи інший грошовий знак. Це *номінальна вартість*.



Номінальна вартість — це вартість, зазначена на банкноті, монеті або в електронній системі, за якою ці гроші зобов'язані приймати як засіб платежу.

Однією з основних переваг паперових грошей є те, що вартість їх виготовлення, як правило, набагато нижча від їхньої номінальної вартості. На банкноті можна надрукувати число 100, і це буде, наприклад, 100 гривень, а можна й число 1000 — тоді це вже буде 1000 гривень. При цьому клаптик паперу може бути однакового розміру. Хто ж визначає цифру? Той, хто друкує, тобто держава. Саме держава гарантує, що конкретна купюра є законним платіжним засобом на всій її території.



ІСТОРІЯ ПРО ПЕННІ

Вартість виготовлення монети в один цент у США вже тривалий час перевищує її номінальну вартість. За відкритими даними, від початку XXI століття вартість виготовлення одного пенні (розмовна назва цента) сягала приблизно 1,7 цента. Це пояснюється зростанням вартості металів (міді та цинку) і витрат на виробництво [7].

2 Повноцінні та неповноцінні гроші

До речі, гроші, вартість яких відповідає вартості матеріалу, з якого вони виготовлені, називаються *повноцінними* (наприклад, золоті монети). А якщо їхня власна вартість нижча від номіналу, то гроші називають *неповноцінними* (наприклад, банкноти).



Повноцінні гроші — це гроші, вартість яких відповідає вартості матеріалу, з якого вони виготовлені, або вартості товару, який виконує функції грошей.

Неповноцінні гроші — це гроші, які не мають власної вартості, або вона значно нижча, ніж номінал. Тобто це гроші, які набувають своєї вартості лише в обігу [2].



Як ви думаєте, мушлі чи хутро, що виконували роль грошей у давнину, були повноцінними чи неповноцінними грошима?

Сьогодні всі країни світу користуються виключно неповноцінними грошима. Чому так? Бо золота на всіх не вистачає, та й просто так зручніше. Вам не треба три місяці пливти, щоб відкрити Америку, потім проводити геноцид корінного населення, потім будувати шахти, видобувати золото, везти його через океан, що кишить піратами. Надрукували «фантики», намалювали на них цифри — і ви «в дамках» (нагадаємо, першими до цього додумалися в Китаї ще десь у VIII столітті).

Насправді все трохи складніше. І хоча за «фантиками» зараз і не стоїть золото, але стоїть держава з усією своєю економікою. Чим потужніша держава, тим більш надійними є її гроші. До речі, такі гроші називаються *фіатними*.



Фіатні гроші — це гроші, які не забезпечені золотом або іншими товарами, а їхня номінальна вартість установлюється й гарантується державою.

Тобто паперова гривня або долар США — це фіатні гроші. Їхня номінальна вартість не залежить від витрат на їх виготовлення. Фіатні гроші належать до неповноцінних.

Ок, Гугл, скажете ви. Якщо всі користуються неповноцінними грошима, то навіщо напружуватись і працювати більше? Держава ж може просто друкувати не 100, а 100 000 на купюрі? Це буде в тисячу разів більше (!), тож можна накупити всього в тисячу разів

більше, і всі громадяни будуть жити в тисячу разів краще. Питання гарне. І відповідь на нього насправді може зайняти половину цієї книги. Тому ми скажемо лише одне слово, а ви вже самі подивитесь в інтернеті, як це працює. Слово це — *інфляція*.



Інфляція — процес зростання загального рівня цін у країні. Інфляція виникає, коли в обігу перебуває надлишкова кількість грошей. Тоді відбувається знецінення грошей, тобто зниження купівельної спроможності грошової одиниці.



Скористайтеся додатковими джерелами інформації та дізнайтеся більше про інфляцію, а разом про гіперінфляцію та дефляцію (якщо зацікавитесь).

А щоб ви краще зрозуміли, що може статися з країною, яка починає додавати зайві нулики на купюрах, прочитайте історію нижче.



ІНФЛЯЦІЯ ТА ВЕЙМАРСЬКА РЕСПУБЛІКА

Після закінчення Першої світової війни Німеччина була змушена виплачувати величезні репарації країнам-переможцям. Але економіка країни була зруйнована, і уряд Веймарської Республіки (так звалася тоді Німеччина) збільшив обсяг друку грошей, щоб сплатити борги та репарації. Збільшення грошової маси призвело до знецінення валюти. У 1923 році інфляція досягла піка. Люди носили гроші в мішках, щоб купити базові товари. Зарплати виплачували двічі на день, щоб працівники могли купити їжу перед тим, як гроші ще більше знеціняться. У якийсь момент німці почали використовувати банкноти як шпалери, оскільки вони були дешевші за справжні шпалери [8].



Процес випуску нових грошей розумні люди назвали спеціальним словом *емісія*.



Як ви вважаєте, чи варто Україні надрукувати більше гривень і підвищити всім зарплату, наприклад, у 5 разів?

А знаєте, хто в країні відповідальний за емісію грошей? Центральний банк держави (в Україні це Національний Банк України). Що це за звір такий і що ще він уміє — про це ми поговоримо в наступних параграфах.

3 Готівкові, безготівкові та електронні гроші

А поки що повернімось до монет та банкнот, які ще називають *готівковими грошима*.

Як ми з вами з'ясували раніше, завдяки появі та розвитку банків, а потім ще й комп'ютерів, людство винайшло принципово новий вид грошей — *безготівкові* (які існують у вигляді записів на рахунках у банках).



ПРО КРИШКИ ВІД ПЛЯШОК І ГРОШІ

У 2005 році камерунські виробники напоїв почали випускати пляшки з призами під кришечками. Кожен покупець міг виграти безплатний напій, мобільний телефон чи автомобіль. Реклама вдалась, а заповзятливі камерунці навіть отримали з неї зиск. Тепер вони розплачуються кришками за таксі. Пляшка напою коштує \$1, і кришечки якраз вистачає на поїздку [8].

Крім готівкових та безготівкових, існують ще й *електронні гроші* — цифрова форма фіатних грошей (тобто грошей якоїсь держави). Такі гроші зберігаються в електронному вигляді й використовуються для електронних платежів. Прикладом є електронні гаманці, PayPal, Google Pay тощо.

Ви можете спитати: а V-Bucks у Fortnite чи золото у World of Warcraft — це ж електронні гроші? Не зовсім. З одного боку, це гроші цифрові, а з іншого — вони не фіатні, тобто не мають стосунку до держави. Такі гроші називаються *віртуальними*. **Віртуальні гроші** — це ті, які існують виключно в електронній формі й зазвичай використовуються в межах певних платформ або онлайн-спільнот.



Як, на вашу думку, визначається вартість віртуальних грошей? Хто визначає, скільки золота ви маєте сплатити у World of Warcraft, щоб купити той чи інший артефакт?



А от біткоїн чи ефіріум — що це тоді? Віртуальні гроші? Не зовсім, бо це специфічна штука під назвою *криптовалюта*. **Криптовалюти** — це децентралізовані цифрові валюти, засновані на технології блокчейн. Вони використовують криптографію для безпеки транзакцій і контролю над створенням нових одиниць.

Коротше, сьогодні ви можете розраховуватися як монетами, так і паперовими грошима (готівкою), як банківською картою (безготівковими грошима), так і телефоном за допомогою Google Pay (електронними грошима), як біткоїнами (криптовалютою), так і ігровими грошима (віртуальними).

4 Функції грошей

Отже, гроші є *засобом платежу*. Але змінювати господаря в результаті сплати за щось — це далеко не єдине, що вміють гроші.

Завдяки тому, що кожний товар має ціну, тобто є домовленість, скільки грошей треба віддати за похід у кіно чи за морозиво, гроші ще й виступають такою собі *мірою вартості*.



Вартість грошей — це кількість товарів та послуг, яку можна обміняти на одиницю грошей.

Не забуваймо також про базову причину виникнення грошей — обмін товарів. Відповідно, гроші є посередником в обміні товарів та забезпечують їхній обіг. Тобто гроші є *засобом обігу*.

Але й це ще не все. Можна заробити грошей більше, ніж витратити, і тоді у вас з'явиться можливість цей надлишок грошей накопичити та заощадити. Як це робити правильно, поговоримо в наступних параграфах.

А поки що підсумуймо основні функції грошей.

- ✓ Гроші є *мірою вартості* — вони забезпечують вимірювання вартості товарів, надаючи їм ціну. Держава забезпечує фіатним грошам можливість бути мірою вартості, для чого в законодавчому

порядку впроваджує певну грошову одиницю для здійснення розрахунків — національну валюту.

- ✓ Гроші є *засобом обігу* — вони виступають посередником в обміні товарів і забезпечують можливість їхнього обігу.
- ✓ Гроші є *засобом накопичення та заощадження* — вони можуть перетворюватися на скарб, виходячи з обігу.
- ✓ Гроші є *засобом платежу* — вони забезпечують погашення боргових зобов'язань між суб'єктами економічних відносин [9].



Як ви вважаєте, чи виконує криптовалюта біткоїн усі перелічені вище функції грошей?

5 Основні правила користування грошима

У житті ви постійно зустрічаєтеся з різними правилами. Є правила дорожнього руху, поведінки в комп'ютерному класі, безпеки під час лабораторних робіт із фізики та хімії. Порухення цих правил може призвести до неприємних або навіть дуже сумних наслідків.

Виявляється, що в користуванні грошима теж потрібно дотримуватись певних правил, які допоможуть запобігти втраті грошей, а також дозволять правильно їх розподілити й навіть примножити.

Здавалося б, усе вже зрозуміло із цими грошима: заробили — витратили, знову заробили — знову витратили. Але з таким підходом у вас ніколи не буде власного автомобіля, тим більше — будинку. Бо для серйозних покупок ви маєте не тільки витратити, але й відкласти (заощаджувати) гроші. А як ви щось заощадите, коли, зайшовши до магазину по хліб, виходите з пакетом чипсів, колою, шоколадкою та купою іншого, на що пішли всі ваші гроші? Коротше, усе насправді не так просто в поводженні з грошима. Давайте трохи поговоримо про це.



Подумайте й назвіть правила користування грошима, що застосовуються серед ваших знайомих чи родичів.



ОСНОВНІ ПРАВИЛА КОРИСТУВАННЯ ГРОШИМА

1. Ведіть облік своїх грошей. Важливо знати, скільки грошей у вас є і на що вони витрачаються.
2. Не витрачайте грошей більше, ніж заробляєте.
3. Обов'язково перераховуйте одержані гроші, не відходячи від каси.
4. Отримавши банкноти, візуально перевірте їх на платоспроможність: чи є на них водяні знаки та інші елементи захисту.
5. Не зберігайте значні суми грошей у готівці.
6. Не розраховуйтеся за товари та послуги іноземними грошовими знаками (це карається чинним законодавством України).
7. Користуйтеся банківськими рахунками та платіжними картками. За можливості намагайтеся розраховуватися не готівкою, а безготівковими коштами. Так легше контролювати, чи правильну суму сплачено. Крім того, за допомогою сервісу онлайн-банкінгу можна проаналізувати, на що ви витрачаєте гроші найчастіше.
8. Не виконуйте жодних операцій із грошима без отримання підтверджувального документа (чека, квитанції тощо).
9. Утримуйтеся від емоційних і спонтанних покупок, особливо в інтернеті. Навчіться чекати й обдумувати, чи дійсно вам потрібна ця річ.
10. Частина зароблених грошей відкладайте на майбутнє або на великі покупки. Для цього можна скласти план заощаджень на покупку бажаного, наприклад, велосипеда або гаджета.

Сподіваємося, тепер ви трохи краще розумієте, чому насправді важливо знати, що таке гроші, навіщо вони і як ними розпоряджатись.



5 ЦІКАВИХ ФАКТІВ ПРО ФОРМИ ТА ФУНКЦІЇ ГРОШЕЙ

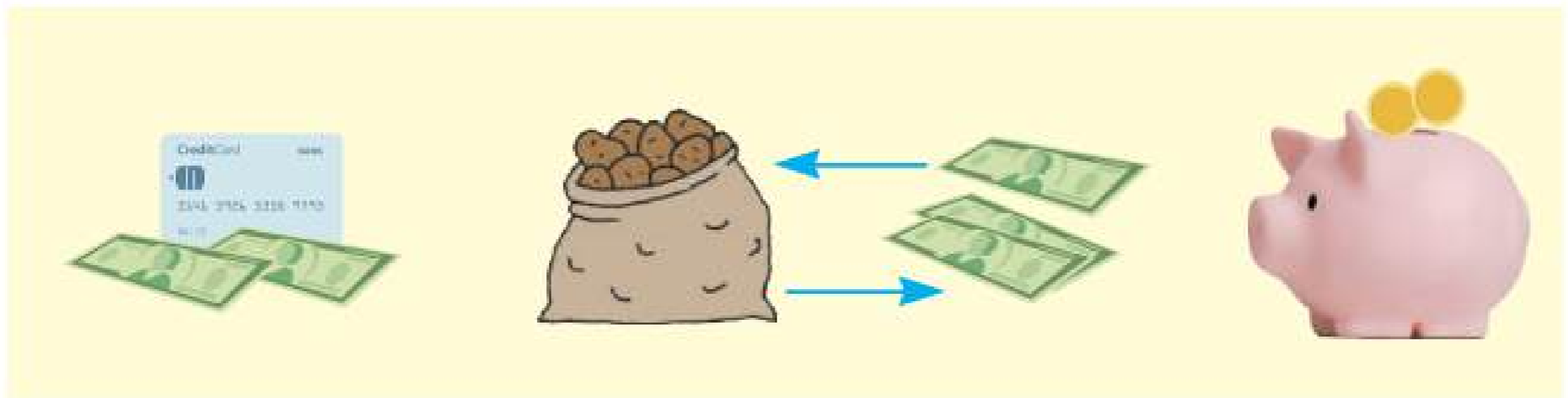
1. Під час гіперінфляції в Зімбабве у 2008 році ціни подвоювалися кожну добу. Врешті-решт уряд випустив банкноту номіналом 100 трильйонів зімбабвійських доларів, яка стала символом економічного краху.
2. У стародавній Спарті як гроші використовували важкі залізні пруті. Це ускладнювало їх використання для великих покупок і обмежувало накопичення багатства, підтримуючи суворий спартанський спосіб життя.

3. У деяких спільнотах використовуються місцеві валюти, які мають обмежене застосування і можуть сприяти розвитку місцевої економіки. Наприклад, у штаті Массачусетс, США, разом із доларом використовується валюта BerkShares.
4. У Китаї під час правління династії Хань (206 р. до н. е. — 220 р. н. е.) використовували шкіряні гроші. Їх виготовляли з білої оленячої шкіри, і вони мали певну номінальну вартість.
5. У багатьох онлайн-іграх існують внутрішньоігрові валюти, які можуть мати реальну вартість. Наприклад, золото в грі «World of Warcraft» стало настільки цінним, що деякі гравці купують його за реальні гроші на чорному ринку.

Підбиваємо підсумки

Гроші можуть бути готівковими (монети, банкноти) та безготівковими (у вигляді записів на банківських рахунках), повноцінними (це коли їхня вартість відповідає вартості матеріалу, з якого вони виготовлені) та неповноцінними (вартість грошей нижча від номіналу). Зараз усі переважно користуються неповноцінними грошима.

Гроші використовують для обміну товарів як засіб платежу, також вони є мірою вартості та засобом обігу. Крім того, гроші можна накопичувати й заощаджувати.



Користуватися грошима треба розумно: не витрачайте їх аби на що, особливо більше, ніж заробляєте; не зберігайте їх усі у вигляді готівки «під подушкою» і взагалі думайте, перш ніж щось із ними зробити.

Ключові терміни: товарні гроші, монета, банкнота, номінальна вартість, повноцінні гроші, неповноцінні гроші, фіатні гроші, інфляція, вартість грошей.

Завдання для роботи в групах

Об'єднайтеся в кілька груп і проведіть конкурс на найкращу банкноту. Члени групи мають намалювати або зробити з паперу власні «гроші», а потім пояснити, чому саме цей варіант треба вважати найкращим. Можна ввести різні номінації, наприклад, на найкращий дизайн банкноти та її назву.



Завдання для роботи в парах або рольова гра

Обговоріть у парі правила користування грошима. Поставте одне одному запитання: «А що буде, якщо...?» і спробуйте дослідити відповідну ситуацію.

Контрольні запитання

- 1 У чому різниця між готівковими й безготівковими грошима? Назвіть види готівкових та безготівкових грошей, які ви знаєте.
- 2 Чому друкувати дедалі більше грошей — це погана ідея і від цього стане тільки гірше?
- 3 Чи відповідає вартість паперових грошей їхній номінальній вартості?
- 4 Чим повноцінні гроші відрізняються від неповноцінних? Гривня — це повноцінні чи неповноцінні гроші? Поясніть.
- 5 Назвіть 5 найпоширеніших світових валют за обсягом використання в міжнародній торгівлі.
- 6 Яка валюта на сьогодні виконує функцію світових грошей?
- 7 Які функції грошей ви знаєте? Поясніть, як ви їх розумієте.
- 8 Хто відповідає за випуск грошей і яким розумним словом називається цей випуск?
- 9 Які правила поведінки з грошима ви знаєте?

Тестові завдання для самоконтролю

У кожному завданні виберіть один правильний, на вашу думку, варіант відповіді.

- 1) Для чого можна використовувати гроші?

А) для обміну товарів	В) для вимірювання вартості
Б) для накопичення	Г) все назване вище
- 2) Хто відповідає за випуск (емісію) грошей у країні?

А) Президент	В) Парламент
Б) Уряд	Г) Центробанк
- 3) Неповноцінні гроші — це:
 - А) золоті монети
 - Б) гроші, вартість яких відповідає вартості матеріалу, з якого вони виготовлені
 - В) гроші, які не мають власної вартості або вона значно нижча, ніж номінал
 - Г) усі відповіді правильні
- 4) Що з переліченого є порушенням основних правил користування грошима?
 - А) треба вести облік грошей
 - Б) треба тримати всі гроші в готівковій формі
 - В) треба перераховувати одержані гроші, не відходячи від каси
 - Г) треба утримуватись від емоційних покупок
- 5) До фіатних грошей НЕ належить:

А) українська гривня	В) золото
Б) долар США	Г) усі відповіді правильні
- 6) Що з переліченого нижче є готівковими грошима?

А) банкнота	В) золота монета
Б) монета	Г) усі відповіді правильні



§ 3

Гривня — від давнини до сьогодення

З попередніх параграфів ви дізналися, як і навіщо виникли гроші, які вони бувають, звідки беруться і що з ними може робити пересічний громадянин України. Але що ми знаємо про українські гроші? А вони, між іншим, мають понад тисячолітню історію. Отже, вмощуйтеся зручніше, поговоримо про гривню, а також про те, як відрізнити підроблену гривню від справжньої.

1 Історія української гривні: Давня Русь

Національною валютою України зараз є *гривня*, яка позначається символом ₴ — і має код UAH.

Але так було не завжди. Спитайте в дорослих старшого віку, і вони розкажуть вам щось про купони та, мабуть, згадають «советські» рублі.

А якщо влаштувати спіритичний сеанс і викликати дух когось із київських князів або княгині Ольги, то вони б розповіли про шию. «Що? — питаєте ви. — Яка ще шия, коли ми тут про гроші?»

Так сталося, що звичне для вас слово «гривня» має давні корені й походить від староукраїнського слова, що означало шийну прикрасу. За часів Давньої Русі на шиї носили обруч із золота, прикрашений коштовним каменем, і називався цей обруч шийна гривна. Також гривнами називали амулети та медальйони, які носили на шиї. Робили шийні прикраси і з монет [10].



От і виходить, що «гривня» (трохи видозмінене давнє «гривна») походить від «грива», а це слово означало староукраїнською «шия». Живіть тепер із цим.

Хоча, як ми згадували, у Давній Русі роль грошей колись відігравало хутро, усе ж основою стали металеві гроші, а конкретніше — виготовлені зі срібла.

Причому наші з вами пращури були доволі заможні, оскільки гривня важила приблизно 160–200 грамів. Тобто, по суті, йдеться про цілий зливок срібла!



Як ви вважаєте, чому українські гривні були зроблені зі срібла, а не із золота, як гроші багатьох інших країн?

Гривні використовували під час проведення великих торговельних операцій і для сплати податків, а також як засіб обміну та накопичення багатства. Тобто гривня виконувала всі функції грошей, про які ми говорили в попередньому параграфі.



ГРИВНЯ ПРОТИ РУБЛЯ

Коли з'явилася Московія, то з грошима в них було не дуже, як і з фантазією. Тому вони брали нашу гривню і відрубали від неї шматочки. Оті от обрубки від гривні потім і назвали рублями (від слова «рубати»).

Оскільки зливки — усе ж не найзручніша форма грошей, то із часом з'явилися монети-гривні. Якщо ви вчили історію України, то знаєте, що далі в нас, як у держави в цілому й у гривні зокрема, виникли серйозні проблеми, що тривали кілька століть.

Щоб зрозуміти масштаб неподобства, просто повідомимо, що рублі на тривалий час стали основною грошовою одиницею на українських землях.

2 Історія української гривні: від УНР до незалежності 1991 року

Лише в 1917 році Центральна Рада Української Народної Республіки запровадила нову національну валюту — український карбованець, а його згодом змінила гривня.

Та радість тривала недовго, бо прийшли «совєти» з їхніми радянськими карбованцями. І ми знову забули про гривню на добрі 70 років.



Акт проголошення незалежності України, ухвалений 24 серпня 1991 року, не лише повернув Україну на карту світу, але й відродив її власну національну грошову одиницю. Хоча гривня з'явилася не одразу. Деякий час на території нашої держави діяли тимчасові гроші — купоно-карбованці. У ті часи гроші так швидко втрачали свою цінність, що виникла так звана *гіперінфляція*. У підсумку в 1995 році була введена в обіг купюра в 1 мільйон карбованців (!).



Гіперінфляція — це надвисока й зазвичай прискорена інфляція, яка значно перевищує нормальний рівень. Вона характеризується швидким зростанням цін на товари та послуги, що призводить до стрімкого знецінення національної валюти.



Як ви гадаєте, чому на початку 1990-х років в Україні виникла гіперінфляція?



КУПОНО-КАРБОВАНЦІ

У перші роки незалежності України, коли інфляція швидко знецінювала купоно-карбованці, люди часто носили із собою великі суми. Якось чоловік зайшов до магазину з великим пакетом грошей. Касирка, побачивши це, запитала: «Ви вирішили купити весь магазин?» Чоловік відповів: «Ні, лише хліб і молоко».

І нарешті, 25 серпня 1996 року було підписано указ про введення гривні. У ті часи долар можна було купити менш ніж за 2 гривні (офіційний курс спочатку становив 1,76 грн за долар) [11].



За майже 30 років, що минули з того часу, гривня жила доволі бурхливим життям. Змінювалася її вартість (втрачалася), підвищувалися номінали, мінявся вигляд банкнот, припинялося карбування деяких монет, при цьому замість дрібних купюр з'являлися нові монети...



Як ви вважаєте, чи варто Україні взагалі відмовитися від монет? Обґрунтуйте відповідь.

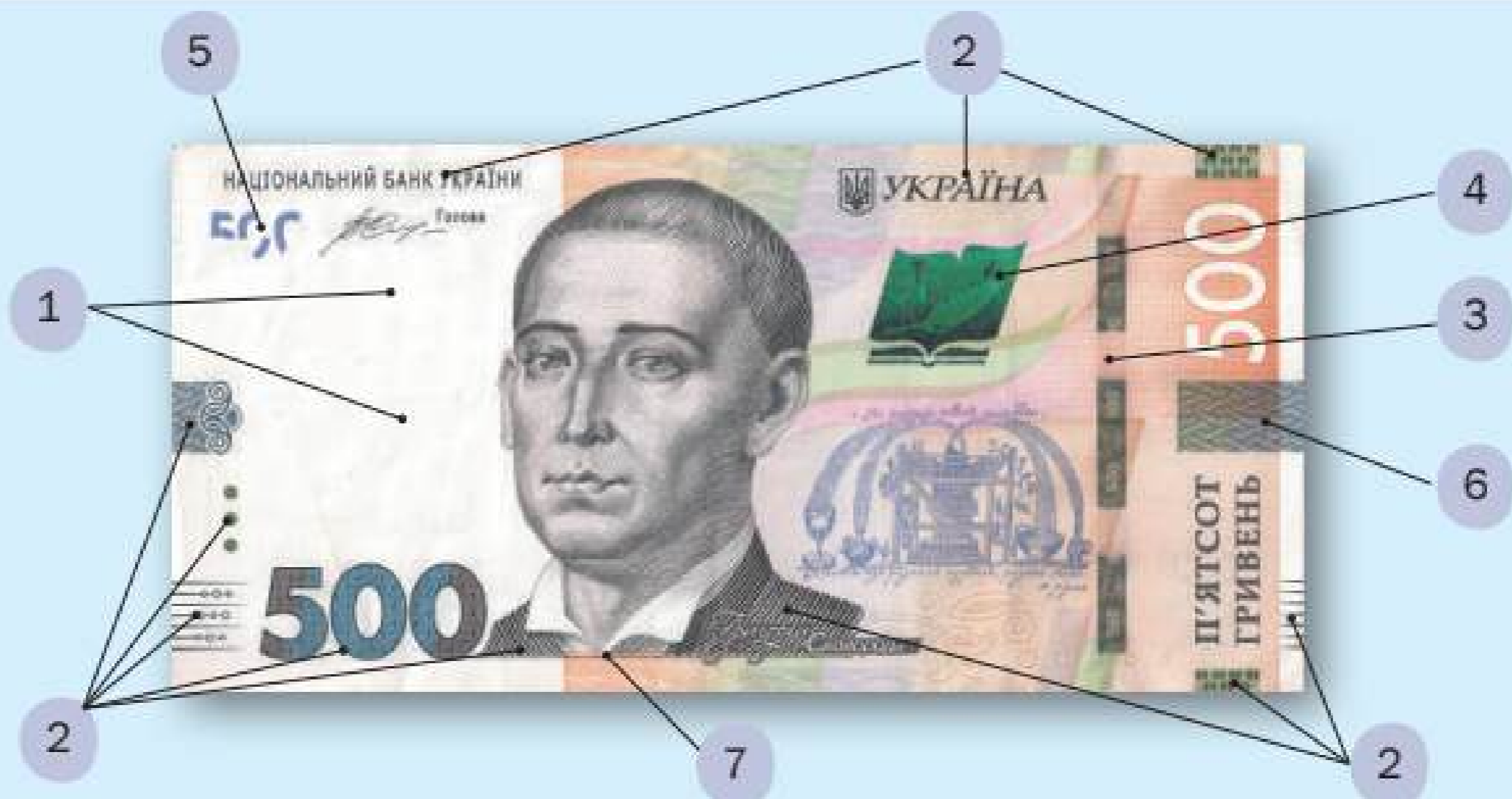
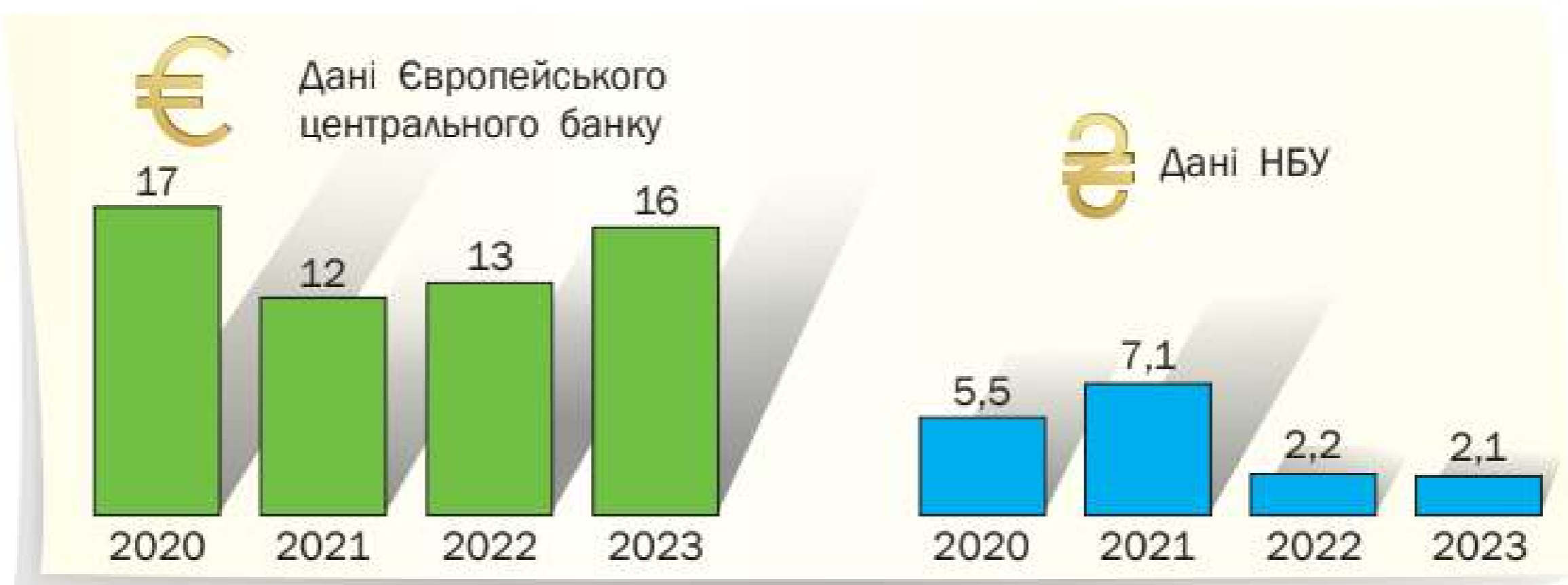


ДЛЯ ЧОГО ДРІБНІ БАНКНОТИ ПОТРІБНО МІНЯТИ НА МОНЕТИ?

Банкноти малих номіналів зношуються швидше, ніж великих. У середньому строк служби монети становить 20 років, а банкнот низьких номіналів — 2 роки. Отже, для того щоб зайвий раз не витратити кошти на друк нових банкнот, Національний Банк України вводить в обіг монети малого номіналу.

3 Українська гривня проти фальшивомонетників

Те, що сьогоднішня гривня значно програє в цінності гривні 1996 року, звісно, прикро, але є й плюс: гривню підробляють у вісім разів рідше, ніж євро.



За підсумками 2023 року, на 1 млн шт. справжніх банкнот євро припадало 16 підроблених, а на 1 млн шт. справжніх банкнот гривні — близько 2,1 підробки. З іншого боку, залишається ненульовий шанс нарватись на підробку, отже, втратити гроші. Тому поговоримо про те, як відрізнити справжню гривню від фальшивої [12].



Як ви вважаєте, чому гривню підробляють у вісім разів рідше, ніж євро?

4 Елементи захисту гривневих банкнот

Щоб ускладнити життя фальшивомонетникам, гривневі купюри не лише виготовляють зі спеціального банкнотного паперу, який містить лляні волокна, але й використовують хитрі технології, що запобігають фальшуванню банкнот.

Гривневі банкноти мають понад 20 елементів захисту від підроблення.

Основні з них такі:

- ✓ рельєфні елементи (зображення та написи, елементи для людей з поганим зором — перевіряються дотиком);
- ✓ маркування водяними знаками (портретне зображення визначної постаті української історії, зображення цифрового значення номіналу банкноти — стають видимими під час розглядання банкноти проти світла);
- ✓ оптично-змінні елементи (стають видимими або змінюють колір під час розглядання банкноти під різними кутами);
- ✓ захисна смужка (повністю занурена всередину паперу, на ній за допомогою лупи можна прочитати номінал банкноти та побачити зображення Державного Герба України);



- 1 — водяні знаки
- 2 — рельєфні елементи
- 3 — захисна смужка
- 4 — оптично-змінний елемент
- 5 — наскрізний елемент
- 6 — латентне зображення
- 7 — мікротексти [6]



- ✓ наскрізний елемент (цифрове позначення номіналу банкноти, усі елементи зображення якого доповнюють один одного під час розглядання банкноти проти світла);
- ✓ латентне зображення (цифрове позначення номіналу банкноти, яке стає видимим під час розглядання на рівні очей під певним кутом проти світла);
- ✓ мікротексти (написи, які повторюються, їх можна прочитати за допомогою лупи), інші кодові малюнки тощо [3].

Чи знаєте ви, які гривневі купюри підробляють частіше? 200 та 500 гривень. Чому саме їх? А все просто: обходити всі ці захисти доволі дорого, і щоб підробка була вигідним бізнесом, підробляють якомога більші номінали. Суто економічна арифметика.

Тому розгляньмо елементи захисту на прикладі банкноти номіналом 500 гривень.



Який елемент захисту від підробок, на вашу думку, є найбільш ефективним? Поясніть відповідь.

Як бачите, на закупи краще ходити з лупою.



Скористайтесь додатковими джерелами інформації та дізнайтеся, як були захищені українські гроші, що перебували в обігу за часів незалежності (з 1992 року).



5 ЦІКАВИХ ФАКТІВ ПРО УКРАЇНСЬКІ ГРОШІ

1. «Дерти три шкури» — вислів, який має під собою історичне підґрунтя. У часи Давньої Русі гривня ділилася на 20 ногатів, а 1 ногат дорівнював 25 кунам (куна — це шкурка куниці).
2. У 1990-х роках інфляція в Україні була однією з найвищих у світі: знецінення купоно-карбованців становило приблизно 140 % на місяць.
3. УНР зіткнулася з проблемою підробки своїх грошей: з метою дестабілізації економіки молодій державі більшовики створили спеціальні друкарні, де виготовляли підроблені українські гроші.
4. Підробки грошей в УНР були настільки поширені, що в деяких регіонах кількість фальшивих грошей перевищувала кількість справжніх.
5. Перші срібні монети, відомі як «срібники», були викарбувані князем Володимиром Великим. Вони містили зображення князя з тризубом, який став національним символом України.

Підбиваємо підсумки

Офіційною грошовою одиницею в Україні є гривня. Історія гривні починається ще в IX столітті. Спочатку це були металеві монети, виготовлені зі сплаву на базі срібла, згодом з'явилися срібні й золоті монети. Паперові суто українські гроші (до речі, теж гривні) вперше з'явилися за УНР у 1917–1918 роках. Але повноцінно гривня ввійшла до обігу лише в 1996 році. Гривня дуже добре захищена від підроблення: має понад 20 елементів захисту, у результаті кількість її підробок у 8 разів менша, ніж у євро. Тож нам є чим пишатися.



Ключові терміни: гіперінфляція, гривня, елементи захисту банкнот.

Контрольні запитання

- 1) Що ви знаєте про походження слова «гривня»?
- 2) Що являла собою гривна за часів Київської Русі?
- 3) Що таке гіперінфляція? Чи була вона в Україні?
- 4) Чому рублі так назвали й до чого тут гривня?
- 5) Назвіть три історичні періоди, коли гривня була грошовою одиницею на території України.
- 6) Що таке купоно-карбованці?
- 7) Хто такі фальшивомонетники?
- 8) Як визначити справжність гривневої купюри?
- 9) Назвіть усі номінали монет, які ви знаєте.
- 10) Назвіть усі номінали купюр, які ви знаєте.



Тестові завдання для самоконтролю

У кожному завданні виберіть один правильний, на вашу думку, варіант відповіді.

- 1) Які захисні елементи відсутні на гривневих банкнотах?

А) водяні знаки	В) рельєфні елементи
Б) макротексти	Г) захисна смужка
- 2) Які гривневі купюри частіше підробляють?

А) 10 гривень	В) 100 гривень
Б) 50 гривень	Г) 200 гривень
- 3) У скільки разів рідше підробляють гривню порівняно з євро?

А) у 2 рази	В) у 20 разів
Б) у 8 разів	Г) гривню підробляють частіше за євро
- 4) Скільки елементів захисту від підробки мають гривневі банкноти?

А) 7	Б) 18	В) 20	Г) 50
------	-------	-------	-------
- 5) Якщо незалежність України було проголошено 24 серпня 1991 року, то коли було підписано указ про введення гривні?

А) 24 серпня 1991 року	В) 1 січня 2000 року
Б) 25 серпня 1996 року	Г) немає правильної відповіді
- 6) Який максимальний номінал був у купоно-карбованця?

А) 1000	Б) 10 000	В) 10 0000	Г) 1 000 000
---------	-----------	------------	--------------

Практична робота № 1

Визначення справжності гривневої купюри

Мета. Виявити фальшиві гривневі купюри серед запропонованих.

Обладнання: гривневі купюри, лупа.

ХІД РОБОТИ

- 1) Отримайте у вчителя три купюри однакового номіналу.
- 2) Огляньте одержані купюри.
- 3) Перевірте купюри на наявність водяних знаків.
- 4) Перевірте купюри на наявність рельєфних елементів.
- 5) Перевірте, чи є на купюрах захисна смужка.
- 6) Перевірте купюри на наявність оптично-змінних елементів.
- 7) Перевірте, чи є на купюрах наскрізний елемент.
- 8) Перевірте, чи є на купюрах латентне зображення.
- 9) За допомогою лупи встановіть наявність на купюрах мікротекстів.
- 10) Зробіть висновок за результатами роботи.



§ 4

Валюта. Класифікація валют. Конвертованість валюти. Валютний курс

Раніше ми з вами говорили переважно про те, що гроші допомагають нам обмінювати товари, виступаючи в ролі такого собі посередника в обміні, який до того ж дозволяє оцінити вартість товару. Коротше, гроші — це дуже зручно для торгівлі, та є одне «але». А якщо ми захочемо торгувати не лише всередині країни, а, наприклад, з іншою країною? У неї — свої гроші, і ціни на іноземні товари буде зазначено в незрозумілих для нас «тугриках». Проблема? Трохи є, але людство за тисячоліття міжнародної торгівлі успішно навчилося її розв'язувати. Як саме? Вмощуйтеся зручніше, поговоримо про валюту.

1 Що таке валюта?

Валюта — це ті самі гроші, нічого принципово нового: за допомогою валюти можна обмінювати товари, вимірювати вартість, заощаджувати та оплачувати, що вважаєте за потрібне. Єдиний нюанс — прив'язка до певної країни чи групи країн.



Валюта — грошова одиниця країни або групи країн, що використовується як засіб розрахунку, тобто платіжний засіб.

Але ви можете спитати: якщо «гроші» та «валюта» — це одне й те саме, то про що ми тут зараз узагалі говоримо? Слушне запитання. Деякі особливості все ж таки є.

Валюта вказує, які саме гроші використовуються в певній країні. Тобто валюта завжди має національну прив'язку й офіційний статус у державі.

Виходить, що гроші — це ширше поняття, а валюта — вужче, бо прив'язане до певної країни. По суті, валюта конкретизує, яка сама національна одиниця виконує основні функції грошей. Це важливо, бо гроші в різних країн різні (у них різні назви, різна



цінність, їх випускають різні організації), і використання терміна «валюта» дозволяє їх розрізнити.

Якщо запитати у вас, гроші якої країни (тобто яка валюта) найбільш розповсюджені у світі, то, думаю, ви правильно відповісте, що це долари США. Попри всі розмови про те, що долар не сьогодні-завтра помре, саме він виступає в ролі так званих *світових грошей*.



Яка валюта, на вашу думку, може претендувати на роль світових грошей у найближчі 50 років? Поясніть відповідь.



Світові гроші – це гроші, які забезпечують реалізацію економічних відносин між державами в міжнародному економічному просторі та виконують ті самі функції, що й національні гроші всередині країни.



ДОЛАР ТА «IN GOD WE TRUST»

Фраза «In God We Trust» вперше з'явилася на американських монетах під час Громадянської війни в США. Міністр фінансів США Салмон П. Чейз отримав листа від християнського проповідника з такою пропозицією: «Якщо на грошах з'явиться напис: «In God We Trust», зміцниться віра людей і підвищиться їхня сила духу». І в 1864 році ця фраза вперше з'явилася на монеті номіналом у два центи [14].

Нижче дамо вам цікаву картинку, яку можна показувати всім, хто почне розповідати, який ніякий долар і які круті китайський юань чи індійська рупія. Це порівняння долара з іншими основними валютами [13]. Як бачите, долар тотально домінує.



Як ви вважаєте, чому долар такий могутній і чому саме він виконує роль світових грошей?

Але, як то кажуть, не долларом єдиним. Ось вам 5 найпоширеніших валют у світі за обсягом платежів: долар США, євро, японська єна, британський фунт та австралійський долар. Як бачите, жодних китайських юанів чи, не дай Боже, російських рублів. Це для розуміння, хто є хто в сучасному світі грошей і фінансів. 70 % міжнародної торгівлі обслуговують дві валюти: долар США та євро.

2 Що таке валютний курс?

Ну добре, скажете ви. Але ж цінність у валют різна. Як у такому разі купити, наприклад, нові кросівки в Європі, якщо вони продаються за євро, а в гаманці (нагадую, це готівкові гроші) або на банківському рахунку (це безготівкові гроші) — тільки гривні?

Людство і тут знайшло вихід. Пам'ятаєте, гроші — це ж товар, який можна обмінювати. От і тут ми можемо поміняти одну валюту (гривню) на іншу (євро). Ціна такого обміну називається *валютним курсом*.



Валютний курс — це подання ціни грошової одиниці однієї країни в грошових одиницях іншої.

Наприклад, сьогодні ви дізналися в інтернеті, що за один долар США треба сплатити 40 гривень. Це і є валютний, або обмінний, курс. В Україні існує офіційний курс гривні до основних валют, який публікується Національним банком України. Саме там ви щодня можете дізнатися, скільки гривень треба заплатити за долар США, євро, британський фунт чи японську єну.



Уявімо, що вам потрібно обміняти гривні на долари. Придумайте три способи отримати долари, маючи на руках гривні.



Є ще одна цікава штука, пов'язана з валютним курсом, — крос-курс. Скористайтеся додатковими джерелами інформації та з'ясуйте, що це й навіщо воно потрібне.

Ну гаразд, НБУ публікує валютний курс, а звідки він його взагалі бере? Про це ми поговоримо, але в наступному параграфі. А зараз рухаймося далі.

3 Класифікація валют

Отже, ми з вами з'ясували, що валюта — це гроші з певною географічною прив'язкою.

Відповідно валюта може бути:

- ✓ національною (для українців це гривня);
- ✓ іноземною (для українців це долар США, британський фунт, японська ена тощо);
- ✓ колективною (наприклад, євро: одна валюта використовується групою країн).

Важливим моментом, пов'язаним із валютою, є можливість її обміну на інші валюти, тобто конвертації. Бо якщо ви думаєте, що будь-яку валюту можна спокійно обміняти на будь-яку іншу, то ні. Це називається *конвертованістю валюти*.



Конвертованість валюти — це здатність певної валюти обмінюватися на інші валюти й навпаки.

Так от, за можливістю обміну на іншу валюти бувають такі:

- ✓ *Вільно конвертовані.* Немає обмежень на кількість валюти, яка може бути продана на міжнародному ринку, і уряд не нав'язує штучно фіксовану або мінімальну вартість валюти в міжнародній торгівлі. Прикладами вільно конвертованих валют є долар США та євро.
- ✓ *Частково конвертовані.* Центральні банки здійснюють контроль над іноземними інвестиціями; більшість вітчизняних торговельних операцій відбуваються без спеціальних вимог; існують значні обмеження на закордонні інвестиції; часто, щоб конвертувати в інші валюти, потрібні спеціальні дозволи. Приклади частково конвертованих валют — індійська рупія, українська гривня.
- ✓ *Неконвертовані.* Валюта не може брати участі в міжнародному ринку. Також не передбачений обмін цієї валюти фізичними особами та компаніями. Такими валютами є, наприклад, північнокорейська вона та кубинське песо [9].



Як ви вважаєте, чому гривня досі не стала вільно конвертованою валютою?



5 ЦІКАВИХ ФАКТІВ ПРО ВАЛЮТИ

1. Найстарішою валютою, що досі використовується, є британський фунт стерлінгів (GBP), який уперше був запроваджений в Англії у VIII столітті.
2. Слово «єна» буквально означає «круглий предмет». Історично монети в Японії були круглі, що й дало назву валюті.
3. Біткоїн (Bitcoin) — це перша децентралізована цифрова валюта, створена у 2009 році невідомою особою або групою осіб під псевдонімом Сатосі Накамото.
4. Євро (EUR) є спільною валютою для 20 з 27 країн-членів Європейського Союзу. Це один із найбільших валютних союзів у світі.
5. Назва багатьох валют походить від вагових одиниць. Наприклад, «фунт» (round) спочатку означав вагу в один фунт срібла, а «ліра» (ця валюта до запровадження євро була в Італії) походить від латинського слова «libra», яке теж означає «фунт».



КУБІНСЬКЕ ПЕСО ПРОТИ КОНВЕРТОВАНОГО ПЕСО

До 2021 року на Кубі існували дві офіційні валюти: конвертоване песо (CUC) і кубинське песо (CUP). Одного разу турист, який приїхав до Гавани, вирішив пообідати в місцевому ресторані. Він мав із собою CUC, але не знав, що місцеві жителі користуються CUP. Турист замовив обід і, на його думку, отримав здачу в CUC, але насправді — у CUP. Після обіду він намагався купити сувенір у магазині, але йому відмовили, бо в нього неправильна валюта.

Підбиваємо підсумки

Кожна країна має власні гроші. Щоб розрізнити їх, існує поняття валюта (грошова одиниця країни або групи країн, що використовується як засіб розрахунку). Роль світових грошей нині виконує долар США. Також значний обсяг міжнародних розрахунків відбувається за допомогою євро, японської єни та британського фунта.

Важливий нюанс: в Україні, як і в більшості країн світу, фізичним особам та підприємствам заборонено розраховуватися між собою в іноземній валюті. Тому треба міняти одну валюту на іншу. Для цього використовується валютний курс (подання ціни грошової одиниці однієї країни в грошових одиницях іншої).

При цьому не кожену валюту можна спокійно обміняти на іншу. Бо є конвертовані (їх можна вільно міняти на іншу валюту), а є неконвертовані валюти (їх вільно міняти не можна).



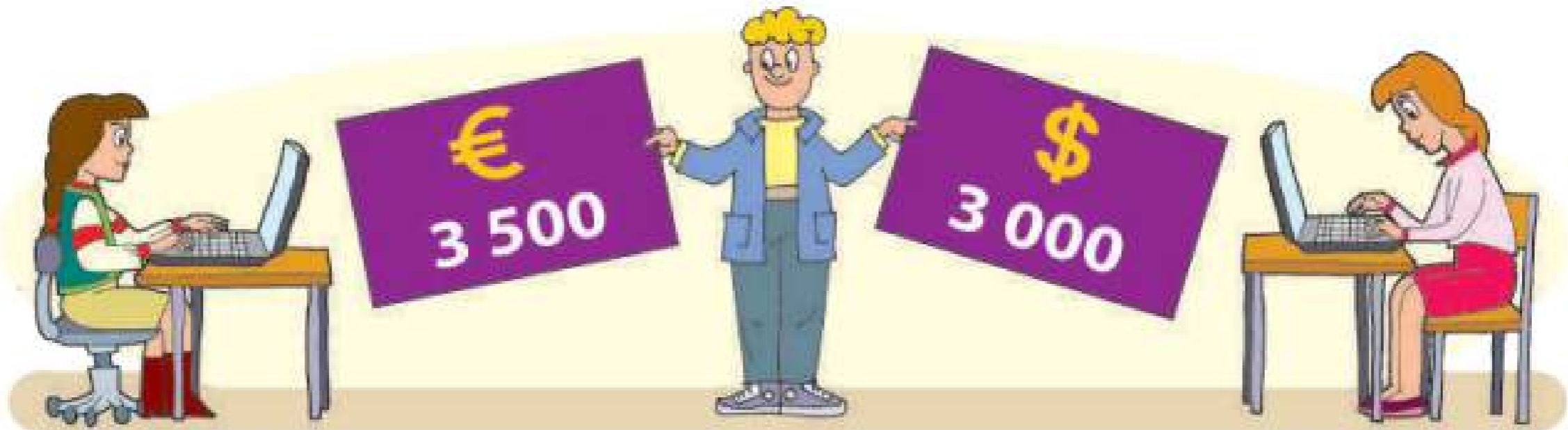
Ключові терміни: валюта, світові гроші, валютний курс, конвертованість валюти.

Завдання для роботи в групах

Знайдіть в інтернеті інформацію про курси долара і євро та крос-курси кількох валют. Об'єднайтеся в групи — стільки груп, дані про скільки валют ви знайшли, плюс одна (валюти + гривня), — кожна група вибирає свою валюту. Проведіть торги: гривня — долар, долар — злотий, злотий — ..., ... — євро, євро — гривня. Чи відрізняється кінцева сума в гривнях від початкової?

Завдання для роботи в парах

Розв'яжіть задачу. В одного пана на рахунках у банку лежать 2000 доларів і 3500 євро. Дізнайтеся в інтернеті, які сьогодні курси обміну доларів та євро на гривні й порахуйте, скільки це буде в гривнях. Хтось із пари рахує долари, а хтось — євро.



Контрольні запитання

- 1) Що таке валюта?
- 2) Яке поняття ширше: валюта чи гроші? Чим валюта відрізняється від грошей?
- 3) Яка валюта нині виконує функцію світових грошей?
- 4) Які валюти ви знаєте?
- 5) Що таке валютний курс?
- 6) Де дізнатися поточні значення валютних курсів?
- 7) Що таке конвертованість валюти?
- 8) Чим відрізняється вільно конвертована валюта від неконвертованої?
- 9) Які колективні валюти ви знаєте?
- 10) Як ви вважаєте, гривня — це вільно конвертована валюта чи ні? Обґрунтуйте свою думку.

Тестові завдання для самоконтролю

У кожному завданні виберіть один правильний, на вашу думку, варіант відповіді.

- 1) До 5 найпоширеніших світових валют за обсягом операцій НЕ входить:

А) китайський юань	В) долар США
Б) євро	Г) японська єна
- 2) Яка валюта сьогодні виконує роль світових грошей?

А) китайський юань	В) долар США
Б) індійська рупія	Г) японська єна
- 3) Яка особа чи організація встановлює офіційний курс гривні до іноземних валют в Україні?

А) Національний банк України
Б) Верховна Рада України
В) Кабінет Міністрів України
Г) Президент України
- 4) Прикладом колективної валюти є:

А) долар США	В) гривня
Б) японська єна	Г) євро
- 5) За рівнем конвертації гривня належить до:

А) вільно конвертованих валют
Б) частково конвертованих валют
В) неконвертованих валют
Г) гривня не є валютою
- 6) Прикладом неконвертованої валюти є:

А) українська гривня	В) індійська рупія
Б) північнокорейська вона	Г) долар США



§ 5

Курсоутворення валют. Режими валютного курсу. Валютний ринок. Міжбанк

У попередньому параграфі ми говорили про валюту та валютний курс. Але питання про те, звідки все ж таки береться цей самий валютний курс і як він визначається, трохи підвисло в повітрі. Не хотілося б перевантажувати вас, але розуміння того, звідки береться 40 гривень за долар, чому саме 40, а не, наприклад, 20 чи 100, є дуже важливим. Тож зберіться, на вас очікує серйозна розмова.

1 Для чого потрібно обмінювати гривню на іноземну валюту і навпаки?

У попередньому параграфі ми вже говорили про те, що валюта потрібна для оплати товарів з інших країн, а також для оцінки їхньої вартості. Крім того, валюту можна покласти в банк... або в банку й закопати десь на городі.



Як ви вважаєте, чому зберігати валюту в готівковій формі вдома — це погана ідея?

Але це далеко не повний перелік ситуацій, коли вам треба буде обміняти одну валюту на іншу. Бо, наприклад, ваші родичі або знайомі поїхали в Європу на заробітки. Заробляють вони там у євро і хочуть допомогти вашій родині грошима. Для цього їм треба переказати гроші за кордон.

Можливо, ви з дорослими вирішите відвідати закордонного члена родини. Але ж за кордоном нікого не цікавлять гривні, їм подавай євро чи ще щось.

Або, наприклад, підприємство, на якому працює хтось із родини, продало свої товари за кордон і отримало за те валюту. Але ж у нас в Україні законний засіб платежу — гривня, тож знову доведеться міняти валюту на гривні. Бо як інакше видати зарплату працівникам та сплатити державі податки?

Можливо, ви не в курсі, але держава Україна активно бере гроші в борг, щоб захищати свою незалежність, відновлювати й розвивати економіку та енергетику, будувати дороги тощо.

Це все до чого: хоч куди глянь, треба міняти одну валюту на іншу.

Нагадаємо, що ціна грошової одиниці певної країни, подана в грошовій одиниці іншої країни, — це **валютний курс**.

То звідки ж він береться, той валютний курс? Хто визначає, скільки одиниць однієї валюти ми маємо віддати за одиницю іншої?



ЯК ДЖОРДЖ СОРОС СТАВ МІЛЬЯРДЕРОМ

На коливаннях валютного курсу можна заробити (або втратити, кому як пощастить) мільйони чи навіть мільярди. Так свого часу Джордж Сорос почав масово продавати британський фунт, спровокувавши його падіння. А потім викупив його назад, але значно дешевше. Сорос заробив близько 1 мільярда доларів на цій операції й здобув прізвисько «людина, яка зламала Банк Англії» [15].

2

Режими валютного курсу

Питання це насправді дуже непросте. Але якщо дуже коротко, то оскільки валюти — це товар, ціни на них встановлюються приблизно так само, як і загалом на товари на ринку. Просто ринок буде не звичайний, а валютний. Відповідно, якщо на ринку багато готових купити долар, його ціна зростає, і навпаки. У такому разі мова йде про так званий *плаваючий*, або *гнучкий*, курс. Такий тип курсу найчастіше зустрічається в країнах із розвиненою ринковою економікою, наприклад у США, Японії, Великій Британії тощо. До речі, до повномасштабного російського вторгнення в Україні діяв саме плаваючий валютний курс.



Плаваючий (гнучкий) валютний курс — це курс, який встановлюється на валютному ринку залежно від попиту та пропозиції.

Плаваючий курс часто призводить до незручностей у торгівлі. От уявіть, що ви знайшли кросівки за 100 доларів. Курс тоді був 25 гривень за долар. Тобто вам треба було відкласти 2500 гривень. Пару місяців ви добре поводитися, старанно щось там прибирали в хаті, взагалі були молодцем і накопичили 2500 грн. І ось ви такі задоволені

біжите платити, а вам кажуть: з вас 4000 грн! Ви такі — як це?! Ціна ж 100 баксів! Саме так, кажуть у відповідь, але курс зараз 40 гривень за долар, тобто ви нам винні $40 \times 100 = 4000$ грн.

Тоді на допомогу може прийти так званий *фіксований курс* (його визначає центробанк). У такому разі ви завжди можете купити або продати валюту за однією й тією самою ціною. Тобто жадані кросівки коштуватимуть 2500 грн і сьогодні, і завтра, і через кілька місяців. Такий тип валютного курсу можна зустріти в Саудівській Аравії, Катарі, навіть у Данії.



Фіксований валютний курс — це незмінний курс, який установлюється центральним банком певної країни незалежно від попиту та пропозиції валюти.

Ви можете сказати: «Та навіщо нам гривня взагалі! Будемо використовувати тільки долари!» І тут розумників з України спіткає невдача. Бо в Україні, як і в більшості країн світу, фізичним особам та підприємствам заборонено розраховуватися між собою в іноземній валюті!



Тому в реальному українському світі часто відбувається, як із горезвісними кросівками. Ціни вказують у доларах чи євро, але коли приходить час платити, то розрахунки проводять тільки в гривнях за актуальним на той момент курсом обміну відповідної іноземної валюти до гривні.

А ще в реальному світі центральний банк може коригувати валютний курс, захищаючи його від надмірних коливань — у такому випадку в нас буде обмежено *гнучкий валютний курс*. Він характерний для таких валют, як китайський юань та індійська рупія. Після повномасштабного вторгнення тип валютного курсу в Україні також можна назвати обмежено гнучким.



Обмежено гнучкий валютний курс (або керований плаваючий курс) — це режим обміну валют, коли курс національної валюти визначається ринковими силами попиту та пропозиції, але центральний банк або уряд країни може втручатися, щоб запобігти надмірним коливанням та стабілізувати валюту.



Як ви вважаєте, чому після повномасштабного вторгнення в Україні змінився валютний курс і замість гнучкого став обмежено гнучким?

Ви можете спитати: «А як центральний банк коригує валютний курс?» А можете й не спитати. Ми все одно розповімо. На прикладі гривні та Національного банку України (нагадаємо, так називається центральний банк нашої держави).



Скористайтеся додатковими джерелами інформації та дізнайтеся, який тип валютного курсу, наприклад, в Австралії, ПАР, КНДР (якщо про це щось відомо, звісно). Перевірте ще якісь держави. Що там у них відбувається з курсом?

3 Золотовалютні резерви України

Спитайте в дорослих, чи тримають вони гроші на «чорний день» (це коли трапляється щось дуже погане). А якщо тримають, то в національній валюті (гривні) чи в іноземній (долари, євро)? Гадаємо, у більшості випадків відповідь буде: так, тримають, переважно в доларах чи євро.

А тепер уявіть, що ми говоримо не про певну родину, а про державу в цілому. На жаль, неприємності трапляються. У 2020 році світ накрила пандемія. А у 2022 році в Україну вторгся підступний сусід. Це ми до чого? У держави теж має бути щось на «чорний день».

Цим «чимось», як правило, є міжнародні резерви, або їх ще називають *золотовалютними резервами (ЗВР)*.



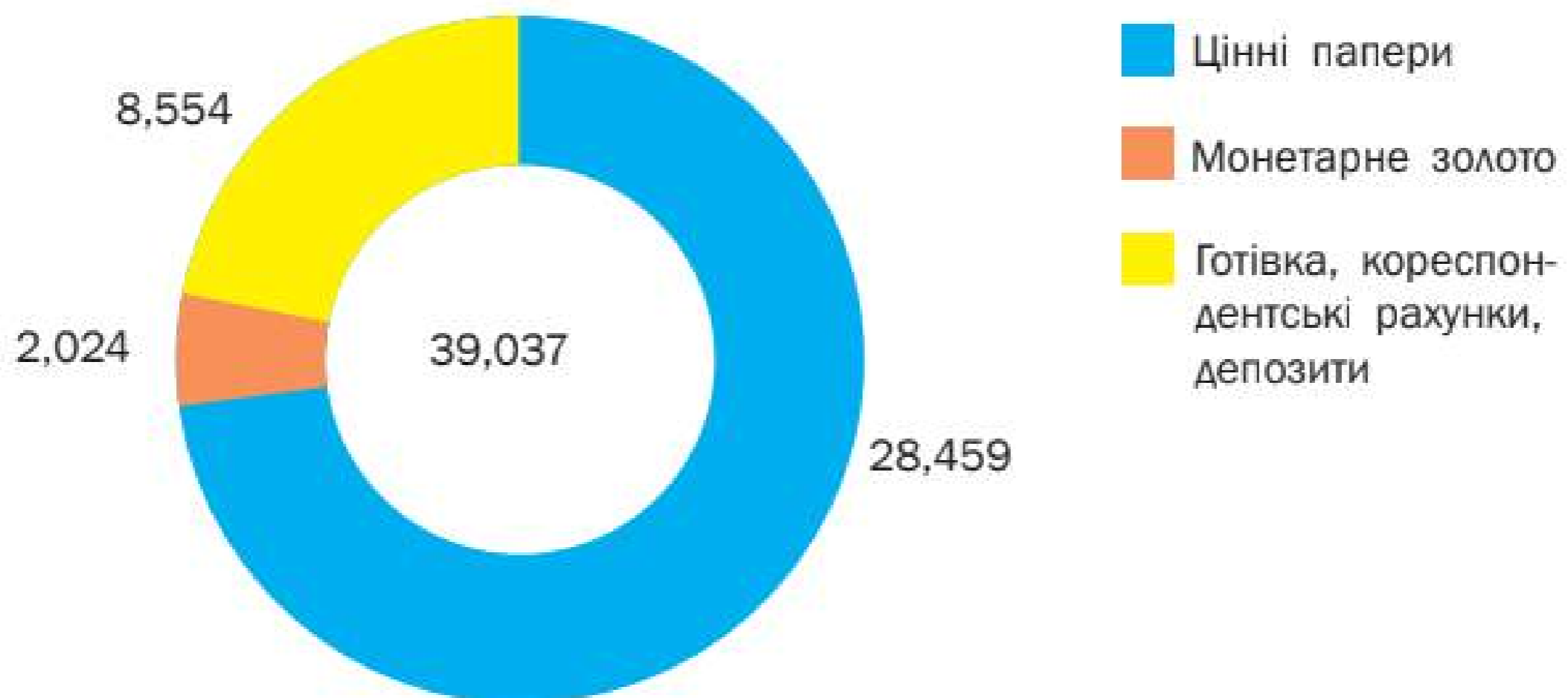
Міжнародні резерви (вони ж золотовалютні резерви) України — високоліквідні активи Національного банку України в іноземній валюті та золоті, які використовуються для валютних інтервенцій та забезпечення платежів органів державної влади.

Високоліквідні активи, валютні інтервенції, платежі органів державної влади... Звучить якось заскладно. Трохи є, але зараз розкладемо все по полицях.

Що входить до складу ЗВР?

Судячи з назви «золотовалютні» резерви, можна припустити, що до складу ЗВР входять валюти та золото. І це буде дуже правильне припущення (наприклад, золотий запас країни є частиною ЗВР), та є одне «але». На рисунку нижче ви можете роздивитися структуру ЗВР України [16]. Як бачите, на золото та валюти припадає разом лише чверть ЗВР, а близько 75 % (!) — то є вкладення в цінні папери.

Структура золотовалютних резервів України в еквіваленті млрд дол. США
(станом на 01.06.2024)



«Що ще за цінні папери?» — питаєте ви. Питання просте, але відповідь на нього непроста. Офіційно вона звучить так: «Державні облигації та інші цінні папери, що належать урядам інших країн». Не впевнені, що це вам багато про що сказало. Тому пояснимо, але стисло. Коли державі потрібні гроші, вона може взяти їх у борг. При цьому випускається папірець (облігація), на якому написано, що я, така-то держава, виплачу за цим папірцем стільки-то грошей (тому папірці й називають цінними, бо вони реально цінні). Ось центральні банки різних країн і купують такі папірці, щоб зберігати в них свої гроші. Ви будете здивовані, але навіть США випускають державні облигації, а НБУ їх купує. Тож США беруть у борг в Україні. Живіть тепер із цим.



Якби ви були головою НБУ, із чого формували б ЗВР України? Поясніть відповідь.

Звідки беруться ЗВР?

«Добре, — скажете ви. — Але звідки в Україні гроші, щоб дати їх у борг США? Це ж якась нісенітниця!» Не зовсім так.

Дивіться: заробили експортери гроші (Україна продає багато аграрної продукції, металопродукції, та й про аїтівців не забуваємо) у валюті та частку її продали. А НБУ візьме та й купить.

Або заробітчани вирішили перевести зароблені в Європі гроші, щоб допомогти своїм родинам в Україні.

Або вирішили європейці побудувати завод в Україні (це будуть іноземні інвестиції) та прийшли зі своїми євро.

Або державі Україні дали в борг (наприклад, МВФ чи Світовий банк). Або надали валюту у вигляді допомоги.

Ми можемо перелічувати ще довго, але, сподіваємося, ви нас зрозуміли. Є купа джерел притоку валюти в Україну, чим і користується НБУ, відкладаючи частину на «чорний день» у вигляді золото-валютних резервів.

На що можна використати ЗВР?

Ну добре. Накопичили ми там скільки-то мільярдів доларів (золотовалютні резерви розраховуються в доларах США). Щоб що?

Наприклад, щоб коли настане той самий «чорний день», курс нашої національної валюти не «посипався». Якби не ЗВР України, то зараз (у середині 2024 року), після понад 2,5 роки повномасштабної війни, курс гривні до долара міг би бути не близько 40 гривень за долар, а 100 чи 200 грн.

Або Україні терміново треба купити зброю за кордоном (тобто за валюту) — можна взяти із ЗВР.

До того ж щодня на міжбанківському валютному ринку України взаємодіють ті, хто хоче купити, і ті, хто хоче продати валюту, й буває так, що готових купити значно більше. У таких випадках на валютний ринок приходять НБУ і за допомогою ЗВР урівноважує попит і пропозицію. Завдяки цьому курс гривні в межах конкретного дня поводитьсь більш-менш стабільно.



Або ще такий приклад. Україна часто бере в борг за кордоном. А борги ж треба повертати. От уявіть, що сьогодні такий день: треба повернути мільярд доларів. За раз таку суму на валютному ринку України можна й не купити. На допомогу приходить НБУ та його ЗВР.

ЗВР забезпечують довіру до економіки, бо є віра в те, що держава виконає свої зобов'язання, курс не полетить у відкритий космос, платіж за закордонні товари пройде тощо.

Як бачите, ЗВР — це необхідний складник стабільного функціонування держави та її економіки, а також засіб забезпечення її виживання в періоди криз.



Якби ви були головою НБУ, на що б витрачали ЗВР України? Поясніть відповідь.



КУВЕЙТСЬКІ ЗОЛОВОВАЛЮТНІ РЕЗЕРВИ ТА ВІЙНА В ПЕРСЬКІЙ ЗАТОЦІ

У 1990 році Ірак вторгся в Кувейт, що призвело до війни в Перській затоці. Це було несподіваним ударом для маленької, але багатой нафтової держави Кувейт (до вторгнення ЗВР Кувейту складала \$40–60 млрд). Кувейт використовував свої ЗВР для фінансування коаліційних військ. Також золотовалютні резерви були використані для фінансування відновлювальних робіт і підтримки економіки.

4 Попит і пропозиція валюти

Але золотовалютні резерви не є панацеєю (засобом розв'язання всіх проблем).

От уявіть собі, що НБУ намагається утримувати курс 1 гривня до долара. Що буде? Усі свідомі громадяни кинуться продавати гривні й купувати долари. А де набрати стільки доларів, бо ж золотовалютні резерви — обмежений ресурс? Отож. Як підсумок, отримаємо валютний «чорний ринок».



Валютний «чорний ринок» — це нелегальний ринок обміну валюти, який діє поза межами офіційного державного контролю й регулювання. На цьому ринку обмін валюти здійснюється за курсами, які значно відрізняються від офіційних, установлених центральним банком чи урядом.



ЧОРНИЙ РИНОК ВАЛЮТ У ВЕНЕСУЕЛІ

У 2015 році офіційний курс венесуельського болівара до долара США, установлений урядом Венесуели, був приблизно 6,3 болівара за доллар. Водночас курс на чорному ринку, відображений на сайті DolarToday, був близько 700 боліварів за доллар. Це означає, що реальний ринковий курс був більш ніж у 100 разів вищий за офіційний [17].

Це до чого? До того, що в країні є певний *попит* валюти (ті, хто хоче й може купити валюту) і певна *пропозиція* (ті, хто хоче й може її продати).



Попит валюти — це кількість валюти, яку хочуть і можуть купити на ринку.

Пропозиція валюти — це кількість валюти, яку готові продати на ринку.

Якщо буде дуже багато готових купити долари, то долари в країні просто зникнуть. А якщо поставити курс долара до гривні не 1 до 1, а 1 до 40, то готових купити долари стане значно менше. А якщо 1 до 100, то їх може не бути взагалі.

Тому в ідеалі валютний курс має бути таким, за якого попит валюти дорівнює її пропозиції, тобто кількість готових купити валюту (наприклад, долари) дорівнює кількості готових її продати.

Ви, звичайно, можете спитати: «А хто ж буде продавати долари?» Пам'ятаєте, ми писали про експортерів (продають товари за кордон) — вони отримують виторг у доларах, а потрібні їм гривні, от вони й продають долари. Або держава взяла кредит у МВФ. Кредит у доларах, а зарплату вчителям та лікарям треба платити в гривнях — от держава йде на ринок і продає долари. Або комусь прийшов переказ у доларах від родича з-за кордону, а йому чи їй треба купити їжі



в магазині чи на ринку — от потихеньку й продають долари. І так насправді можна продовжувати до нескінченності.



Хто, крім експортерів, держави чи родичів з-за кордону, може продати валюту? Назвіть три приклади й поясніть, навіщо їм це.

От і виходить, що на валютному ринку постійно є ті, що готові продати валюту та ті, що готові її купити. Відповідно, ціна, за якою вони обмінюються валютами, і буде поточним валютним курсом.

Якщо готових продати валюту (пропозиція) більше, ніж готових її купити (попит), то курс валюти падає. І навпаки: якщо попит більший за пропозицію, то ціна валюти зростає. Тому ви навіть можете спробувати прогнозувати валютні курси. Наприклад, українські аграрії масово продають урожай за кордон восени, тож можна очікувати зростання пропозиції валюти на ринку, і ціни на неї можуть знизитися. Або, наприклад, «Нафтогаз» активно купує газ влітку для заповнення газових сховищ, щоб ми взимку не мерзли, отже, буде підвищений попит, і валютний курс може зрости.



ЯК ЗАРОБИТИ МІЛЬЯРДИ НА ПРОГНОЗУВАННІ ВАЛЮТНИХ КУРСІВ

Стенлі Дракенміллер — відомий інвестор і керівник хедж-фонду, який працював у *Quantum Fund* Джорджа Сороса. На початку 1990-х років він вважав, що після об'єднання Німеччини економіка Західної Німеччини поглине східну частину країни, що спричинить зміцнення німецької марки. Стенлі Дракенміллер зробив значну ставку на зростання німецької марки проти інших європейських валют. Цей крок виявився надзвичайно успішним: німецька марка значно зміцнилась, і *Quantum Fund* отримав мільярди доларів прибутку [18].

«Ну добре, — скажете ви, — ми оце походили по своєму місту і, окрім кількох підозрілих осіб, що міняють валюту на ринку, жодного валютного ринку щось не побачили».

Слушне зауваження. Дійсно, у реальному житті нема конкретного місця, де збираються ті, хто готові купити та продати валюту, натомість для цього є так званий міжбанківський валютний ринок. Трохи поговоримо про те, що це таке.

5 Міжбанківський валютний ринок (міжбанк)

Можете спитати в батьків чи в дорослих, яким довіряєте, як вам купити 100 доларів. Скоріш за все, вони вам скажуть піти в банк та поміняти там. Те саме роблять і компанії, тільки вони міняють

значно більші суми. Але виникають питання: а де ж ринок і звідки банки беруть валюту?

Відповідь на ці два питання одна й та сама — *міжбанківський валютний ринок*.



Міжбанківський валютний ринок (міжбанк) — це організований валютний ринок, на якому здійснюються безготівкові торги з купівлі-продажу іноземної валюти за національну або іншу іноземну валюту. Участь у торгах можуть брати лише банки-резиденти України, які мають відповідну ліцензію.

Тобто міжбанк — це специфічний ринок, де учасники — тільки банки (ну й національний банк час від часу навідується). Банки збирають заявки від клієнтів, визначають, скільки їм потрібно купити / продати валюти (наприклад, 1000 клієнтів банку хочуть купити по 1000 доларів, отже, банку потрібен мільйон доларів для їх задоволення) і після цього приходять на міжбанк.



Як ви гадаєте, чому саме банки виявилися відповідальними за організацію валютного ринку?

Одразу відзначимо, що «приходять на міжбанк» не означає, що хтось кудись іде. Усі торги відбуваються в електронному вигляді. Тому достатньо просто зайти в інформаційну систему (спеціальну комп'ютерну програму) та натиснути кнопку «Купити» або «Продати».

Бувають дні, коли може бути забагато покупців чи продавців (нагадаємо: якщо забагато покупців, то ціна на товар зростає, а якщо забагато продавців — то падає), і НБУ може вирівняти баланс, продавши чи купивши валюту (це називається *валютна інтервенція*), тобто згладити коливання. Тепер ви знаєте, кому дякувати за те, що в нас гривня не скаче щодня, як шалена.





Валютна інтервенція — це дії центрального банку або уряду, спрямовані на вплив на курс національної валюти шляхом купівлі або продажу іноземної валюти. Основна мета валютної інтервенції полягає в стабілізації обмінного курсу, запобіганні його надмірним коливанням або досягненні певних економічних цілей.

Відповідно, курс валют, за яким банки укладають угоди між собою, називають *міжбанківським курсом*, або *курсом міжбанку*. За курсом валют на міжбанку можна спостерігати онлайн. Знайдіть в інтернеті відповідні посилання.

Так от, офіційний курс гривні до інших валют установлюється якраз на основі результатів торгів на міжбанківському ринку й публікується щоденно.

Навіщо нам офіційний курс, якщо є курс міжбанку? Річ у тому, що курс міжбанку перебуває в постійному русі (бо постійно хтось продає валюту, а хтось купує), а офіційний установлюється незмінним на цілий день. Тобто курс НБУ — це такий собі орієнтир для всіх. Уявіть, наприклад, що ви продаєте мобільні телефони. Ви їх закупили в Південній Кореї по 1000 доларів за штуку. Якби ви орієнтувалися на курс міжбанку, то у вас ціна змінювалась би щохвилини, іноді на сотні гривень. А так ви зранку подивилися курс НБУ, виставили ціну — і працюєте собі далі.

Повернімося до нашої розмови про купівлю 100 доларів у банку. Банкам теж потрібен орієнтир: за якою ціною продати ті самі 100 доларів. Цей орієнтир для них — офіційний курс НБУ (причому курс у банку насправді може відрізнятись від курсу НБУ, бо банки мають право самі виставляти обмінний курс).



Як ви вважаєте, чому НБУ просто не встановить постійний і незмінний курс гривні до долара? Усім було б легше, бо всі б розуміли, що буде з курсом завтра або через рік.



ЯПОНІЯ І ВАЛЮТНІ ІНТЕРВЕНЦІЇ НА ПОЧАТКУ 2000-Х

На початку 2000-х років курс японської єни надмірно підвищувався, що могло негативно вплинути на експортно орієнтовану економіку Японії. За період із січня 2003 по березень 2004 р. загальні витрати на валютні інтервенції перевищили 35 трильйонів єн (понад 300 мільярдів доларів США). Ці заходи допомогли утримати курс єни від надмірного зміцнення, підтримуючи конкурентоспроможність японських експортерів і стимулюючи економічне зростання [19].



5 ЦІКАВИХ ФАКТІВ ПРО КУРСУТВОРЕННЯ ВАЛЮТИ

1. Міжнародний валютний ринок (FOREX) є найбільшим фінансовим ринком у світі зі щоденним оборотом понад 6 трильйонів доларів США. Це значно більше, ніж обсяги торгів на всіх разом узятих фондових ринках світу.
2. Близько 90 % усіх валютних операцій мають спекулятивний характер, тобто учасники ринку купують і продають валюту з метою отримати прибуток від коливань курсу.
3. Центральні банки проводять валютні інтервенції, купуючи або продаючи власну валюту на ринку, щоб вплинути на її курс. Найбільша валютна інтервенція відбулась у вересні 2000 року, коли група провідних центральних банків світу, включно з Європейським центральним банком, Федеральною резервною системою США, Банком Японії, Банком Англії та Банком Канади, провели скоординовану інтервенцію для підтримки курсу євро.
4. Найбільший обсяг золотовалютних резервів у світі станом на 2024 рік має Китай (понад 3 трлн доларів), Японія (понад трильйон) та Швейцарія (близько трильйона).
5. У деяких країнах, наприклад у Швейцарії та Саудівській Аравії, ЗВР можуть перевищувати річний ВВП цих країн.

Підбиваємо підсумки

Обмін валют — важлива складова нашого з вами життя, бо Україна не ізольована від зовнішнього світу, отже, вона щось продає за кордон і щось звідти купує; Україна як держава бере в борг в інших країн і дає в борг іншим країнам; закордонні компанії можуть відкривати в нашій країні свої виробництва, тобто інвестувати в економіку України, а українські, своєю чергою, можуть щось робити за кордоном; заробітчани заробляють гроші за кордоном, а потім переправляють їх в Україну. У кожному із цих випадків, та й у багатьох інших, треба обмінювати одну валюту на інші, наприклад, гривню на долари або долари на гривню.



Ціна грошової одиниці певної країни, подана в грошовій одиниці іншої країни, — це валютний курс. Валютні курси бувають фіксовані (курс стабільний) та плаваючі (курс постійно змінюється залежно від обсягів попиту і пропозиції).

В Україні валютний курс визначається на міжбанківському валютному ринку (міжбанку), на якому здійснюються безготівкові торги з купівлі-продажу іноземної валюти за національну або іншу іноземну валюту. Участь у торгах можуть брати лише банки-резиденти України, які мають відповідну ліцензію. Час від часу в торги може втручатися Національний банк України для згладжування коливань курсу (це валютна інтервенція). Для цього в розпорядженні НБУ є золотовалютні резерви, які складаються із золота, валют різних країн (долари, євро, британські фунти) та цінних паперів.

Ключові терміни: плаваючий (гнучкий) валютний курс, фіксований валютний курс, обмежено гнучкий валютний курс, міжнародні резерви (золотовалютні резерви), валютний «чорний ринок», попит валюти, пропозиція валюти, міжбанківський валютний ринок, валютна інтервенція.

Завдання для роботи в групах

Об'єднайтеся в три групи й проведіть дебати. Перша група має відстоювати ідею фіксованого валютного курсу, друга — плаваючого, а третя — обмежено гнучкого.

Кожна група має презентувати свою ідею за 5 хвилин, а потім відповісти на запитання інших груп. Учасники команди-переможця отримують призові бали (додаткові оцінки).

Завдання для роботи в парах

Запропонуйте одне одному шляхи поповнення й витрачання ЗВР. Завдяки кому з пари одержимо перевищення прибутків над витратами — той / та і молодець!

Контрольні запитання

- 1] Як установлюється валютний курс?
- 2] Які режими валютного курсу ви знаєте?
- 3] Який режим валютного курсу наразі діє в Україні?
- 4] У чому різниця між офіційним курсом валюти й міжбанківським курсом?

- 5) Хто і як визначає офіційний курс?
- 6) Що таке золотовалютні резерви й навіщо вони потрібні?
- 7) Звідки беруться ЗВР?
- 8) Хто формує попит на валютному ринку (назвіть три джерела попиту)?
- 9) Хто формує пропозицію на валютному ринку (назвіть три джерела пропозиції)?
- 10) Хто торгує на міжбанку?

Тестові завдання для самоконтролю

У кожному завданні виберіть один правильний, на вашу думку, варіант відповіді.

- 1) Фіксований валютний курс — це:
 - А) коли курс валюти встановлюється ринком
 - Б) коли центральний банк коригує валютний курс для недопущення надмірних коливань
 - В) сталий курс однієї валюти щодо іншої чи валютного кошика
 - Г) коли курс валюти встановлюється світовим урядом
- 2) До складу золотовалютних резервів України можуть входити:
 - А) золото
 - Б) іноземні валюти
 - В) державні цінні папери
 - Г) усі відповіді правильні
- 3) Хто переважно купує валюту?
 - А) українські імпортери
 - Б) українські експортери
 - В) іноземні туристи
 - Г) іноземні інвестори
- 4) Хто переважно продає валюту?
 - А) українські імпортери
 - Б) українські експортери
 - В) українські туристи
 - Г) українські інвестори
- 5) Який режим валютного курсоутворення діє в Україні зараз (станом на 2024 рік)?
 - А) фіксований
 - Б) гнучкий, він же плаваючий
 - В) обмежено гнучкий валютний курс
 - Г) жодного: як складеться, так і буде
- 6) У складі золотовалютних резервів України домінує:
 - А) золото
 - Б) іноземні валюти
 - В) державні цінні папери
 - Г) усього порівну

Практична робота № 2

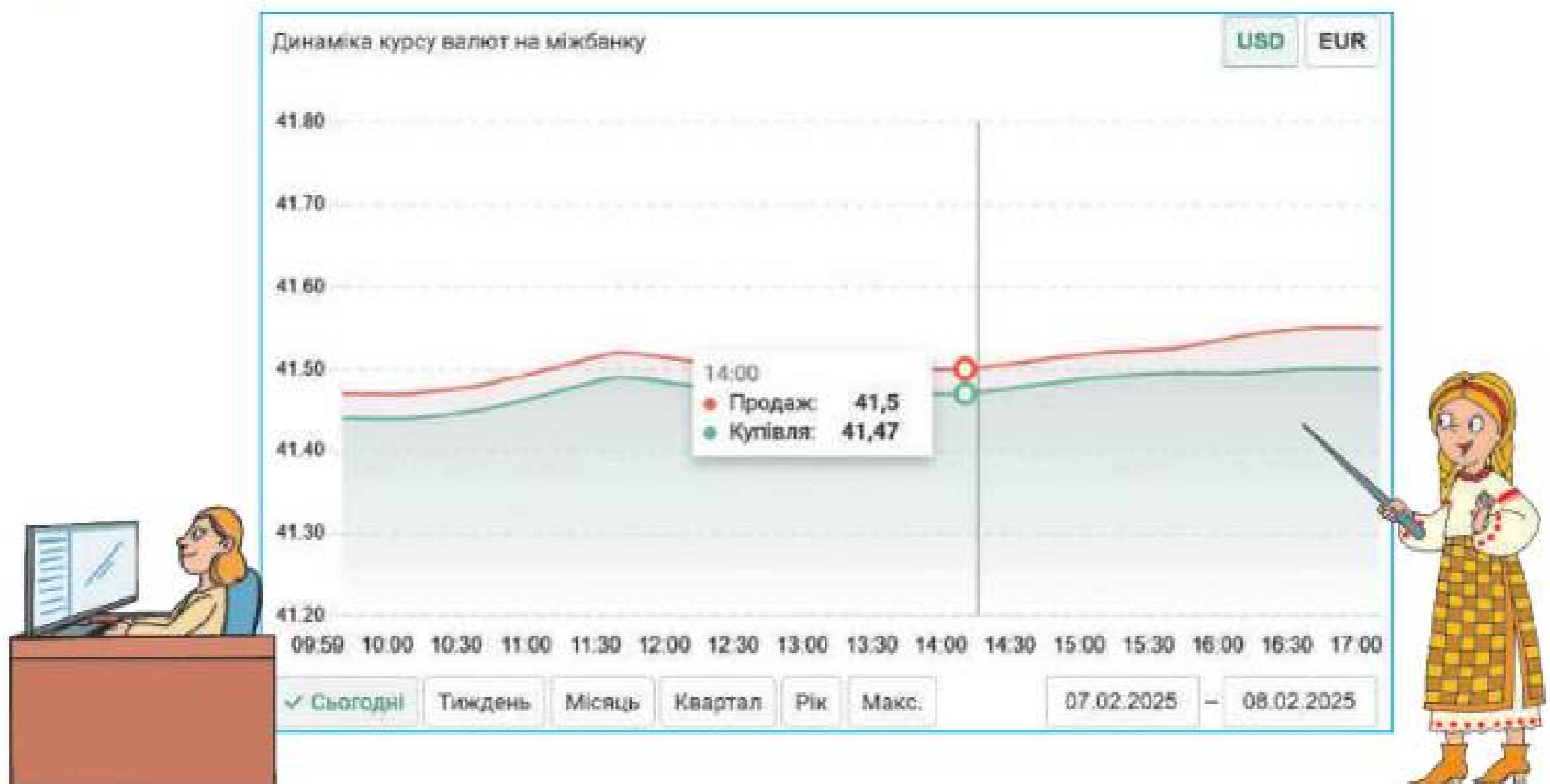
Прогнозування курсу валют

Мета. Навчитися аналізувати курс валют за певний період (наприклад, за два тижні), вивчаючи попит і пропозицію на валютному ринку.

Обладнання: мережа інтернет.

ХІД РОБОТИ

- 1 У полі пошуку браузера введіть «Міжбанк» та натисніть клавішу Enter.
- 2 Зайдіть на будь-який сайт з інформацією з міжбанку.
- 3 Визначте щоденний курс валют (долара і євро) протягом двох тижнів. Складіть і заповніть відповідну таблицю.
- 4 За даними таблиці побудуйте графік динаміки курсу долара та євро на міжбанку.
- 5 Проаналізуйте, як залежить курс валют від попиту та пропозиції валюти, які фактори впливають на попит і пропозицію на валютному ринку.
- 6 Проаналізуйте, у які дні було найвигідніше купити долар (євро), а в які дні було найвигідніше продати долар (євро)?
- 7 Чи можна було заробити гроші на купівлі-продажі валют? У якому випадку?
- 8 Як ви вважаєте, завтра долар і євро подорожчають чи подешевшають? Обґрунтуйте свою відповідь.
- 9 Зробіть висновки за результатами роботи.



§ 6

Сімейний бюджет

У попередніх параграфах ми з вами поговорили про те, що таке гроші, звідки вони взялись і для чого потрібні. Але це, так би мовити, теорія. А живемо ми в реальному світі, де гроші не падають з неба. Натомість їх доводиться заробляти, грошей постійно не вистачає і треба думати, перш ніж їх витратити. А ще в реальному світі треба постійно рахувати: скільки залишилося, а скільки ще буде витрачено до кінця місяця, щоб не померти з голоду, а ще ж заплатити комуналку, щоб не відключили воду та опалення. Звісно, можна звернутися до інфошахраїв, і вони швиденько розкажуть вам про 5 кроків чи 10 правил фінансового успіху. Але в реальному світі це чомусь не працює. Тож нам треба вчитися виживати в ньому. Вйо до виживання!

1 Про інфошахраїв

Спробуйте пошукати в інтернеті щось на кшталт «як стати багатим», «як заробити гроші», «як стати фінансово успішним», «як правильно витратити гроші» — і ви обов'язково натрапите на них. Вони — це *інфошахраї*.



Інфошахраї — це термін, що використовується для опису людей, які продають інформаційні продукти та послуги (курси, семінари, тренінги, книги) за завищеними цінами, часто без надання реальної цінності.

Інфошахраї розкажуть вам, як легко й без надзусиль розбагатіти, покажуть 10 кроків до успіху та 5 правил витрачання грошей, що зроблять вас фінансово незалежними. Інфошахраї повідають, як, торгуючи криптовалютами, зробити із сотні доларів сотню тисяч, навіть не встаючи зі стільця. Тобто дадуть вам максимально прості відповіді на непрості в реальності питання.

Ось декілька прикладів назв книжок топових світових інфошахраїв:

- ✓ Роберт Кійосакі «Багатий тато, бідний тато»;
- ✓ Тоні Роббінс «Крок до величі»;
- ✓ Наполеон Гілл «Думай і багатій»;
- ✓ Робін Шарма «Монах, який продав свій Феррарі»;
- ✓ Тім Ферріс «Чотиригодинний робочий тиждень».



БАНКРУТ КІЙОСАКІ

Роберт Кійосакі став відомим завдяки своїй книжці «Багатий тато, бідний тато», що продається як посібник із фінансової грамотності. Точну суму заробітків Кійосакі від інфошахрайства складно визначити, але, за оцінками, його статки можуть сягати десятків мільйонів доларів. Проте у 2012 році його компанія Rich Global LLC оголосила банкрутство після судового позову на суму 23 мільйони доларів. Як бачимо, у реальному світі автор «фінансових бестселерів» був банкрутом [20].

У принципі, читати це можна, і ви, скоріш за все, втратите хіба що час, а потенційно навіть зможете дізнатися щось корисне для себе. Проблема з інфошахраями та, що вони продають хибні надії, бо все це переважно не працює на практиці. Ви думаєте: «О, зараз мені розкажуть, що робити, щоб жити у власному будинку на березі моря і літати туди приватним літаком, при цьому не треба буде докладати надмірних зусиль, бо автор знає секретний секрет і поділиться зі мною».

Одразу скажемо: немає потаємних заклинань типу «Гроші, прийдіть!», щоб швиденько і без зусиль розбагатіти. Але є знання, які допоможуть робити доцільні кроки в правильному напрямку й дозвлять, важко і багато працюючи, правильно витратити кошти й інвестувати їх — і збільшувати свої статки. І ми з вами не шукатимемо легких шляхів, а будемо говорити про те, що і як можна зробити, щоб ефективніше розпоряджатися грошима.



Чи зустрічали ви у своєму житті інфошахраїв? Якщо так, розкажіть, як це було.



2 Сімейний бюджет: доходи проти видатків

Раніше ми з вами вже говорили про те, що потреба в грошах плюс-мінус безмежна. Сьогодні ви хочете новий велосипед, завтра — новий телефон, післязавтра — автомобіль, а потім — яхту, літак, космічний корабель і так далі...

А можливості отримання грошей обмежені. Ваші батьки не можуть працювати 25 годин на добу, а їхня зарплата визначається можливостями роботодавця та їхньою професійною компетенцією.



Як ви вважаєте, що заважає людям заробляти стільки грошей, скільки вони хочуть?

От і виходить, що треба постійно балансувати між необмеженими бажаннями та обмеженими можливостями.

Часто люди не замислюються над тим, скільки грошей їм потрібно для задоволення своїх потреб, які з потреб важливі, а які — не дуже, на що взагалі родина витрачає кошти. А потім у кінці місяця раптом з'ясовується, що гроші скінчились і нема на що купити їжу, нема чим заплатити за комуналку. Доводиться бігти до сусіда Миколи й позичати гроші до зарплати.

Ви навіть не уявляєте, яка кількість українців живе за такою схемою. А все чому? Бо свого часу ніхто не розповів їм, що таке сімейний бюджет, навіщо він потрібен і як ним керувати.



Сімейний бюджет — це план доходів і видатків сім'ї на певний період, зазвичай місяць або рік. Він допомагає родині керувати своїми фінансами, дає контроль над витратами й заощадженнями.

Звучить якось заскладно? Трохи є, тож давайте розбиратись.

Почнемо з доходів. По суті, це всі джерела надходження грошей у сім'ю. Спитайте в батьків звідки у вашій родині гроші, і почуєте, що вони працюють і отримують за це заробітну платню. Дідусь і бабуся скажуть, що одержують пенсію. Також, можливо, у ваших батьків є заощадження, які вони поклали в банк на депозит і отримують за це щомісячні виплати від банку. А може, у вас є вільна квартира, і батьки здають її в оренду й одержують за це орендну платню.



Чи накопичуєте ви гроші на якусь покупку? Розкажіть, як ви назбируєте потрібну суму.

Водночас гроші кудись постійно зникають, тобто витрачаються. Це в нас видатки сімейного бюджету, серед яких: оплата комунальних

послуг (електроенергії, водопостачання, опалення тощо), купівля їжі, одягу, взуття, витрати на розваги та подорожі й таке інше.

У таблиці нижче можете знайти найбільш типові статті доходів та витрат сімейного бюджету. Це далеко не повний перелік, бо, наприклад, важливою статтею видатків сімейного бюджету є сплата податків, але в середньому картина виглядає якось так.

Джерела доходів	Види витрат
Зарплата: основне джерело доходу, яке отримують члени сім'ї від своєї роботи	Житло: орендна плата або іпотека, комунальні послуги (газ, вода, електроенергія, опалення)
Пенсія: доходи від пенсійних виплат для тих, хто вийшов на пенсію	Харчування: продукти, покупки в супермаркетах, кафе та ресторани
Соціальні виплати: допомога по безробіттю, допомога на дітей, субсидія тощо	Транспорт: витрати на паливе, проїзд у громадському транспорті, обслуговування та ремонт автомобіля
Доходи від інвестицій: відсотки по депозитах, дивіденди від акцій, орендна плата від нерухомості тощо	Медицина: витрати на ліки, медичні послуги, страхування
Додатковий заробіток: підробітки, фриланс, доходи від хобі, продаж непотрібних речей	Освіта та розвиток: витрати на школу, гуртки, курси, підручники та навчальні матеріали

3 Види сімейного бюджету

Хоча сама назва «сімейний бюджет» натякає нам, що веде його вся сім'я — родина, у реальності можуть бути варіанти. Бо воно ж як виходить? Отримав батько зарплату і має її всю віддати до сімейного бюджету (нагадаємо, це в нас доходи бюджету). А як він тоді побалує вас морозивком або за які кошти купить мамі квіти?

Тож різні родини підходять до створення й ведення сімейного бюджету по-різному.

Спільний бюджет: усі доходи, отримані всіма членами сім'ї, заховуються до єдиного сімейного бюджету, а рішення щодо їх витрачання сім'я ухвалює спільно.

Роздільний бюджет: доходи залишаються в того члена сім'ї, який їх заробив. Кожний член сім'ї вільно розпоряджається своїми грошима, це надає кожному високу незалежність у фінансових рішеннях. Витрати, спільні для всієї сім'ї (оплата комунальних послуг, утримання неповнолітніх дітей, купівля харчів тощо), розподіляються порівну чи пропорційно до суми доходів кожного члена сім'ї.



Спільно-роздільний бюджет: до загального сімейного бюджету зараховується частина доходу кожного із членів сім'ї для фінансування витрат, спільних для всієї сім'ї, а рештою доходів кожний член сім'ї розпоряджається на власний розсуд.



Як ви вважаєте, який бюджет у вашій родині: спільний, роздільний чи спільно-роздільний? Який варіант, на вашу думку, був би найкращим для вашої сім'ї? Поясніть, чому ви так вважаєте.

Як бачите, вибір є, і можна дібрати найкращий варіант для родини з урахуванням її особливостей.

За рівнем збалансованості між доходами та витратами бюджет може бути дефіцитним, збалансованим або профіцитним [21].

Дефіцитний бюджет виникає, коли витрати перевищують доходи.

Збалансований бюджет — коли доходи й витрати є рівними.

Профіцитний бюджет виникає, коли доходи перевищують витрати.



Просто звести кінці з кінцями (доходи з видатками) — то замало. Треба ж відкласти щось на «чорний день», на нову квартиру, новий автомобіль, на ваше навчання в університеті... та багато на що треба відкладати, або *заощаджувати*.

І не забувайте: не можна просто так жити одним днем. У вас мають бути якісь *цілі та плани їх досягнення*. А отже, ви повинні це враховувати у створенні та веденні сімейного бюджету.

З іншого боку, якщо ви не можете вивести свій поточний бюджет бодай у нуль, то про які цілі взагалі може бути мова? Тож ми спочатку визначимося, як уникнути діри в бюджеті, а потім поговоримо про решту.

4 Діра в бюджеті: що робити?

Часто-густо буває, що родина витрачає більше, ніж заробляє. У такому разі сімейний бюджет стає дефіцитним.



Дефіцит бюджету — це перевищення видатків бюджету над доходами.

І це проблема. Для того щоб витратити більше, ніж заробляєте, вам доведеться брати гроші в борг. Наприклад, піти до сусіда Миколи та взяти в борг до зарплати. Або піти в банк і взяти гроші там. Або піти в ломбард і взяти там, заклавши, наприклад, якусь родинну коштовність. Або піти в одну із сотень фінансових контор, які видають гроші в борг готівкою і майже не ставлять при цьому запитань.

Тобто здається, що у вас є купа варіантів розв'язання проблеми. Але такими діями ви насправді проблему не розв'язуєте, а переносите на майбутнє, збільшуючи при цьому її масштаб.

Тому що борги треба повертати.

Хоч які у вас гарні стосунки із сусідом Миколою, за місяць чи колись іще він скаже: «То де мої гроші? Поверни борг». А у вас,



БОРГОВІ ЯМИ

Боргові ями були місцем, де тримали боржників, які не змогли виплатити свої борги. Існували вони в багатьох країнах до XIX століття. Маршалсі була однією з найвідоміших боргових в'язниць у Лондоні. Заснована в XIV столітті, вона діяла до 1842 року. У Маршалсі тримали не тільки боржників, але і їхні сім'ї, які часто проживали у в'язниці разом із головою родини [22].

БОРГОВА ЯМА

нагадаю, бюджет дефіцитний, тобто в цьому місяці треба взяти в борг ще грошей, тільки щоб покрити поточні видатки, а тут ще Микола зі своїми нагадайками. Тобто вам тепер треба взяти в борг удвічі більше, ніж у минулий місяць: віддати Миколі й покрити борги цього місяця. Наступного місяця ситуація стане ще гіршою, і так далі, аж доки вам просто не буде звідки взяти в борг. І тоді вас, наприклад, виженуть із квартири, бо її продадуть, щоб покрити борги, а ви станете безхатьками. Така собі перспектива.

І це ми ще з вами говорили про сусіда, який дає гроші в борг безплатно, тобто ви брали 1000 грн і повертали 1000 грн.

А якщо ви підете в контору, яка дає гроші готівкою, там скажуть, що залюбки дадуть 1000 грн у борг, але під відсоток. Тобто ви взяли 1000 грн, а повернути маєте вже 2000 грн (1000 грн боргу + + 1000 грн плати за те, що вам дали гроші в борг). І якщо ви думаєте, що ми вас просто лякаємо такими відсотками, то спитайте в інтернеті, під який відсоток дають у борг кредити готівкою. Часто-густо це 1 % у день. Здавалося б, 1 % — це прям небагато. Якщо сума боргу в 1000 грн — це лише 10 грн на день. Чесна угода, треба брати!

Не поспішайте. У році в нас 365 днів. Тобто річна ставка за таким кредитом буде 365 %. Якщо в день 10 грн — це 3650 грн за рік. І то сума тільки відсотків. Додайте сюди ще 1000 грн боргу, яку треба повернути — маємо 4650 грн. Так-так, узяли 1000 грн — поверніть 4650 грн. Як ви розумієте, це квиток в один кінець, бо якщо у вас не було 1000 грн, звідки ви візьмете 4650 грн?

Така ситуація має специфічну назву: *боргова кабала*.



Боргова кабала — це стан, коли людина або організація потрапляє у фінансову залежність через непогашені борги. У цьому випадку боржник втрачає фінансову свободу й мусить виконувати зобов'язання перед кредитором, які можуть бути важкими й тривалими. Боргова кабала може виникнути як через великі суми боргів, так і через не вигідні умови кредитів або позик.



БОРГОВА КАБАЛА У СТАРОДАВНЬОМУ РИМІ

У Стародавньому Римі існувала практика боргової кабали, коли громадяни, які не могли погасити борги, ставали рабами своїх кредиторів. Римський громадянин на ім'я Каетус позичив велику суму, щоб урятувати свою родину від голоду у важкі часи. Коли Каетус не зміг повернути борг, його кредитор зажадав, щоб той став його рабом. Каетус і його сім'я втратили свободу і були змушені працювати на свого кредитора [23].

Ну гаразд, брати в борг — це така собі ідея. Але ж значну частину видатків сімейного бюджету складають комунальні платежі. Відповідно, коли грошей не вистачає, є велика спокуса просто не платити за комуналку. Це максимально погане рішення. Пояснимо чому.

З одного боку, ви порушуєте умови договорів, які самі уклали з комунальними організаціями (постачальниками електроенергії, газу, тепла тощо). А порушити своє слово — це дуже негідний вчинок. Крім того, якщо ви не платите за електроенергію сьогодні, то завтра ваш сусід Микола, що працює в обленерго, не отримає зарплатню (хоча він чесно працював і робив усе, щоб у вас було світло), а післязавтра щось у мережі обов'язково зламається, бо її вчасно не полагодили, бо не було на те грошей, бо ви ж не заплатили свій борг. Ну і врешті-решт це буде пострілом у власну ногу: приїдуть розлючені працівники обленерго, відріжуть вас від мережі, і тоді холодильник не працюватиме, світла не буде, інтернету теж, комп'ютер і телевізор не працюватимуть.

І якщо ви думаєте: «Я просто пару місяців не платитиму, а потім заплачу», — згадайте про арифметику. Якщо ви не можете сплатити умовну 1000 грн, то через 2 місяці це вже буде 3000 грн, які ви точно не сплатите.

Коротше, не платити за комуналку — це не варіант.



Як проблеми дефіциту сімейного бюджету вирішуються у ваших родинах? Беруть у борг, не платять комуналку чи щось інше?

5 То що робити?

Добре, скажете ви, у борг брати — погана ідея, не платити по рахунках — ще гірша, то що робити?

Ще раз подивимося, який вигляд має дефіцит бюджету.



Щоб виправити цю ситуацію, треба або збільшити доходи, або зменшити видатки. Ну або одночасно зробити те й те. Є, звісно, ще

варіант, коли ваші видатки зростають, але доходи зростають більшими темпами чи, навпаки, доходи падають, але видатки знижуються ще швидше. Але, за великим рахунком, у вас є дві опції: або заробляти більше, або витратити менше.

Тут немає універсальної формули, і кожен знаходить свій варіант.

Наприклад, можна знайти додаткову роботу і після основної йти на неї.

А можна, наприклад, змінити поточну роботу на іншу, з більшою зарплатнею.

А можна вивчити щось нове, підвищити в такий спосіб свою кваліфікацію і цінність як працівника, що приведе до підвищення вам зарплатні.

А можна вивчити англійську, і тепер ви працюватимете не лише з українськими, але й з міжнародними замовниками, що зробить вас більш цінними працівниками.

Або ви можете піти з роботи «на дядька» і відкрити власну справу.

Варіантів безліч, але всі вони зводяться до того, що треба збільшити надходження до сімейного бюджету. Та не всі здатні працювати на двох чи трьох роботах одночасно, не всі здатні відкрити власний бізнес, не всі готові вивчити щось нове. У такому разі в нас є план Б: витратити менше.



За рахунок чого у ваших родин зростають доходи сімейного бюджету?

6 Витратити менше

Є таке розумне словосполучення — *секвестр бюджету*. Вам не обов'язково його запам'ятовувати, але звучить воно солідно, і ви будете виглядати дуже професійними професіоналами, якщо використовуватимете його в розмові.



Секвестр бюджету — це примусове скорочення витрат, яке застосовується для зниження дефіциту бюджету.

Часто-густо люди витрачають більше, ніж мали б собі дозволити. У результаті й виходить перевищення видатків над доходами.

Наприклад, можна жити в центрі міста у двокімнатній квартирі з новим ремонтом, а можна — на околиці в однокімнатній з ремонтом, який робився ще в радянські часи.

У першому випадку за оренду доведеться платити 20 000 грн, а в другому — 5000 грн.



Тож якщо у вас діра в бюджеті 10 000 грн на місяць, зрозуміло: варто переїхати із центру на околицю, і бюджет одразу стане профіцитним (тобто коли доходи більші за видатки). Так, це менш зручно, менш престижно, так, тепер треба витратити більше часу, щоб кудись дістатися, і купа інших незручностей. Але іноді доводиться приймати неприємні рішення.

Або, наприклад, хтось любить зранку випити філіжанку кави зі свіжоспеченим круасаном. Ціна: 50 грн за каву + 70 грн за круасан. Тобто 120 грн на день, або близько 3600 грн на місяць. Якщо доходи такі витрати дозволяють, то най буде. Але якщо після цього бюджет починає тріщати по швах, треба коригувати свою поведінку. Наприклад, пити каву без круасана, або з круасаном, але раз на тиждень, або взагалі варити каву вдома і жувати з нею вчорашню булку. Варіанти є завжди, просто люди часто не думають про них і не готові йти на жертви. Але це неминуче, якщо не хочете жити в боргах і врешті закінчити життя безхатьками, копирсаючись у сміттевих баках.



ЯК УКРАЇНСЬКІ СТУДЕНТИ РОБИЛИ СЕКВЕСТР

У 2021 році група студентів одного з університетів в Україні виявила, що їхні щомісячні витрати значно перевищують бюджет. Вони вирішили провести «сімейний секвестр» бюджету, щоб з'ясувати, як можна зекономити. Студенти почали обговорювати свої витрати й виявили, що багато грошей витрачається на кафе, розваги та бездумні покупки. Вони вирішили організувати спільні вечори, де готували їжу разом, замість того, щоб їсти в кафе. Також вони почали користуватися безплатними ресурсами, такими як бібліотеки та онлайн-курси. Цей досвід допоміг їм не лише зекономити гроші, але й налагодити тісніші стосунки між собою, адже вони стали частіше зустрічатися й спільно проводити час.

Узагалі, треба відповідально ставитись до витрачання грошей. Нагадаємо, що в параграфі 2 ми з вами говорили про основні правила користування грошима. Ще раз перечитайте їх, потім проаналізуйте видатки ваших родин за останні місяці, і ми впевнені: ви знайдете не одне порушення цих правил. А кожне таке порушення — це зайві витрати коштів, а отже, і сімейного бюджету.



Як ви гадаєте, які статті бюджету ваших родин можна урізати, а які — ні?

Боротьба з дефіцитом бюджету дуже важлива, але будьмо реалістами. Це боротьба з наслідками, а не з причинами. Бажано так поводитися, щоб не допускати бюджетних провалів у принципі. А для цього треба планувати свої дії заздалегідь і перш ніж витратити на щось гроші, думати: а чи сімейний бюджет нам це дозволяє?

7 | Планування — наше все

В ідеальному світі, де люди спочатку думають, а потім роблять, треба обов'язково планувати сімейний бюджет. Скільки грошей ми плануємо заробити та яким чином, скільки витратити й на що. Ви здивуєтесь, але така проста на перший погляд процедура радикально покращує стан сімейного бюджету.

У сімейному бюджеті на наступний місяць тато намагається зарезервувати 3600 грн, щоб він міг зранку пити каву з круасаном? Це занадто, наш бюджет такого не тягне. Вердикт: тато переб'ється, викреслюємо. Видатки зменшено на 3600 грн.

Мама хоче до фітнесу додати ще й пілатес, але це додаткові 2000 грн на місяць. Маму ми любимо, але будемо любити її й без пілатесу. Викреслюємо.

Дитина хоче їздити до школи на таксі. Ціна питання — 3000 грн на місяць. Походить ніжками, не відваляться. Викреслюємо.

Отак на етапі планування ми зекономили 8600 грн. І при цьому всі здорові, хоч і не всі задоволені.

Якщо ж тато наполягає на каві, хай шукає додатковий підріток або вибиває собі підвищення на роботі.

Аналогічна ситуація з мамою і з дитиною. Врешті-решт, хто заважає дитині допомагати бабусі на городі й отримувати за це невеличкі гроші? Або назбирати в саду в дідуся яблук та продати їх сусідові Миколі?

Плюс ще раз нагадаємо про майбутнє. Хочете побудувати кар'єру? Спочатку інвестуйте у свою освіту. А якісна освіта вимагає грошей. Хочете купити нову квартиру? Треба накопичити чималу суму

грошей, і з неба вони не впадуть. Хочете багато подорожувати — нема питань, але спочатку відкладіть на це гроші. І так хоч за що візьмемося: новий автомобіль — накопичуй, власний бізнес — накопичуй. Усі ці «відкладай» та «накопичуй» треба теж враховувати в сімейному бюджеті.

Наприклад, потрібні 300 000 грн на машину? Складаємо фінансовий план на 5 років. Щомісяця будемо відкладати 5000 грн.

$$5 \text{ років} \times 12 \text{ місяців} \times 5000 \text{ грн} = 300\,000 \text{ грн.}$$

І цей амбітний план треба враховувати в сімейному бюджеті.



Чи займаються ваші родини фінансовим плануванням? Спитайте в батьків, на що вони накопичують гроші й чи враховують у своїх розрахунках знецінення грошей (інфляцію).

Нагадаємо вам про існування інфляції: гроші втрачають цінність із часом. Тому через 5 років ви можете з прикрістю дізнатися, що ціна автомобіля вже не 300 000 грн, а 500 000 грн. Цей момент обов'язково враховується у фінансовому плануванні. Як? Це тема окремої розмови, але найпростіший варіант, гадаємо, ви й так знаєте: зберігайте гроші на довгострокові покупки у «твердій» валюті (твердою називають валюту, вартість якої не сильно змінюється в часі).



ГІПЕРІНФЛЯЦІЯ В УКРАЇНІ У ВОЄННИЙ ЧАС 100 РОКІВ ТОМУ

У 1918 році УНР почала друкувати власні гроші — гривні. Через дефіцит товарів і послуг та політичну нестабільність ціни на основні продукти швидко зростали. Якщо хліб коштував 1 гривню, то через тиждень його ціна могла зрости до 10 гривень або й більше [24].



Сподіваємося, ви переконались у необхідності планувати свої доходи та видатки й вести сімейний бюджет. Настав час поговорити про способи його ведення.

8) Способи ведення сімейного бюджету

Почнемо з того, що сімейний бюджет, як правило, складається на певний період: тиждень, місяць, квартал, півріччя, рік.

Найпростішим способом ведення сімейного (або особистого, якщо хтось поки що живе один) бюджету є проста фіксація всіх доходів і витрат. Це можна робити у вигляді таблиці на окремому аркуші, у зошиті або в Google-таблиці тощо, де всі члени сім'ї вносять інформацію про кожен дохід і про кожну витрату, наприклад:

Доходи		Витрати	
Джерело	Сума, грн	Категорія	Сума, грн
Заробітна плата		Комунальні послуги	
Пенсія		Харчування	
Стипендія		Одяг, взуття	
Соціальні виплати, допомога		Заправка, ремонт автомобіля	
Власний бізнес		Оренда	
Депозити		Погашення кредиту	
Кредит		Мобільний зв'язок	
Гонорар		Ліки та лікування	
Цінні папери		Проїзд у громадському транспорті	
Страхові виплати		Засоби особистої гігієни	
Інші доходи		Інші витрати	
Усього доходів:		Усього витрат:	

Здавалося б, зовсім простенька табличка, але насправді вона містить купу важливої інформації. Наприклад, ви можете побачити, чи вистачає вам доходів на покриття видатків, на що родина витрачає найбільше грошей, а також звідки переважно в родині беруться гроші.

А якщо такі таблички у вас є за декілька періодів, то можна порівнювати поточні дані з даними за попередні періоди або, наприклад, минулий рік, рахувати середні значення, порівнювати поточні із середніми. Навіщо? Пояснимо. Наприклад, у середньому на ремонт автомобіля рік тому витрачали 1000 грн, а зараз уже 3000 грн. Схоже, що автівка таки вже застара і треба її міняти, щоб не витрачати на неї всі ресурси родини.

Excel із його таблицками — штука, звісно, проста й корисна, але таблиця-приклад не є ідеальною, бо з неї ви не бачите, конкретно хто і конкретно на що витратив гроші, плюс не ясно, хто і скільки приніс коштів у родину та яким чином.



EXCEL І ФІНАНСОВА КРИЗА В ЛОНДОНІ

У 2012 році банк JPMorgan Chase зазнав величезних збитків у розмірі понад \$6 мільярдів через помилки в моделюванні ризиків, пов'язані з Excel. Цей випадок став відомим як «Кит із Лондона» (London Whale). Основною причиною збитків було неправильне використання електронних таблиць Excel для моделювання ризиків, що призвело до серйозних помилок у розрахунках і недооцінки потенційних збитків.

Це ми до чого? Є альтернативи. Ми ж із вами живемо у XXI сторіччі: мобільні телефони, мобільні додатки, всіляка автоматизація. Так от, є купа спеціальних програм на кшталт Mint, YNAB (You Need A Budget), Money Lover тощо, які дозволяють автоматизувати ведення бюджету. Вони можуть автоматично підключатися до банківських рахунків, відстежуючи витрати й доходи, можуть надсилати нагадування про необхідність записати витрати або оплатити рахунки, можуть аналізувати ваші видатки та доходи за членами родини, джерелами коштів, за різні періоди тощо.

А можна скористатися готовими інтернет-сервісами. Онлайн-платформи типу Personal Capital (нині Empower) або EveryDollar можна під'єднати до ваших банківських рахунків / карт, і вони будуть аналізувати кожен фінансовий крок родини.

Ну а якщо раптом ви живете в родині ретроградів, які слухають вінілові платівки, читають паперові книжки, розраховуються готівкою і замість перегляду мобільних телефонів під час вечері спілкуються одне з одним за столом, то й для таких специфічних людей теж є спосіб ведення сімейного бюджету.



Називається він «метод конвертів». Гроші на місяць розподіляються по конвертах, кожен з яких призначений для певної категорії витрат. Наприклад, є конверт для їжі, комуналки, розваг тощо. І коли гроші в конверті закінчуються, витрати на цю категорію припиняються до наступного місяця. Просто, але ефективно.

Який метод ведення сімейного бюджету пасує вашій родині? Поясніть відповідь.

Колективне розв'язування проблемної ситуації

Розрахунок розміру пільги та субсидії на оплату житлово-комунальних послуг

Проблема: Під час складання сімейного бюджету слід ураховувати розмір субсидії чи пільги для оплати житлово-комунальних послуг, оскільки це належить до категорії доходів. Як це зробити?

Матеріал для ознайомлення

СУБСИДІЇ ТА ПІЛЬГИ

Житлова субсидія — це державна допомога тим сім'ям, доходи яких не дозволяють їм самотужки сплачувати в повному обсязі житлово-комунальні послуги. Право на отримання субсидії залежить від матеріального та майнового стану сім'ї. Однак субсидію можуть одержати лише ті громадяни, які не мають заборгованостей за комунальні послуги.

Житлова пільга — це встановлена законодавством державна допомога, яка надається визначеним категоріям громадян, наприклад, учасникам бойових дій, ветеранам війни, захисникам та захисницям України, дітям війни, особам, що постраждали внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС тощо.

Перелік документів, які регулюють питання надання житлових субсидій та пільг з оплати житлово-комунальних послуг, наведено в електронному додатку до підручника.

Житлові субсидія та пільга — це дві форми державної допомоги для оплати житлово-комунальних послуг. Спільне між ними те, що обидві ці форми допомоги вимагають дотримання визначених державою критеріїв та надаються тим громадянам, які її потребують. Проте між поняттями «житлова субсидія» та «житлова пільга» є відмінності:

- ✓ *за формою допомоги:* для здійснення оплати житлово-комунальних послуг субсидія надається у вигляді грошової виплати, а пільга — у вигляді знижки;

- ✓ *за критеріями надання:* субсидія надається на підставі сукупного доходу сім'ї та розміру витрат на оплату житлово-комунальних послуг; пільга надається на підставі посвідчення, у якому вказано, до якої соціальної категорії належить громадянин;
- ✓ *за терміном дії:* субсидія надається на визначений органами соціального захисту населення період часу; пільга надається на постійній основі або на певний період часу, який визначається законодавством.

За наявності одночасного права на субсидію і на пільгу надається лише один вид допомоги!



Завдання

1. Докладніше ознайомтеся з поняттями «житлова субсидія» та «житлова пільга», звернувшись до електронного додатка до підручника.
2. За схемою, наведеною в електронному додатку, обчисліть розмір субсидії, яку може одержати сім'я, до складу якої входять чоловік, що працює і одержує мінімальну заробітну плату, дружина, яка працює на 0,5 ставки й одержує половину мінімальної заробітної плати, тато й мати чоловіка, обое одержують мінімальні пенсії, та двоє неповнолітніх дітей, що навчаються в школі. Сім'ї треба сплатити в межах соціальних нормативів за житлово-комунальні послуги 3600 грн.
3. За схемою, наведеною в електронному додатку, обчисліть розмір пільги для оплати житлово-комунальних послуг ветерана Збройних сил України, який проживає з дружиною у квартирі площею 63 м² багатоквартирного будинку із центральним опаленням, централізованим постачанням гарячої води та газовою плитою.
4. Проаналізуйте, що вигідніше: одержання субсидії чи пільги для оплати житлово-комунальних послуг.



5 ЦІКАВИХ ФАКТІВ ПЛАНУВАННЯ ТА ВЕДЕННЯ СІМЕЙНОГО БЮДЖЕТУ

1. За дослідженням ОЕСД, рівень фінансової грамотності в Україні становить 12 %. Це один із найнижчих показників у Європі, що підкреслює важливість фінансової освіти й планування бюджету.
2. Одна з популярних методик бюджетування — це правило 50/30/20, де 50 % доходу йде на базові потреби (оренда, комунальні послуги, продукти), 30% — на бажання (розваги, хобі), і 20 % — на заощадження та погашення боргів.
3. Якщо кожного дня витратити 50 грн на каву, це становить 1500 на місяць і 18 000 на рік. Ці гроші замість кави можна інвестувати або заощадити.
4. Експерти рекомендують мати заощадження на випадок надзвичайних ситуацій у розмірі 3–6 місяців витрат. Це допомагає уникнути фінансових труднощів у разі непередбачених обставин.
5. Врахування витрат на енергію є важливою частиною планування бюджету. У Данії, наприклад, середні витрати на енергію складають близько €1200 на рік. Використання енергоефективних технологій допомагає знижувати ці витрати.

Підбиваємо підсумки

Якщо ви хочете знати, куди зникають родинні гроші, якщо хочете контролювати процес їх витрачання, якщо ви не хочете потрапити до боргової кабали та боргової ями, якщо хочете купити щось дороге, якщо ви просто хочете порядку в сімейних фінансах — вам обов'язково і неодмінно треба скласти й вести сімейний (особистий) бюджет.

На жаль, більшість українців не ведуть сімейні (особисті) бюджети, а потім постійно жаліються, що не вистачає грошей. Треба дорослішати. Ваше життя, ваші гроші — це ваша особиста відповідальність. Досить уже чекати, що держава все для вас зробить.

Дійсно, спочатку буде не дуже приємно дізнатися, як багато грошей родина витрачає просто в нікуди, на якісь безглузді покупки. Так, доведеться коригувати свою поведінку: комусь — купувати менше морозива, комусь — менше нових ігор, а комусь — не так часто відвідувати ресторани. Але потім раптом виявиться, що на зекономлені гроші можна купити новий телефон чи навіть автомобіль. Має бути порядок, а не оце все.

А головне — нічого складного ж. Створили табличку в Excel і заносьте туди всі доходи (надходження коштів: зарплата, пенсія, відсотки з депозитів тощо) та видатки (на що витратили кошти: їжа, комуналка, мобільний зв'язок та інтернет тощо). Так, це вимагає певної дисципліни — заносити дані треба регулярно (щоденно або хоча б раз на тиждень), не можна пропускати жодного руху грошей, але ж результат — ви знаєте і чітко розумієте, що до чого і хто тягне команду донизу.

Ключові терміни: інфошахраї, сімейний бюджет, дефіцит бюджету, боргова кабала, секвестр бюджету, способи ведення сімейного бюджету.

Контрольні запитання

- 1) Хто такі інфошахраї й у чому проблема з ними?
- 2) Що таке сімейний бюджет і навіщо він потрібен?
- 3) Що таке доходи сімейного бюджету? Назвіть 5 прикладів.
- 4) Що таке видатки сімейного бюджету? Назвіть 5 прикладів.
- 5) Як види сімейного бюджету ти знаєш? Поясніть різницю між ними.
- 6) Що таке дефіцит сімейного бюджету і як його подолати?
- 7) Що таке боргова яма та боргова кабала?
- 8) Навіщо потрібно планувати сімейний бюджет?
- 9) Які способи ведення сімейного бюджету ви знаєте? Який, на вашу думку, є найкращим?
- 10) Що таке метод конвертів і як він працює?

Задачі

- 1) Петро хоче придбати автомобіль, але йому не вистачає коштів — 200 000 грн. Та на депозитному рахунку в банку в нього є ця сума. Що ви порадите Петрові: забрати 200 000 грн з депозитного рахунку чи залишити їх, узявши 200 000 грн у кредит, якщо ставка за депозитом — 15 %, а за кредитом — 30 %?
- 2) Тетяна, не маючи вищої освіти, працює на підприємстві спеціалістом та одержує заробітну плату 8000 грн. На підприємстві передбачені посади із заробітною платою від 18 000 грн, але

вимогою до претендента є обов'язкова наявність у нього чи неї вищої освіти. Навчання у виші коштує 40 000 грн на рік, а термін навчання становить 5 років 6 місяців. Чи вигідно Тетяні здобути вищу освіту?

Тестові завдання для самоконтролю

у кожному завданні виберіть один правильний, на вашу думку, варіант відповіді.

- 1**) Бюджет, у якому всі доходи, отримані всіма членами сім'ї, зараховуються до єдиного сімейного бюджету і рішення щодо їх витрачання сім'я ухвалює спільно, називається:
А) спільний
Б) роздільний
В) спільно-роздільний
Г) збалансований
- 2**) Що із цього НЕ належить до доходів сімейного бюджету?
А) зарплата батька
Б) пенсія дідуся
В) ваш підробіток
Г) комунальні платежі
- 3**) Що із цього НЕ належить до видатків сімейного бюджету?
А) зарплата мами
Б) комунальні платежі
В) витрати на проїзд у транспорті
Г) витрати на ліки
- 4**) Бюджет буде дефіцитним, якщо:
А) доходи будуть більші за видатки
Б) доходи будуть менші за видатки
В) доходи будуть дорівнювати видаткам
Г) його буде складати мама
- 5**) Як можна боротися з дефіцитом бюджету?
А) більше заробляти
Б) менше витрачати
В) планувати свої дії
Г) усі відповіді правильні
- 6**) Що таке метод конвертів?
А) це спеціальний мобільний додаток, який дозволяє вести бюджет
Б) так називається таблиця в Excel, у якій ведеться сімейний бюджет
В) це підхід до ведення сімейного бюджету, за яким гроші розподіляються по конвертах, кожен із яких призначений для певної категорії витрат
Г) усі відповіді правильні

Практична робота № 3

Складання особистого чи сімейного бюджету

Мета. Скласти особистий чи сімейний бюджет.

Обладнання: персональний комп'ютер, програма Microsoft Excel.

ХІД РОБОТИ

I. Складання сімейного бюджету.

- 1) Визначте всі джерела доходів сім'ї та суми доходів за місяць.
- 2) Визначте всі категорії видатків сім'ї та суми видатків за місяць.
- 3) Сформууйте в Microsoft Excel таблицю і заповніть її.

Доходи		Витрати	
Джерело	Сума, грн	Категорія	Сума, грн
Заробітна плата		Комунальні послуги	
Пенсія		Харчування	
Стипендія		Одяг, взуття	
Соціальні виплати, допомога		Заправка, ремонт автомобіля	
Власний бізнес		Оренда	
Депозити		Погашення кредиту	
Кредит		Мобільний зв'язок	
Гонорар		Ліки та лікування	
Цінні папери		Проїзд у громадському транспорті	
Страхові виплати		Засоби особистої гігієни	
Інші доходи		Інші витрати	
Усього доходів:		Усього витрат:	

- 4) Проаналізуйте складену таблицю. Визначте, бюджет є профіцитним чи дефіцитним.
- 5) Визначте, за рахунок чого можна зменшити витрати (наприклад, з оплати за комунальні послуги — завдяки енергозаощадженню та відповідальному споживанню електроенергії, води та газу зменшаться витрати на електроенергію, газ тощо).
- 6) Визначте суму, яку можете заощадити.
- 7) Зробіть висновок за результатами роботи.

II. Складання особистого бюджету.

- 1) Визначте всі джерела ваших особистих доходів та суми доходів за місяць.
- 2) Визначте всі категорії ваших особистих витратків та суми витратків за місяць.
- 3) Сформууйте в Microsoft Excel таблицю і заповніть її.

Доходи		Витрати	
Джерело	Сума, грн	Категорія	Сума, грн
Кошти, отримані від батьків чи інших родичів або опікунів		Витрати, пов'язані з навчанням (канцелярські товари тощо)	
Соціальні виплати		Солодощі	
Інші доходи: _____		Інші витрати: _____	
Усього доходів:		Усього витрат:	

- 4) Проаналізуйте складену таблицю. Визначте, за рахунок чого можна зменшити витрати.
- 5) Визначте суму, яку можете заощадити.
- 6) Зробіть висновок за результатами роботи.



§ 7

Податки. Що? За що? Навіщо?

Гроші потрібні всім, і чим більше, тим краще. Потрібні вони й державі, щоб, наприклад, утримувати армію та оборонятися від різного роду ворогів, а також щоб виплатити зарплати вчителям, лікарям та іншим працівникам бюджетних установ. Виникає закономірне запитання: звідки держава ті гроші візьме? Надрукує? Отримає інфляцію. Візьме в борг? Буде потім довго й тяжко виплачувати борги, ще й із відсотками.

Можна взяти плату з населення та компаній — за те, що ті користуються послугами держави. Так роблять усі держави вже тисячі років. У цьому параграфі поговоримо про податки: саме так називаються обов'язкові платежі державі від громадян і компаній.

1 Податки та їхні види

У попередніх параграфах ми вже говорили про те, що гроші мають багатотисячолітню історію. Але є одна річ, яка має таку ж довгу історію, — це бажання держави забрати частину грошей у населення. І державу можна зрозуміти: їй треба піклуватися про оборону країни, забезпечувати освітні та медичні послуги, будувати дороги, пенсії платити врешті-решт, — і це далеко не повний перелік потреб. Якщо ви відкриєте Державний бюджет України за 2024 рік, то там буде понад 700 (ага, сім сотень) статей видатків.



Грошей потрібно багато, отже, їх треба десь брати. Так от, ще тисячоліття тому чи не перше слово, яке казала будь-яка новонароджена держава, було «податки».



Податки — це обов'язкові платежі, які громадяни та підприємства сплачують державі.

Спочатку все було просто, як і в історії грошей: податки сплачувалися «натурою». Наприклад, зібрав урожай пшениці — віддай частину державі. Але в міру розвитку грошових відносин податки почали сплачуватись у грошовій формі.

Держава виявилася винахідливою в стягуванні грошей із населення та компаній, і нині майже будь-яка активність, пов'язана з грошима, стикається з необхідністю ділитися з державою.

Купив каву в кав'ярні чи новий телефон? Плати *податок на споживання*.

Отримав зарплату або відсотки за депозитом? Плати *податок на доходи*.

Володієш майном? Теж треба ділитися — плати *податок на майно*.



ПОДАТКИ НА ВІКНА ТА КАПЕЛЮХИ

Державі постійно потрібні гроші, тому вона знов і знов вигадує нові способи їх отримання. В Англії наприкінці XVII ст. було запроваджено податок на вікна. Ідея полягала в тому, що багатші люди зазвичай мають більше вікон у своїх домівках, тому податок залежав від кількості вікон у будинку. Як наслідок, багато домовласників закладали або замурували вікна, щоб уникнути високих податків. Навіть сьогодні в Британії можна побачити будинки із замурованими віконними отворами, що є спадщиною цього податку. А ще 1784 р. у Великій Британії було запроваджено податок на капелюхи [25].

Якщо чесно, податки потрібні державі не лише для отримання грошей на свої витрати (так звана *фіскальна функція*), але й для *перерозподілу багатства* (наприклад, більший податковий тягар на заможніших і менший — на бідних дозволяє трохи виправити соціальну нерівність у суспільстві), а також як інструмент *регулювання процесів в економіці* (збільшуєш у країні податки — охочих займатися бізнесом меншає; навпаки, зменшуєш податки — бізнесу стає легше дихати).

До речі, крім податків, держава ще може збирати з вас гроші у формі *зборів*.



Збори — платежі юридичних та фізичних осіб, які встановлюються у твердих розмірах за надання певних прав чи послуг або на відшкодування окремих видатків бюджету. [26].

Ви спитаєте, у чому ж різниця між податками й зборами: і там, і там держава забирає в нас гроші? Так, але є нюанс. У випадку сплати податків їх платник нічого прямо не отримує натомість (ці гроші підуть на армію, дороги, освіту, медицину тощо), а от у випадку зборів платник відразу отримує якусь конкретну послугу (туристичну, паркомісце, послуги суду тощо).



На що б ви спрямували податкові надходження насамперед? Складіть список із 5 елементів та проранжуйте їх від найбільш до найменш важливого.



Але повернемося до податків. У кожній державі можуть бути свої податки, але якщо узагальнити тисячолітній досвід людства, то всі їх можна поділити на три групи, у межах яких виділяють конкретні типи податків. Нижче подано таблицю розподілу податків з урахуванням специфіки оподаткування в Україні.

Трохи поговоримо про найважливіші види податків. Почнемо з того, що «ділитися» з державою повинні як її громадяни, так і компанії. Це логічно, бо всі користуються спільними благами, створеними державою на кошти платників податків. Найпростіший і найстаріший варіант оподаткування — взяти частку заробленого. Тому почнемо нашу розмову саме з податків на доходи.

2 | Податки на доходи

Податки на доходи населення

Спитайте в батьків чи рідних, звідки вони беруть гроші, і в більшості випадків буде одна відповідь: отримують заробітну платню на роботі. Звісно, можуть бути й інші варіанти: орендна плата, відсотки за депозитами, надходження від вдалих інвестицій тощо. Це все називається доходами.



Дохід — це кошти, отримані за певний час.

Так от, держава претендує на частку доходу. Це і є податок на доходи. Податки на доходи ще називають прямими податками.



Прямими є податки, які встановлюються безпосередньо на доходи та майно платників і сплачуються ними з власних надходжень коштів.



Податок на доходи можна стягувати по-різному. Наприклад, якщо хтось заробляє більше, то брати з нього більшу частку (це називається податкова ставка). У такому разі йдеться про *прогресивну систему оподаткування* (використовується, зокрема, у США, Німеччині, Швеції та інших розвинених країнах). А може бути як в Україні: ставка одна для всіх (це називається *пропорційною системою оподаткування*).



Податкова ставка — законодавчо встановлений розмір податку, може бути певним відсотком від ціни або абсолютною сумою податку, що стягується з фізичної одиниці.

В Україні використовується *податок на доходи фізичних осіб, або ПДФО*. Станом на кінець 2024 р. ставка ПДФО в Україні дорівнює 18 %. Тобто, наприклад, з місячної зарплати 20 000 грн громадянин України має сплатити $20\,000 \cdot 0,18 = 3600$ грн податку на доходи фізичних осіб. Тож майте на увазі, що зарплата буває «брудна» (до сплати податків — у нашому прикладі це 20 000) і «чиста» (після сплати податків — у нашому прикладі це $20\,000 - 3600 = 16\,400$ грн). Тобто коли ви бачите оголошення про роботу із зарплатнею 20 000 грн, майте на увазі, що «на руки» ви отримаєте меншу суму.

Також можуть вводитися тимчасові податки на дохід. Наприклад, після початку війни з Росією (тобто з 2014 р.) українці сплачували ще й військовий збір 1,5 % доходів. Для всіх офіційно працюючих, крім військових і ФОП, цей збір з 1 грудня 2024 р. збільшився до 5 %. Чому збір, а не податок, ми з вами вже розбирали вище: цей платіж іде на конкретну послугу (фінансування ЗСУ, щоб вони захистили державу).



Якщо ви думаєте, що інших податків немає, то помиляєтесь. Є ще ряд податків, які сплачує роботодавець. Наприклад, *єдиний соціальний внесок (ЄСВ)*. Станом на кінець 2024 р. ставка ЄСВ дорівнює 22 %. Соціальним цей внесок називається не дарма, бо він спрямовується на виплату пенсій, допомоги у зв'язку з безробіттям, тимчасовою втратою працездатності, нещасним випадком на виробництві тощо.

Давайте порахуємо разом, скільки держава отримає із зарплати 20 000 грн від вас та вашого роботодавця:

- ПДФО = $20\,000 \cdot 0,18 = 3600$ грн;
- військовий збір = $20\,000 \cdot 0,05 = 1000$ грн;
- ЄСВ = $20\,000 \cdot 0,22 = 4400$ грн;

РАЗОМ: $3600 + 1000 + 4400 = 9000$ грн

Чимало, погодьтеся. Щоб хоч якось заспокоїти вас, зазначимо, що в скандинавських країнах (Швеція, Данія, Норвегія) податкове навантаження на зарплату переважає за 50 %, тобто, маючи зарплату 10 000 євро, «на руки» ви отримуєте менш ніж 5000 євро.

Не всі вважають податки справедливими. Окремі підприємства використовують різні схеми ухиляння від їх сплати. Найбільш розповсюджена — видача зарплати «у конвертах», тобто «на руки» готівкою. По суті, це злочин. Крім того, кожного разу, коли хтось отримує зарплату в конверті, хтось на фронті через це сидить без набоїв чи їжі.



ЗАРПЛАТИ В КОНВЕРТАХ У ФРАНЦІЇ

У період між 2014 і 2016 рр. французькі підрозділи компанії «Lusamobile» були залучені до схеми відмивання грошей через підставні фірми. Згідно з розслідуванням, через ці компанії було відмито приблизно 17 млн євро, значна частина яких використовувалася для зарплат у конвертах, що дозволило уникнути податкових зобов'язань. Суд у Парижі 2023 р. визнав компанію винною та оштрафував її на 10 млн євро. Колишнього генерального директора «Lusamobile» Крістофера Тулі засудили до трьох років ув'язнення та оштрафували на 250 000 євро. Генеральний директор французького підрозділу Ален Жокімеке також отримав три роки ув'язнення та штраф у розмірі 12 000 євро [27].



Що б ви зробили для подолання проблеми зарплат «у конвертах» в Україні?

Ну й нагадаємо: крім зарплати, доходами громадян можуть бути:

- ✓ *дивіденди та інвестиційні доходи* (від володіння акціями або від інвестицій);

- ✓ *відсотки за депозитами* (доходи від розміщення коштів на депозитах у банках);
- ✓ *доходи від підприємницької діяльності* (якщо фізична особа є підприємцем (ФОП), її прибутки також підлягають оподаткуванню);
- ✓ *орендна плата* (доходи, отримувані від здачі нерухомості або іншого майна в оренду);
- ✓ *доходи від продажу майна* (якщо фізична особа продає нерухомість або рухоме майно, наприклад автомобіль, то дохід підлягає оподаткуванню);
- ✓ *пенсії* (для деяких категорій високих пенсій також передбачене оподаткування);
- ✓ *дорогі подарунки* (так, подарунки теж оподатковуються: якщо ви отримали подарунок вартістю понад 1775 грн (станом на 2024 р.), то маєте сплатити ПДФО);
- ✓ *спадок* (оподатковується вартість будь-якого об'єкта спадщини);
- ✓ *грошові виграші та призи* (виграші в лотереях, конкурсах або інших подібних заходах).

Частина податків на доходи сплачується за громадян (наприклад, роботодавцями у випадку зарплати або банками у випадку відсотків за депозитами), але частину доводиться сплачувати самостійно — для цього треба подавати річну податкову декларацію до податкових органів. Але так глибоко ми занурюватися не будемо. Тим більше, що ми ще не поговорили про податки з компаній.

Податки на доходи бізнесу

Компанії, як правило, сплачують так званий податок на прибуток, тобто оподатковується не весь дохід (кошти, отримані за певний період), а лише та його частина, що залишилася після вирахування витрат.



Прибуток — різниця між доходами й витратами.

Ставка податку на прибуток в Україні станом на кінець 2024 р. становить 18 %.

Оскільки компанії часто намагаються знизити податкове навантаження на свій бізнес, вони приховують доходи та завищують витрати, щоб мінімізувати прибуток і, відповідно, податок. Тож коли ви бачите численні компанії в Україні, що працюють у нуль або в мінус, — це не тому, що вони бізнес-невдахи, а просто вони знайшли спосіб (схему), як обдурити державу.



Як би ви боролися з несплатою податків?



ПОДВІЙНИЙ ІРЛАНДСЬКИЙ З ГОЛЛАНДСЬКИМ СЕНДВІЧЕМ

Упродовж багатьох років великі технологічні гіганти, як-от Google і Apple, використовували складні податкові структури, щоб знизити свої податкові зобов'язання. Одна з найвідоміших схем — «Double Irish with a Dutch Sandwich». У цій схемі компанії створювали дочірні підприємства в Ірландії та Нідерландах, щоб переміщувати свої прибутки через кілька країн із низькими податками або без податків. Це дозволяло їм уникати великих корпоративних податків у США та ЄС. Так Google заощадив мільярди доларів на податках [28].



Скористайтеся додатковими джерелами інформації та дізнайтеся, чи є проблема несплати податків в інших країнах світу і, якщо є, як її вирішують.

3

Податки на споживання

Як ми з вами з'ясували, є різні схеми ухиляння від сплати прямих податків, тому цілком логічно з'явилися непрямі податки, які «сховані» в ціні.



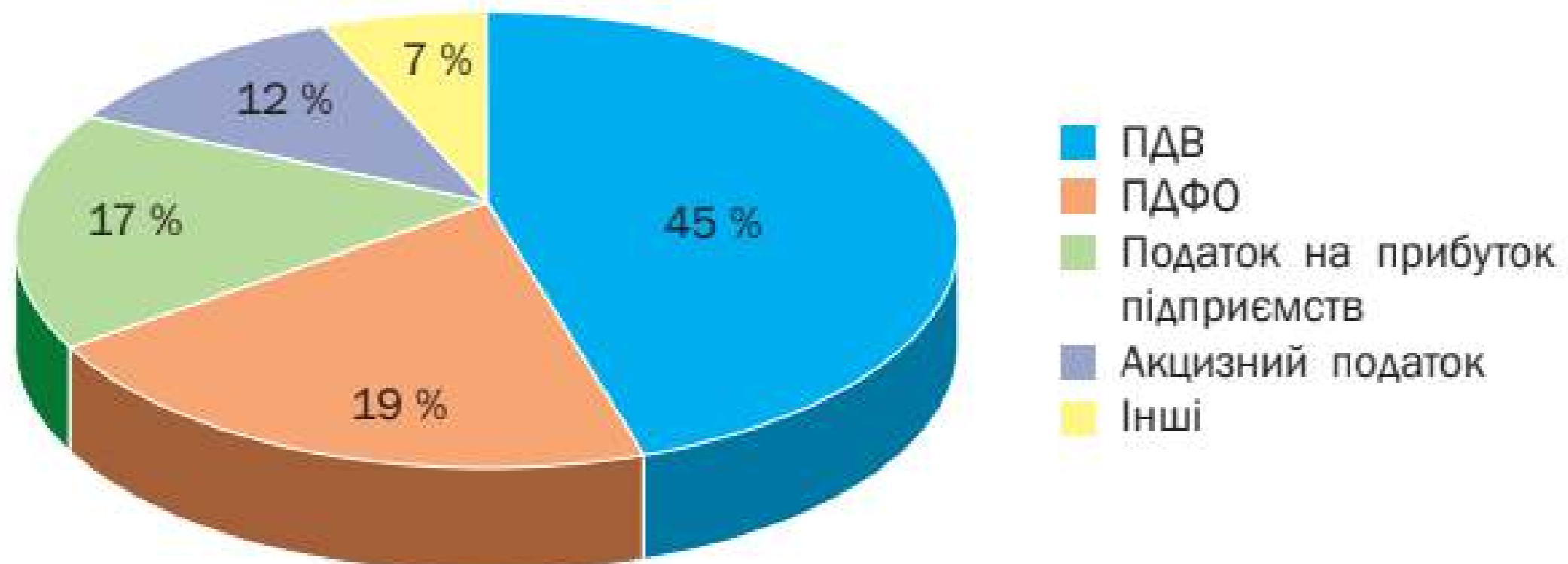
Непрямі податки встановлюються на товари й послуги у вигляді надбавок до ціни товару чи послуги, сплачуються покупцями під час купівлі товарів та отримання послуг, а в бюджет вносяться продавцями цих товарів та послуг.

Ви думаєте, що просто купуєте собі морозиво за 36 грн, а насправді 6 грн із тих 36 — то є податок. Прикро? Так. Чи можете ви уникнути сплати податку? Ні. Тож непрямі податки — геніальний винахід.

Кажуть, історичні корені непрямих податків сягають часів Стародавнього Єгипту — там чиновники перевіряли кухні, щоб упевнитися, що масло, яке використовується для приготування їжі, придбане в держави зі сплатою податку, а не виготовлене господинею самотійно [29].

На принципово новий рівень непрямі податки вивів французький економіст Моріс Лоре. Він узяв за основу ідею Вільгельма Сіменса (сина засновника компанії Siemens), що можна оподатковувати товар не тільки на кінцевому етапі його споживання, але й на кожному етапі виробництва та постачання, і довів цю ідею до впровадження податку на додану вартість (ПДВ) у Франції 1954 р. Сутність ПДВ полягає в тому, що кожен постачальник і виробник сплачує податок тільки на додану ним вартість, а не на повну вартість товару.

Щоб зрозуміти всю велич ПДВ, пропонуємо подивитися на податкові надходження бюджету України у 2024 р. ПДВ тотально домінує [30].



Отже, розраховуючись за товари (послуги), ви сплачуєте не тільки вартість самого товару (послуги), а й податки, які включено в ціну.

Тож дякуємо панам Сіменсу та Лоре за те, що ми тепер платимо на 20 % більше за товари й послуги (такою є ставка ПДВ в Україні, а в інших країнах буває й більше).

Як бачите, ПДВ сильно впливає на ціну товару. І держава вирішила використати цю особливість непрямих податків, щоб боротися з різним шкідливим споживанням. От як пояснити людині, що алкоголь та тютюн — зло? Писати попередження, що вона помре в муках? Пишуть, але працює це не дуже. А от якщо ціна зросте, то людина двічі подумає, чи варто купувати ту пачку цигарок. Але є проблема: цигарки виробляють приватні компанії, і вони ж установлюють ціни. І тут державі спала на думку ще одна геніальна ідея, як убити двох зайців: знизити шкідливе споживання і заробити на цьому. Ця геніальна ідея має назву акциз.



Акцизний податок — особливий вид податкових відрахувань, яким обтяжують виробників особливих товарів.



От і маємо таке: коли ви бачите ціну на пачку цигарок в Україні, знайте, що понад 60 % у ціні — то є акциз. Акциз в Україні стягується з тютюнових виробів, алкогольних напоїв, пального (до 2003 р. — ще й з ювелірних виробів). Саме так держава збільшує податкові надходження.



АКЦИЗ НА ПОМАДУ

У XVIII ст. в Англії було введено дуже незвичайний акциз на косметику, зокрема на помаду для губ. Його започаткував парламент у 1770 р, стверджуючи, що використання помади є «чарівним зіллям», яке може впливати на чоловіків. Якщо жінка використовувала помаду й завдяки цьому мала привабливіший вигляд, а потім виходила заміж, це могло вважатися шахрайством.



Якого акцизу, на вашу думку, не вистачає Україні? Обґрунтуйте.

На сьогодні багато товарів завозять з-за кордону. Відчуваєте запах грошей? Держава відчуває.

Якщо товар привезли з-за кордону, то до його ціни також включається мито.



Мито — це податок, який стягується з товарів, що імпортуються або експортуються через державні кордони.

Мито може нараховуватись і як фіксована сума, і як відсоток від ціни товару.

Тож коли будете щось замовляти на *Amazon* чи *AliExpress*, звертайте увагу на мито (на сайтах продавців його можуть не вказувати, тобто ви бачите ціну без урахування мита), інакше можете отримати неприємний сюрприз.



МИТО ТА ОПІУМНІ ВІЙНИ

У XIX ст. Велика Британія зазнала дефіциту торгового балансу з Китаєм через високі китайські мита на британські товари, зокрема на текстиль. Щоб збалансувати торгівлю, британці почали незаконно експортувати до Китаю опіум, що викликало різке погіршення суспільного здоров'я в Китаї. Це призвело до відомих «Опіумних війн» (1839–1842 рр.), у результаті яких Китай мусив відкрити свої порти для іноземної торгівлі, знизити мита й віддати Великій Британії Гонконг.

4 Податки на майно

Ви вже знаєте, що є прямі податки, які складають майже чверть доходу, і непрямі податки, включені до ціни. Йдемо далі. Якщо ви володієте автомобілем, земельною ділянкою, квартирою чи будинком, ви маєте сплачувати за це податки. Цього разу це називатиметься податками на майно.

Оскільки майно різне, то й розмір податку на майно розраховують по-різному. Наприклад, податок на будинок залежить від площі будинку у квадратних метрах, а податок на автомобіль — від його віку та вартості. Податок мають платити власники авто віком до 5 років вартістю понад 3 млн грн. При цьому розмір ставки податку на автомобіль фіксований — 25 000 грн на рік станом на початок 2025 р.



Як ви гадаєте, що краще: брати податок із площі будинку чи з його вартості? Обґрунтуйте.

Податки на майно в Україні спрямовуються не до державного бюджету, а до місцевих, тому ставки таких податків можуть відрізнятися в різних областях України.



ПОДАТОК НА ШПАЛЕРИ У ФРАНЦІЇ

У Франції після революції в 1797 р. було введено податок на шпалери. Цей податок стягувався за кожен квадратний метр стінових покриттів у будинках. Це було спробою обкласти податком багатих власників будинків, які могли дозволити собі прикрашати свої оселі розкішними шпалерами. Однак цей податок викликав хвилю креативності: французи почали клеїти шпалери тільки на верхні частини стін або залишати центральні ділянки стін без шпалер, щоб мінімізувати оподаткування. У результаті цей податок виявився малоефективним і незабаром був скасований.



Уявіть себе в ролі уряду держави Україна, якій треба більше грошей на фінансування армії та відновлення країни. Які податки ви впровадите й чому?

5 Збирання податків та податкові пільги

Бенджамін Франклін якось сказав: «Неминучими є тільки дві речі: смерть і податки». Мав він на увазі те, що податки треба сплачувати обов'язково. А їх несплата є порушенням закону. Особи,

винні в несплаті податків, мають нести відповідальність. Наприклад, у США можна отримати до 5 років ув'язнення за несплату податків, а в Греції майно неплатника податків можуть конфіскувати, щоб потім продати на аукціоні. В Україні за несплату податків передбачено кримінальну відповідальність, у межах якої порушник може бути змушений сплатити чималі штрафи (до мільйона гривень), а також бути позбавлений права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на термін до трьох років.



ЗА ЩО ПОСАДИЛИ НАЙСТРАШНІШОГО ГАНГСТЕРА США?

Аль Капоне — один із найвідоміших американських гангстерів, на рахунок якого вбивства, рекет, контрабанда, азартні ігри та ще багато чого. Попри численні злочини, Аль Капоне unikнув покарання за більшість із них через корумпованість поліції та відсутність доказів. Однак у 1931 р. його все ж засудили до 11 років ув'язнення. Знаєте, за що? Не за вбивства чи рекет. За несплату податків!



Як ви гадаєте, чи варто в Україні запровадити покарання у вигляді позбавлення волі за несплату податків? Обґрунтуйте.

У нашій державі за збирання та облік податків відповідає Державна податкова служба України, яка підпорядковується Міністерству фінансів України. Детальніше ознайомитися з її структурою та специфікою діяльності можна на офіційному сайті Державної податкової служби [31].





ЯК ЗБИРАЛИ ПОДАТКИ В СТАРОДАВНЬОМУ РИМІ

Римська держава не збирала податки самотійно, а продавала право на їх збирання приватним особам або компаніям. Ті, хто перемагав в аукціоні, отримували право збирати податки з певних територій, але повинні були сплатити державі фіксовану суму. Усе, що вони збирали понад цю суму, залишалося в руках збиральників, тому часто вони брали значно більші податки, ніж вимагала держава. Ця система призводила до численних зловживань і робила податківців дуже непопулярними.



Як ви гадаєте, чи варто в Україні запровадити практику продажу права на збір податків, як було в Стародавньому Римі? Обґрунтуйте.

Загальні правила гри під умовною назвою «Як сплатити податки в Україні» прописані в Податковому кодексі України. Саме в ньому ви знайдете інформацію про те, які види податків діють зараз в Україні, хто їх має сплачувати, які ставки податків установлені, які умови оподаткування тощо [32].

Існують ще окремі закони України, а також Митний кодекс, які регулюють певні аспекти оподаткування, як-от сплату мита чи ЄСВ. Але не будемо занурюватися в це. Краще поговоримо про приємніше, а саме — про законні можливості не сплачувати податки або сплачувати їх не повністю. Тобто про податкові пільги.



Податкова пільга — звільнення платника податків від обов'язку щодо сплати податку та збору або сплата ним податку та збору в меншому розмірі за наявності підстав [32].

Іноколи держава поводить дивно й відмовляється оподатковувати певні групи людей чи види діяльності. Насправді це не ознака втрати державою здорового глузду, а просто турбота про слабких (наприклад, про осіб з інвалідністю, пенсіонерів та ін.) чи спроба стимулювати певний вид діяльності (наприклад, якщо держава хоче, щоб у країні було більше електромобілів замість звичайних авто на бензині, то може звільнити купівлю електромобілів від сплати мита).

Податкові пільги можуть набувати різних форм, від *звільнення від сплати податку взагалі* (наприклад, пенсіонери в Україні не сплачують земельний податок) до *використання зниженої ставки податку* (наприклад, для деяких медичних товарів та обладнання ставка ПДВ дорівнює 7 %, а не 20 %) або надання знижки (наприклад, податкова знижка на навчання складає 18 % від вартості навчання).



Податкова знижка — це можливість повернути частину сплаченого податку на доходи за певні послуги, здійснені протягом звітного року [33].



5 ЦІКАВИХ ФАКТІВ ПРО ПОДАТКИ

1. Римський уряд вимагав у щойно звільнених рабів сплатити податок за свою свободу.
2. Велика Британія має податок на телевізори. Якщо у вашому будинку є телевізор, ви повинні щорічно платити суму, яка офіційно називається «ліцензія на телевізор».
3. У 2005 р. у штаті Теннессі (США) почали вимагати, щоб наркоторговці анонімно платили податки на незаконні речовини, які вони продавали.
4. Внутрішня податкова служба США оподатковує крадене майно. «Інструкція 1040» вимагає повідомити, що ви щось украли.
5. Фіскальне кредо римського імператора Тиберія: «Вівцю треба стригти, а не здирати з неї шкуру».

Підбиваємо підсумки

Багато хто вважає, що податки (обов'язкові платежі, які громадяни та підприємства сплачують державі) — це неминуче зло. Але не забуваймо, що саме завдяки податкам у нас є школи, лікарні, дороги, і навіть Україна як така, бо армія теж живе за рахунок податків. Тож треба бути сумлінним громадянином чи відповідальною компанією і сплачувати податки як на доходи, так і на споживання. Ну і якщо так сталося, що ви ще й володієте цінним майном, теж заплатіть державі відсоток, бо ви користуєтеся цим майном в Україні (наприклад, ідете зі свого будинку в державну лікарню по дорозі, яку побудувала держава). Головне не забувати, що податки — це гра, у яку грають двоє. Тобто у вас є не лише обов'язок сплатити податок, але й право користуватися суспільними благами. Тому якщо хтось вам



розповідатиме про щось «не ваше, а державне», пам'ятайте, що все «державне» створено за ваші кошти — кошти платників податків. І навіть якщо ви ще просто ходите в школу, а не працюєте, то все одно кожного разу, коли ви купуєте шоколадку за умовні 60 грн, то 10 грн із цієї суми — це податок, який сплачуєте саме ви.

Ключові терміни: прямі й непрямі податки, збори, дохід, прибуток, податкова ставка, акциз, мито.

Контрольні запитання

- 1) Що таке податки?
- 2) На що використовують податки?
- 3) Які види податків існують?
- 4) Що таке ПДФО і як він працює?
- 5) Що таке ПДВ і чим він відрізняється від мита?
- 6) Що таке акциз і яка мета введення цього податку?
- 7) Які бувають податкові пільги й що це взагалі таке?
- 8) Що буває з тими, хто не сплачує податки?
- 9) Що таке податок на прибуток підприємств і як компанії намагаються його зменшити?
- 10) Чим відрізняються податки на споживання від податків на майно?

Завдання для роботи в групах

Об'єднайтесь у дві групи: одна представляє державу, а інша — населення та компанії. Група «державна» має відстоювати ідею підвищення податків, а група «населення та компанії» — зниження.

Кожна група має за 5 хв презентувати свою ідею, а потім відповісти на запитання іншої групи. Учасники команди-переможниці отримують призові бали (додаткові оцінки).

Завдання для роботи в парах або рольова гра

Разом підготуйте 5 пропозицій щодо підвищення податкових зборів в Україні.

Тестові завдання для самоконтролю

У кожному завданні виберіть один правильний, на вашу думку, варіант відповіді.

- 1) Що з переліченого є податком на доходи?
А) акциз
Б) податок на нерухомість
В) ПДФО
Г) мито
- 2) Що з переліченого є податком на споживання?
А) ПДФО
Б) ПДВ
В) податок на прибуток
Г) військовий збір
- 3) Який із перелічених нижче податків належить до прямих?
А) податок на прибуток
Б) акциз
В) мито
Г) немає правильної відповіді
- 4) Який із перелічених нижче податків належить до непрямих?
А) податок на автомобіль
Б) податок на прибуток
В) ПДФО
Г) акциз
- 5) Як називається податок, який стягується з товарів, що імпортуються або експортуються через державні кордони?
А) ПДФО
Б) мито
В) акциз
Г) майновий податок
- 6) Як називається непрямий податок, яким обкладають особливі товари (наприклад, тютюнові чи алкогольні вироби)?
А) ПДФО
Б) мито
В) акциз
Г) майновий податок



Практична робота № 4

Обчислення суми окремих податків

Мета. Обчислити суми окремих податків.

Обладнання: мережа інтернет.

ХІД РОБОТИ

- 1) Ознайомтеся зі змістом ст. 193–195 Податкового кодексу України [32].

Виконайте завдання.

Визначте, яку суму податку заплатив покупець, якщо він одержав такий чек.

- 2) Ознайомтеся зі змістом ст. 167 Податкового кодексу України.

Виконайте завдання.

Визначте, яку суму заробітної плати працівник одержить «на руки», якщо йому було нараховано 18 000 грн.

- 3) Ознайомтеся зі змістом ст. 166 Податкового кодексу України.

Виконайте завдання.

Оксана навчається в університеті на другому курсі. Оплата за один рік навчання становить 40 000 грн. Тато Оксани оплатив навчання доньки. За рік він одержав дохід 260 000 грн, з якого сплатив 46 800 грн як ПДФО (18 %). Визначте, яку суму має право повернути тато Оксани.

- 4) Зробіть висновки за результатами роботи.

ТзОВ ТВК "Львівхолод"

Адреса: ТзОВ ТВК "Львівхолод"
Україна, м. Львів, вул. Угорська, 22

ПН: 0123456789

ІД: 012345

Оператор: Іванейко Іванна Іванівна

Чек # 348 (679853)

Каса: 2

3.615	74.90
П/Ф ГОМІЛКА КУРЯЧА	270.76 А
5.000	9.50
СИР ПЛ GOUDA 40 %	47.50 А
3.000	19.90
КЕТЧУП ДО ШАШЛИКУ ДОЙ/П 400г	59.70 А
.....
СУМА	377.96
ПДВ ХХ %	XXX.XX
.....

ГОТІВКА 500 ГРН

РЕШТА 122.04

З АРТИКУЛЯ

ЧЕК 0123456789

20.09.2024 15:32:57

ФН 500001234567812345

ФІСКАЛЬНИЙ ЧЕК

Теми навчальних проєктів

- 1 Роль грошей у житті людини.
- 2 Ефективність захисту грошей від підробок у зарубіжних країнах (елементи захисту доларів, євро тощо).
- 3 Валюти різних країн.
- 4 Криптовалюти у світі.
- 5 Інфляція в Україні.
- 6 Інфляція в зарубіжних країнах.
- 7 Шляхи зменшення видатків сім'ї (особистих видатків), зокрема за рахунок заощадження електроенергії, води, природного газу тощо.
- 8 Власне фінансове планування.
- 9 Доходи та видатки державного бюджету України.

Підсумкова робота № 1

Засоби платежу

У завданнях 1–9 виберіть один правильний, на вашу думку, варіант відповіді. У завданні 10 складіть логічні пари.

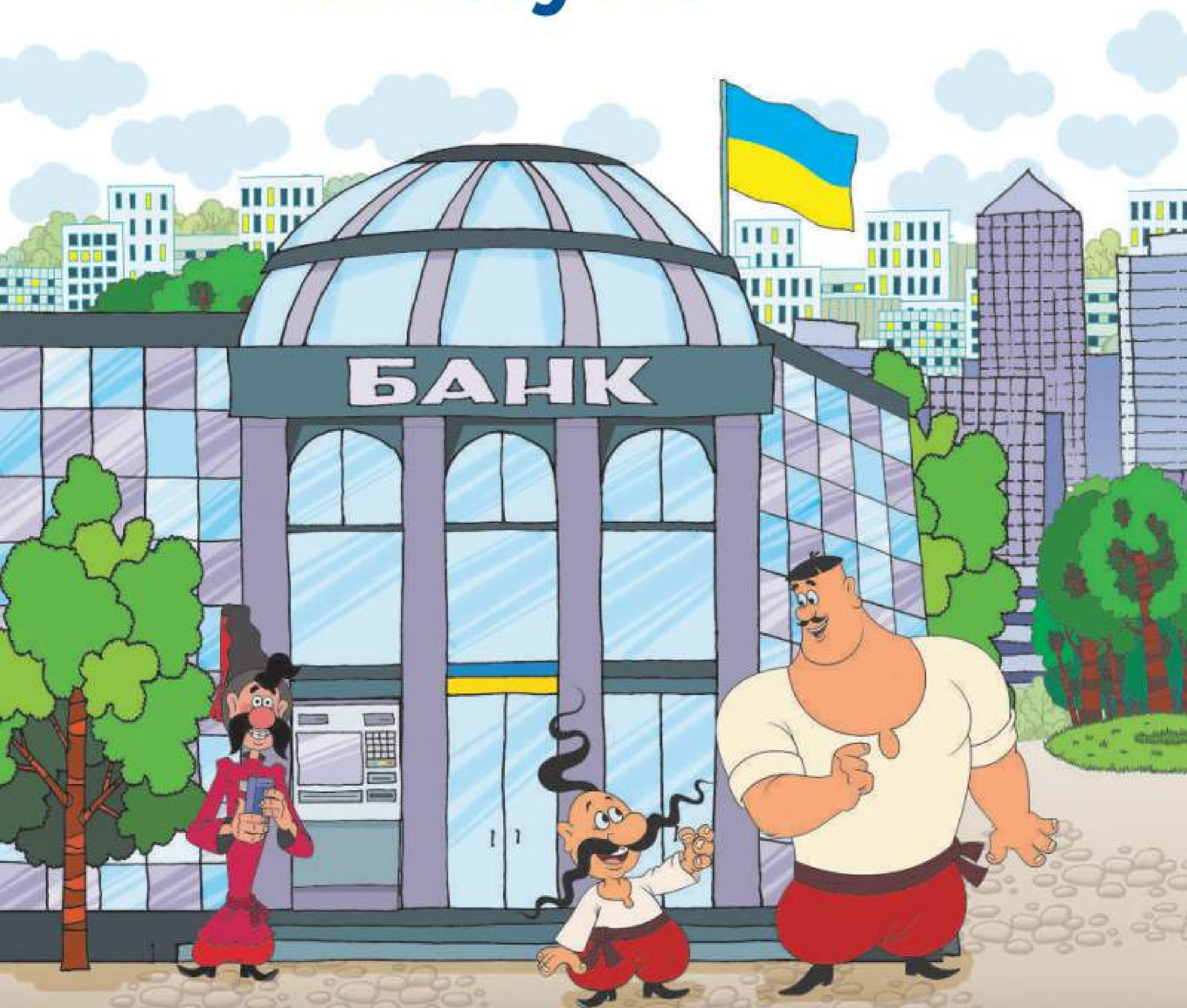
- 1 (1 бал). Що стало причиною появи грошей?
 - А) Рішення світового уряду про впровадження грошей
 - Б) Суспільний розподіл праці та регулярний обмін продукцією між виробниками різних товарів
 - В) Жадібність людей
 - Г) Бартер
- 2 (1 бал). Що з переліченого є криптовалютою?
 - А) Долар США
 - Б) Золото
 - В) Біткоїн
 - Г) Платіжна карта
- 3 (1 бал). До фіатних грошей НЕ відносяться:
 - А) банкноти;
 - Б) монети;
 - В) електронні гроші;
 - Г) криптовалюти.
- 4 (1 бал). Долар США це:
 - А) повноцінні гроші
 - Б) неповноцінні гроші
 - В) криптовалютні гроші
 - Г) немає правильної відповіді

- 5** (1 бал). Яку функцію виконують гроші, коли вони виступають посередником в обміні товарів?
- A)** Міра вартості **B)** Засіб накопичення та заощадження
B) Засіб обігу **Г)** Засіб платежу
- 6** (1 бал). Що НЕ є елементом захисту гривневих купюр?
- A)** Наскрізний елемент **B)** Рельєфний елемент
B) Тепловий елемент **Г)** Оптично-змінний елемент
- 7** (1 бал). Поняття «валютні цінності» включає:
- A)** валюту певної держави
B) іноземну валюту
B) банківські метали, платіжні документи та цінні папери
Г) усе перелічене вище
- 8** (1 бал). Що з переліченого відноситься до способів ведення сімейного бюджету?
- A)** Таблиця Excel з інформацією про всі доходи й витрати
B) Мобільні додатки Mint, YNAB, Money Lover тощо
B) Онлайн-платформи Empower, EveryDollar тощо
Г) Усі відповіді правильні
- 9** (1 бал) Податкова пільга — це:
- A)** зменшення суми податку в зв'язку з вчасною сплатою податків у попередні періоди
B) зменшення відсотків податку в зв'язку з вчасною сплатою податків у попередні періоди
B) звільнення платника податків від обов'язку щодо сплати податку та збору або сплата ним податку та збору в меншому розмірі за наявності підстав
Г) можливість повернути частину сплаченого податку на доходи за певні послуги, здійснені протягом звітного року
- 10** (3 бали). Установіть відповідність між видом бюджету (1–3) та його описом (А–Д).
- | | |
|-------------------------------|---|
| 1 Дефіцитний бюджет | A Доходи й витрати є рівними |
| 2 Збалансований бюджет | B Усі доходи, отримані всіма членами сім'ї, зараховуються до єдиного сімейного бюджету |
| 3 Профіцитний бюджет | B Доходи залишаються в того члена сім'ї, який їх заробив |
| | Г Витрати перевищують доходи |
| | A Доходи перевищують витрати |

Сума балів, одержаних за правильні відповіді, відповідає рівню результатів навчання (теоретична складова) за 12-бальною шкалою.

Розділ II

Банки та банківські послуги



§ 8

Банки та банківська система

Яка організація спадає вам на думку при слові «гроші»? Напевно, банк. І дійсно, в Україні банк — це те місце, де можна взяти гроші в борг або куди можна їх покласти під відсоток, якщо є трохи вільних коштів. Але що таке банки? Чим вони займаються? За рахунок чого живуть? А пам'ятаєте, ми з вами вже згадували банки, коли говорили про валютний курс? Там ішлося ще й про Національний банк України. Тож саме час поговорити про банки.

1 Що таке банки?

Як тільки людство придумало гроші, одразу ж стало зрозуміло: комусь їх прямо дуже-дуже не вистачає, а в когось, навпаки, вони є в достатку й навіть трохи в надлишку. Тож не дивно, що пращури сучасних банків (заклади, які в одних приймали гроші на зберігання, а іншим давали в борг), з'явилися ще у Вавилоні та в Стародавньому Єгипті.



«ХРАМОВІ» БАНКИ ВАВИЛОНУ

Кажуть, ідея, що згодом лягла в основу створення банків, виникла в жерців вавилонських храмів. А було так: відвідувачі приносили в храми пожертви (у формі продуктів чи грошей). Із часом пожертв у храмах накопичувалося багато, і треба було щось із ними робити. Що? Ну, наприклад, давати в борг тим, кому вони потрібні, але не безплатно, а за відсоток. Зараз ми б назвали це кредитом. А коли справа пішла й треба було більше всякого для видачі, жерці ще придумали брати товари / гроші в населення в борг за певну плату. Зараз ми б назвали це депозитом [34].

Згодом банки з'явилися в Давній Греції, а потім — у Стародавньому Римі. Але, як ви знаєте, у III–V ст. н. е. в Римській імперії стався занепад, що завершився нашествям варварів, — і людство на кілька століть занурилось у темні віки.

Нове життя банків почалося знову ж таки в Італії, але вже через добрі 700 років. Розвивалася торгівля, і треба було міняти багато грошей. Так от, міняйла сиділи на лавках (італійською лавка — *banco*) і допомагали людям. Грошей ставало дедалі більше, і банкіри почали брати їх на збереження, давати в борг, а також здійснювати безготівкові платежі (по суті, вони переписували гроші з одного рахунка на інший).



Банк — це фінансова установа, яка приймає депозити від населення та організацій, надає кредити, управляє рахунками клієнтів, виконує грошові перекази та надає інші фінансові послуги.

Усе, що роблять банки, офіційно називається *банківською діяльністю*.



Банківська діяльність — залучення коштів фізичних і юридичних осіб, розміщення зазначених коштів на власних умовах та на власний ризик, відкриття й ведення банківських рахунків фізичних і юридичних осіб [35].

Сучасні банки не тільки зберігають гроші своїх клієнтів (депозити), виплачуючи за це відсотки, і дають гроші в борг (кредити) іншим клієнтам під відсоток, але й роблять грошові перекази між рахунками та країнами, а також інвестують капітал у різні активи та пропонують клієнтам інвестиційні послуги. Ще, як ви пам'ятаєте з минулих параграфів, у банках можна обміняти валюту. Але навіть це — не повний перелік того, що може робити сучасний банк. На рисунку нижче ми зібрали повнішу версію. Не лякайтеся: усе це розглядати в деталях ми не будемо. Але про основні речі все ж поговоримо.



БАНКИ Й ПРАВИЛО 3-6-3

Знаєте, як просто запам'ятати, у чому полягає суть банківської діяльності? Правило 3-6-3. Банкір приходять на роботу о 9-й ранку й бере в клієнтів гроші під 3 % річних. Потім о 12-й годині дає ці ж гроші іншому клієнту в борг під 6 %. Після цього, заробивши 3 %, він спокійно о 3-й годині дня йде грати в гольф, бо на цьому його роботу закінчено [36].

Різниця між відсотками за кредити, які (відсотки) отримує банк, і відсотками за депозитами, які банк платить клієнтам за користування їхніми грошима, має спеціальну назву — **маржа**.



Яка з послуг сучасного банку, на ваш погляд, найважливіша? Поясніть відповідь.

2 Банківський рахунок

Як ми вже з'ясували, базові банківські послуги — це давати в борг одним клієнтам (кредитна послуга) гроші, які до цього взяли в інших клієнтів (депозитна послуга). Про ці послуги ми поговоримо в окремих параграфах далі. А зараз зосередимося на винаході, без якого банківську діяльність вести було б неможливо. Очевидно ж, що необхідно записувати, у кого ви взяли гроші й скільки, а також кому дали і скільки, а ще непогано було б знати, коли й на який термін узяли / дали, і так далі. Тобто необхідна система записів. Вона еволюціонувала від жетонів та глиняних табличок до записів на папері в спеціальних книгах і ведення електронного обліку.

Основний елемент цієї системи записів — *банківський рахунок*.



Банківський рахунок — рахунок, на якому обліковуються власні кошти, вимоги, зобов'язання банку стосовно його клієнтів і контрагентів та який дає можливість здійснювати переказ коштів за допомогою банківських платіжних інструментів.



НАЙСТАРІШИЙ ВІДОМИЙ БАНКІВСЬКИЙ РАХУНОК

У XV ст. Флоренція, що в Італії, стала одним із головних фінансових центрів Європи. Це був період Ренесансу, коли торгівля, мистецтво та наука процвітали. Банки, зокрема банк Медічі, відігравали важливу роль у фінансуванні торгових експедицій та культурних проєктів. Тому не дивно, що найстаріший відомий банківський рахунок було відкрито в 1472 р. у Флоренції, а саме в банку Медічі.

Рахунки можуть відкривати як громадяни (фізичні особи), так і підприємства (юридичні особи). За допомогою банківських рахунків можна як переказувати, так і отримувати кошти, а ще — сплачувати податки, оплачувати товари, комуналку, інші послуги.

Тобто завдяки банківським рахункам готівка вам тепер не дуже й потрібна. Плюс ви завжди можете подивитися, що у вас є на рахунку, а також історію операцій. Важливий момент: уся інформація про банківський рахунок конфіденційна, тобто є частиною *банківської таємниці*.



Банківська таємниця — це інформація щодо діяльності та фінансового стану клієнта, яка стала відомою банку в процесі обслуговування клієнта та взаємовідносин із ним чи з третіми особами в ході надання послуг банку [35].

За законом, банки зобов'язані забезпечувати збереження банківської таємниці. Хоча є в банківській таємниці й зворотний бік: вона може використовуватися не тільки для захисту ваших коштів та інформації, але й для приховування грошей.



Як ви вважаєте, чи варто надати доступ до банківської таємниці державним органам, зокрема податковій?



Люба, чи знаєш ти, куди поділися гроші з нашого рахунку? На нашій картці нуль!!!



Любий, це банківська таємниця. Ці всі банки такі таємничі, що не показують справжній рахунок.



Повернемося до банківських рахунків. Оскільки, як ми вже з'ясували, діяльність банків різноманітна, рахунки вони можуть використовувати теж різні.

Тож при отриманні кредиту відкривається спеціальний *кредитний* рахунок, а при відкритті депозиту — *депозитний*. Якщо рахунок відкривається для щоденних фінансових операцій фізичних осіб або бізнесу (для прийняття і здійснення платежів, переказів, оплати послуг, покупок тощо), то це буде *поточний* рахунок. А якщо рахунок призначається для ведення бізнесу або підприємницької діяльності й використовується для розрахунків з контрагентами (постачальниками, партнерами) або для комерційної діяльності, то він матиме назву *розрахунковий*.

Відкрити рахунок можна по-різному. Традиційний підхід передбачає особистий візит до відділення банку, де треба надати паспорт громадянина України або ID-картку, номер облікової картки платника податків, заповнити заяву й після цього укласти договір. Але завдяки інтернету зараз це можна зробити, навіть не виходячи з дому, тобто дистанційно. До речі, рахунок можна як відкрити, так і закрити, якщо він вам більше не потрібен. Дистанційно або завітавши до відділення банку особисто.



ЗНИКЛІ АКТИВИ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ЄВРЕЇВ У ШВЕЙЦАРСЬКИХ БАНКАХ

Багато європейських євреїв, які загинули під час Голокосту, мали активи у швейцарських банках. Після Другої світової війни впродовж десятиліть родичі та спадкоємці загиблих намагались отримати доступ до цих коштів, однак банки відмовлялися надавати інформацію, посилаючись на банківську таємницю і відсутність документів. Тільки в 1990-х роках після міжнародного тиску та судових позовів деякі банки погодились передати спадкоємцям активи, що залишилися.

3 Центральный банк

Досі ми з вами говорили переважно про так звані комерційні банки. Раніше банки були приватними й діяли на власний розсуд. Вони самі випускали банкноти, тобто гроші. У теорії вони мали випускати не більше банкнот, ніж могли покрити власними золотими запасами. А на практиці хто б міг зупинити їх від друку трохи (або значно) більшого обсягу банкнот, ніж запасів золота? Та ніхто. От вони й випускали. Наслідок — інфляція та фінансові кризи.

Або ось вам ще проблема приватних банків. Набрали депозитів, роздали кредити — а кредити вам не повернули. Тож і повернути

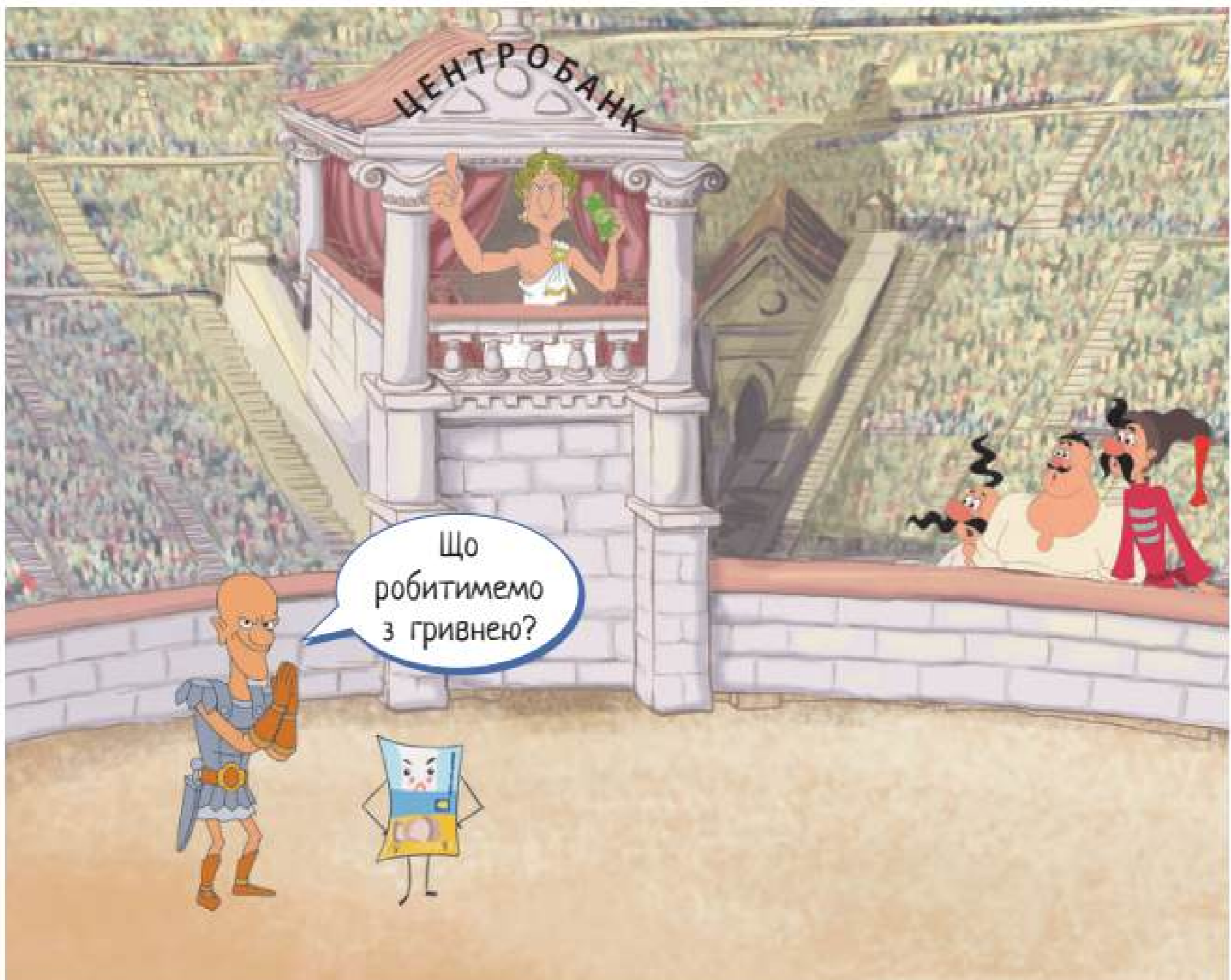
гроші вкладникам ви не можете. А що відбувається, коли хтось краєм вуха почув, що якийсь банк комусь не повернув депозит? Правильно: усі вкладники водночас біжать знімати депозити. І все — привіт. Почалася банківська паніка та криза. У кращому випадку — кінець банку, у гіршому — усій банківській системі.

А тут ще держава зі своїми видатками, які багаторазово зростають під час війн. Приватні банки фізично не могли впоратися з такими обсягами кредитування.

Це ми до чого ведемо? Потрібен був «супербанк», або «банк банків», який би контролював випуск грошей, гарантував стабільність банківської системи та національної грошової одиниці, кредитував уряди та провадив грошово-кредитну (монетарну) політику. Такий «супербанк» отримав назву *«центральный банк країни»*.



Центральний банк — це орган державного регулювання економіки, якому надано монопольне право випуску банкнот, регулювання грошового обігу, кредитів, валютного курсу, зберігання золотовалютних резервів. Центральний банк є «банком банків», фінансовим агентом уряду при обслуговуванні державного бюджету.



Першим у світі центральним банком вважається Riksbank у Швеції, заснований у 1668 р. Він був створений для сприяння стабільності фінансової системи, а також для управління випуском банкнот і кредитів. А вивести ідею центрального банку на якісно новий рівень змогла Велика Британія, яка в 1694 р. створила Банк Англії. Він був потрібен, щоб допомогти уряду Великої Британії фінансувати військові витрати через кредити й контролювати грошовий обіг. Цей банк мав монопольне право на випуск банкнот у Великій Британії. Банк Англії поступово перебрав контроль над іншими функціями, такими як управління інфляцією та підтримка стабільності банківської системи. Тобто виконував усі основні функції сучасного центробанку.

Що ж це за функції? Що може робити й для чого призначений центробанк країни? Проговоримо ще раз.

- ✓ *Контроль за інфляцією.* Центральні банки можуть вести політику, спрямовану на те, щоб запобігти надмірному зростанню цін (інфляції) або їхньому падінню (дефляції). Завдання центральних банків — забезпечити стабільність цін, щоб підтримувати довіру до валюти та сприяти сталому економічному зростанню.
- ✓ *Регулювання банківської системи.* Центральні банки контролюють діяльність комерційних банків, забезпечуючи їхню ліквідність та стабільність. У разі кризи центральний банк стає кредитором останньої інстанції, забезпечуючи необхідні кошти банкам, щоб уникнути їхнього банкрутства й захистити економіку.
- ✓ *Управління грошовою масою.* Центробанк контролює кількість грошей в обігу, проводячи операції на відкритому ринку, змінюючи облікову ставку чи нормативи банківських резервів, що дозволяє регулювати попит і пропозицію грошей. Це впливає на економічну активність і рівень зайнятості.
- ✓ *Кредитування уряду.* Центральні банки можуть кредитувати уряди в разі потреби, особливо в кризових ситуаціях або під час воєн.
- ✓ *Обслуговування міжнародних розрахунків.* Центральні банки також відповідають за міжнародні валютні резерви, обмінні курси та співпрацю з іншими центральними банками на світовому рівні [37].

Хоча центральний банк і є державним органом, надважливим елементом його діяльності є *незалежність*, тобто ухвалення самостійних рішень (без впливу уряду чи політиків). Основна ідея полягає в тому, що економічні рішення слід приймати на основі професійної оцінки, а не політичних цілей, таких як підвищення популярності політиків або короткотермінове економічне зростання.



Незалежність центрального банку — це принцип, згідно з яким центральний банк має право ухвалювати рішення щодо монетарної політики без втручання уряду або політиків.



КРИЗА В АРГЕНТИНІ ТА ВТРАТА НЕЗАЛЕЖНОСТІ ЦЕНТРАЛЬНОГО БАНКУ

Аргентина — це приклад країни, де центральний банк неодноразово втрачав свою незалежність, що призводило до економічних криз. Протягом багатьох років аргентинські уряди змушували центральний банк друкувати гроші для фінансування державних витрат, що спричиняло гіперінфляцію. З нещодавнього: у 2010 р. президентка Крістіна Фернандес де Кіршнер вирішила використати резерви Центрального банку Аргентини для виплати зовнішніх боргів, що викликало кризу довіри та значне падіння курсу песо.



Як ви вважаєте, чому незалежність центрального банку є такою важливою?

Найбільш відомими центральними банками у світі є:

- ✓ Федеральна резервна система США (ФРС) — найпотужніший центральний банк у світі;
- ✓ Європейський центральний банк (ЄЦБ) — найбільший за кількістю країн, якими керує;
- ✓ Банк Англії — найстаріший центральний банк у світі;
- ✓ Банк Японії — найбагатший центробанк світу;
- ✓ Швейцарський національний банк — найбільш незалежний.

В Україні функції центрального банку виконує Національний банк України.

4 Банківська система

Центральний банк разом із комерційними та державними банками утворює *банківську систему країни*.



Банківська система — це сукупність фінансових установ, здебільшого банків, які здійснюють зберігання, розподіл і управління грошовими ресурсами в економіці.

Банківські системи бувають *однорівневі* (усі банки мають однакові функції, і не існує окремого центрального банку, який би контролював грошовий обіг та політику) і *дворівневі*:

- 1) перший рівень — центральний банк («банк банків»), який координує діяльність банківської системи країни загалом;
- 2) другий рівень — комерційні банки, які безпосередньо працюють із фізичними та юридичними особами.

Дворівнева система функціонує в більшості країн, зокрема в США (Федеральна резервна система і комерційні банки), Європі (ЄЦБ та національні комерційні банки) та Україні (НБУ і комерційні банки).



ОДНОРІВНЕВА СИСТЕМА В СРСР

У Радянському Союзі діяла однорівнева банківська система, де всі банківські операції зосереджувалися в одному банку — Державному банку СРСР (Держбанку). Він одночасно виконував функції центрального й комерційного банку, контролюючи всю фінансову систему країни. Уряд СРСР мав повний контроль над економікою, і банківська система була частиною цієї командно-адміністративної моделі. Відсутність стимулів до конкуренції та обмежений доступ до кредитування стали однією з причин економічного занепаду СРСР.



Чому, на вашу думку, зараз у світі не залишилось однорівневих банківських систем?

Крім того, можуть існувати різні моделі банківських систем:

- ✓ *англосаксонська модель* (наприклад, США та Велика Британія): більший акцент на приватних комерційних банках і фінансових ринках; значну частку ринку займають інвестиційні послуги та фінансові інструменти;
- ✓ *континентальна модель* (Європа): домінування універсальних банків, що надають широкий спектр послуг — від роздрібного банкінгу до інвестиційних операцій; тісний зв'язок між банками й промисловістю;



- ✓ *азійська модель* (Японія, Китай): держава відіграє важливу роль у регулюванні банківської системи, існує значний вплив державних банків на економіку.



5 ЦІКАВИХ ФАКТІВ ПРО БАНКИ

1. *Banca Monte dei Paschi di Siena*, заснований у 1472 р. в Італії, є найстарішим банком із тих, які діють сьогодні.
2. Сьогодні існують необанки, такі як *Revolut* та український *Monobank*, які працюють виключно онлайн, без фізичних відділень.
3. Європейський центральний банк (ЄЦБ) заснований у 1998 р. Він відповідає за монетарну політику одразу 20 країн, які використовують євро.
4. Центральний банк Англії (Банк Англії), заснований у 1694 р., був першим центральним банком у світі, створеним для фінансування урядових боргів і управління національною валютою.
5. Банки півночі Італії видають фермерам кредити під заставу сиру. Головки пармезану банк зберігає 2–3 роки в спеціальному сховищі, поки вони не дозріють. Якщо сировар не встигає виплатити кредит до моменту дозрівання пармезану, банк продає сир і відшкодовує свої збитки.

Підбиваємо підсумки

Якщо гроші — кров економічного організму, то банківська система — її серце. Як правило, вона дворівнева — центральний банк та комерційні банки. Центральний банк (в Україні це Національний банк України) контролює інфляцію в державі, регулює банківську систему, управляє грошовою масою, кредитує уряд та обслуговує міжнародні розрахунки. Комерційні банки (можуть бути як приватні, так і державні) беруть кредити й видають депозити, відкривають рахунки та здійснюють платежі, обмінюють валюту й видають готівку, за що отримують або маржу (різниця між платою за кредити та виплатами за депозити), або комісію (сума, яку стягує банк за свої послуги).

Однією з найпоширеніших банківських послуг є відкриття банківських рахунків (за їхньою допомогою обліковуються власні кошти, вимоги й зобов'язання банку стосовно клієнтів і контрагентів).

Важливими характеристиками для центрального банку є його незалежність (можливість ухвалювати рішення без втручання уряду

або політиків), а для комерційних банків — банківська таємниця (інформація про клієнта та стан його рахунків, яка стала відомою банку в процесі його обслуговування).

Ключові терміни: банк, банківська діяльність, банківський рахунок, банківська таємниця, центральний банк, банківська система.

Контрольні запитання

- 1) Що таке банки й чому вони виникли?
- 2) Які банківські послуги ви знаєте?
- 3) Навіщо нам центральні банки?
- 4) Чим відрізняється дворівнева банківська система від однорівневої?
- 5) Що таке банківський рахунок і для чого він потрібен?
- 6) Які бувають банківські рахунки?
- 7) Що таке незалежність центрального банку і чому вона важлива?
- 8) Як банки заробляють гроші?
- 9) Які є моделі банківських систем?
- 10) Що таке банківська таємниця?

Завдання для роботи в групах

Створення банківської системи

Об'єднайтеся в три групи, кожна з яких представляє один з сновних складників банківської системи: група 1 — центральний банк; група 2 — комерційні банки; група 3 — клієнти банків.

Кожна група презентує себе, розповідаючи про функції, продукти й особливості, а також пояснює, чому без них економіка та банківська система не зможуть функціонувати повноцінно.

Завдання для роботи в парах або рольова гра

Розділіть ролі: працівник банку та клієнт. «Клієнт» обирає банківську послугу (депозит, кредит, відкриття рахунку) й запитує інформацію про умови. «Працівник банку» (попередньо вивчивши умови будь-якого українського банку) дає консультацію, пояснюючи види рахунків, відсоткові ставки, умови кредитування тощо.

Мета: навчитися розуміти суть різних видів банківських продуктів і те, як банки взаємодіють із клієнтами.

Тестові завдання для самоконтролю

У кожному завданні виберіть один правильний, на вашу думку, варіант відповіді.

- 1) До послуг комерційних банків НЕ належить:
А) кредитування споживачів
Б) емісія грошей
В) депозитні послуги
Г) обмін валют
- 2) До функцій центральних банків НЕ належить:
А) емісія грошей
Б) регулювання облікової ставки
В) регулювання норми банківських резервів
Г) кредитування споживачів
- 3) Від якого італійського слова походить термін «банк»?
А) стіл Б) лавка В) драбина Г) ліжко
- 4) З якої кількості рівнів складається сучасна банківська система (зокрема в Україні)?
А) 0 Б) 1 В) 2 Г) 3
- 5) Для якої моделі банківської системи є характерним акцент на інвестиційні послуги та фінансові інструменти?
А) Англосаксонська модель
Б) Континентальна модель
В) Азійська модель
Г) Усі відповіді правильні
- 6) Який із перелічених центробанків є найстарішим?
А) ФРС Б) ЄЦБ В) Банк Англії Г) Банк Японії



§ 9

Банківські комісії

Банки за своєю природою доволі «жадібні» — маржі їм недостатньо. Але, з іншого боку, банки ж не мають працювати безкоштовно. Вони працюють, обслуговуючи клієнтів, надаючи їм різні послуги: проводять платежі, оформлюють кредити, відкривають рахунки тощо. Тож насправді в отриманні плати за роботу немає нічого поганого. Але ми як клієнти маємо чітко розуміти, скільки і за що ми платимо. Тож прийшов час поговорити про банківські комісії.

1 Що таке банківська комісія?

Як правило, банківські послуги не є безплатними. Сума грошей, яку стягує банк за свої послуги, називається *комісією*. Платите за комуналку? Придивіться уважно: банк, найімовірніше, додав до суми платежу кілька гривень. Переказуєте гроші на картку другові або подрузі? Скоріш за все, банк додасть до суми переказу певний відсоток на свою користь. Отримуєте есемески від банку про свої операції? Будьте готові, що в кінці місяця банк спише з вашого рахунку якусь суму як оплату за цю послугу.



Банківська комісія — це плата, яку банки стягують зі своїх клієнтів за надання послуг.

Комісія за переказ коштів з одного рахунку на інший у 0,5 % виглядає доволі безвинно, але, якщо сума переказу 1 млн грн, то банк забере собі 5000 грн. А тепер уявіть, що таких переказів банк може здійснювати тисячі в день. Тобто йдеться вже про мільйонні заробітки. Власне, зокрема й через цю жадібність банків Сатосі Накамото й придумав криптовалюти. Але про це ми поговоримо пізніше.



КОПІЄЧКА ДО КОПІЄЧКИ

Коли бачите суму комісії в 1 грн, оплачуючи комуналку, здається, що банки скоріш роблять вам послугу, ніж заробляють. Але почекайте. У 2024 році українські банки заробляли 400 млн гривень у день (!) на одних тільки банківських комісіях [38].



Як ви вважаєте, на підставі чого банк визначає розмір комісії?

І хоча на перший погляд здається, що банківські комісії невинувато великі, насправді все не так однозначно.

Нагадаємо, що банківська послуга — це результат роботи, а за роботу треба платити. Ну хоча б тому що цю роботу виконували люди (банківські працівники), яким треба платити зарплату. До того ж працювали вони на робочому місці (філія або відділення), яке треба утримувати. А як щодо банкоматів? Вони ж не з неба падають. А програмне забезпечення? А сервери? А транспорт? Насправді продовжувати можна до нескінченності. А висновок один — банк несе витрати, і комісії допомагають ці витрати покривати. Крім того, ви ж хочете, щоб ваші кошти були у безпеці? Щоб їх захистили від крадіжок та шахрайства? Комісія — це ще й плата за надійність.

А раптом щось станеться? Збій у системі чи клієнт не повернув кредит. Комісії допомагають банкам компенсувати ризики діяльності.

Та і в цілому не слід забувати, що банки — це не благодійні організації, їхня діяльність спрямована на отримання прибутку. Комісії — важливе джерело доходу банків, яке дозволяє їм залишатися прибутковими та продовжувати свою діяльність.

Можемо подивитися на комісії ще й під таким кутом: якщо комісії в онлайн-банкінгу нижчі, ніж комісії у відділенні, то що вибере клієнт? Або, якщо перед ним стоїть вибір зняти готівку і заплатити комісію чи заплатити безготівково без комісії, що вибере клієнт? Або, якщо банк зніматиме комісію за перевитрачання коштів із рахунку, чи намагатиметься клієнт уникати перевитрат? Скоріш за все так. Тобто комісії є доволі дієвим інструментом стимулювання певної поведінки, наприклад, переходу на онлайн-банкінг або використання безготівкових платежів замість готівкових тощо.

Звісно, завжди виникає питання щодо справедливості комісій — чи не занадто багато банк бере з клієнта? Плюс часто-густо банки намагаються взагалі приховати комісії від клієнтів або скривають їх за незрозумілими для клієнта термінами чи формулюваннями.

Але знову ж таки — це питання вибору. Клієнт може обрати інший банк зі сприятливішими умовами і кращою репутацією.

Оскільки комісії прямо впливають на вартість банківських послуг, важливо розуміти, які підходи банки використовують для їх встановлення та які види комісій існують. Тоді ви зможете вибрати вигідніші умови та мінімізувати витрати на банківські послуги.

2) Методи розрахунку банківських комісій

Банки можуть стягувати комісії у вигляді певної фіксованої суми або у вигляді відсотка від суми операції, або комбінувати ці підходи. Крім того, комісії можуть стягуватися разово або періодично. Розберемось із цим.



Фіксована комісія — це встановлена сума, яку банки стягують зі своїх клієнтів за надання послуг незалежно від розміру трансакції.

Наприклад, комісія за зняття готівки в банкоматі іншого банку може становити фіксовані 10 грн за операцію. Тобто, коли ви знімаєте 1000 грн, ви маєте заплатити банку 10 грн за цю послугу. При цьому навіть якщо ви знімаєте 5 грн, банк все одно зніме з вас 10 грн (!).

Такі комісії вигідні для великих операцій, але невигідні для малих.



Відсоткова комісія — це сума, яку банки стягують зі своїх клієнтів за надання послуг. Вона розраховується як відсоток від суми трансакції.

Наприклад, комісія за переказ коштів може становити 2 % від суми переказу. Якщо ви хочете переказати 100 грн, комісія буде 2 грн. Якщо треба буде переказати 1000 грн, то комісія становитиме вже 20 грн.

Такі комісії вигідні для малих операцій, але невигідні для великих. Крім того, бувають ще комбіновані комісії, коли банки в одній комісії поєднують підходи фіксованої суми та відсотка від суми.



Комбінована комісія — це сума, яку банки стягують зі своїх клієнтів за надання послуг. Вона розраховується як поєднання фіксованої суми та відсотка від суми.



КОМІСІЇ БАНКУ HSBC

HSBC є одним із найбільших міжнародних банків у світі. Він вважається також одним із найнадійніших і авторитетніших. Так от, його турецьке представництво дуже «полюбляє» банківські комісії. Зокрема, вони стягують 7 різних видів комісії, пов'язаних з банківськими рахунками (включаючи плату за не активність рахунку чи його закриття), 11 різних комісії щодо переказу коштів, 8 комісій, пов'язаних із платіжними картками, а також 6 комісій, пов'язаних з інвестиційними послугами тощо. І це неповний перелік комісій для фізичних осіб (повний налічує 44 різні комісії). Є ще комісії для компаній (42 шт.). Тобто всього HSBC стягує зі своїх клієнтів 86 різних комісій [39].

Наприклад, комісія банку 10 доларів + 1 % від суми за міжнародний переказ. Таким чином, переказуючи 10 000 доларів, клієнт

заплатить 10 доларів фіксованої комісії + 100 доларів відсоткової комісії. Тобто разом клієнт сплатить 110 доларів комісії за операцію.

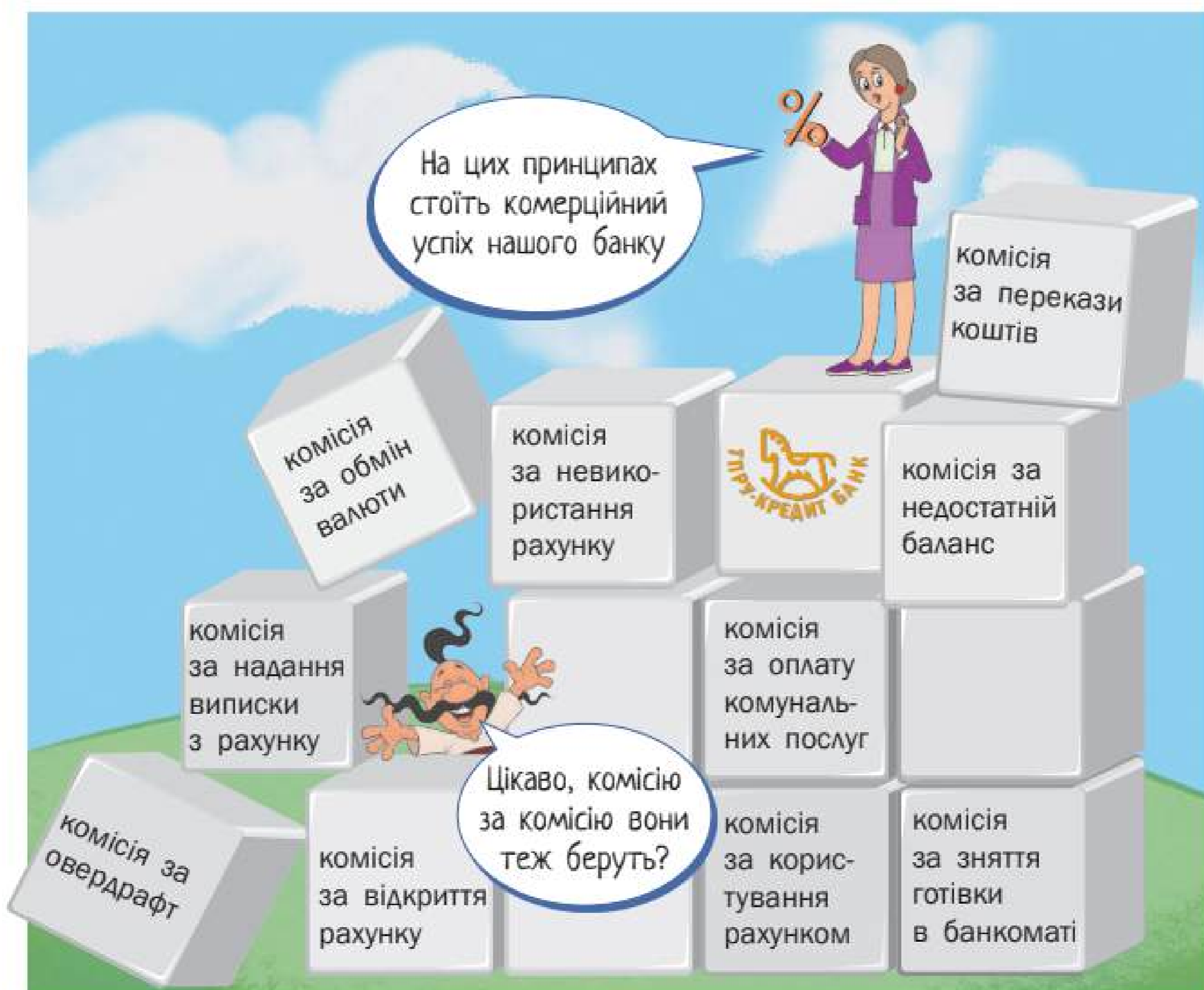


Як ви думаєте, які комісії більш цікаві банку: фіксовані, відсоткові чи комбіновані? Чому?

3 Види банківських комісій

Ви навіть не уявляєте, скільки різних комісій банки беруть зі своїх клієнтів. Наведемо перелік лише частини з них:

- ✓ за зняття готівки в банкоматі (особливо чужого банку);
- ✓ за перекази коштів, зокрема міжнародні;
- ✓ за оплату комунальних послуг або інші платежі, які здійснюються через банк;
- ✓ за відкриття та користування поточним або картковим рахунком;
- ✓ за отримання кредиту та під час його погашення;
- ✓ за невикористання рахунку або за недостатній баланс;



- ✓ за обмін валюти;
- ✓ за овердрафт (ситуація, коли баланс коштів на банківському рахунку стає від'ємним, тобто знімається більше грошей, ніж доступно на рахунку) тощо.



Скористайтеся додатковими джерелами інформації та дізнайтеся, які ще комісії може брати банк зі своїх клієнтів.

Це далеко не повний перелік послуг, за які банки можуть взяти з вас плату. І це ми ще не згадували про комісії за інвестиційні та консультаційні послуги банків.



СКАНДАЛ З ОВЕРДРАФТАМИ WELLS FARGO

У період з 2007 по 2017 рік банк Wells Fargo (один з найбільших та найвідоміших банків у США) незаконно стягував комісію за овердрафт. Навіть якщо споживачі мали достатньо грошей на своєму рахунку, щоб покрити трансакцію дебетовою картою чи при знятті коштів у банкоматах, банк все одно знімав плату за використання коштів понад залишок на рахунку. Постраждали сотні тисяч клієнтів. Після розслідування Wells Fargo був змушений виплатити мільярди доларів штрафів і компенсацій своїм клієнтам, а також реформувати свою політику щодо комісій за овердрафт та впровадити більш прозорі практики [40].

Також комісії можуть бути *разовими* (сплачується один раз при наданні послуги, наприклад, при відкритті рахунку чи отриманні кредиту) та *періодичними* (наприклад, щомісячні комісії за обслуговування кредиту).



Як ви думаєте, які нові комісії з'являться в банках у майбутньому?



Корисні комісійні поради

Як бачите, комісії обов'язково треба враховувати, вибираючи банківські послуги, щоб уникнути несподіваних витрат. Тому уважно прочитайте ці поради, вони точно стануть вам у пригоді.

1. Усі банки мають повністю розкривати свої комісії в письмовій формі, тому переконайтеся, що ви уважно прочитали весь дрібний шрифт, адже саме там банки зазвичай указують різну додаткову плату за свої послуги.
2. Звертайте увагу не лише на дрібний шрифт, але й на терміни, які ви не розумієте. Не соромтеся просити роз'яснення.

3. Не бійтеся зайве перепитати працівника банку про тарифи.
4. Досліджуйте комісії в різних банках та обирайте найвигідніші для себе умови, а не погоджуйтеся на пропозицію першого-ліпшого банку.
5. Уникайте частого зняття готівки, бо банки можуть стягувати комісію за зняття коштів.
6. Уникайте зняття готівки маленькими сумами, бо банки часто встановлюють мінімальну суму комісії за зняття. Плануйте свої зняття готівки так, щоб робити їх менше, але на більшу суму.
7. Обережніше з валютними операціями: банки можуть стягувати додаткову плату за перекази у валюті.
8. За можливості уникайте міжнародних банківських переказів, бо часто вони мають дуже високі комісії.
9. Користуйтеся онлайн-банкінгом: там тарифи можуть бути меншими.
10. Будьте обережними з банкоматами інших банків, бо там комісії можуть бути вищими. Плануйте свої операції так, щоб знімати гроші в банкоматах свого банку.
11. Контролюйте підписки на банківські послуги: банки часто автоматично списують комісії за ті чи інші послуги, про які клієнт забув або взагалі не знав (наприклад, SMS-інформування).



5 ЦІКАВИХ ФАКТІВ ПРО БАНКІВСЬКІ КОМІСІЇ

1. Перші банківські комісії з'явилися в середньовічних банках Італії.
2. Деякі банки можуть стягувати понад 200 видів комісій.
3. У США комісії за овердрафт (використання коштів понад залишок на рахунку) можуть сягати астрономічних сум. У деяких випадках за невеликий овердрафт у кілька доларів (наприклад, купивши чашку кави за 2 долари) клієнт може заплатити комісію в 30–40 доларів.
4. Зняття готівки за кордоном зазвичай супроводжується різними комісіями — за конвертацію валюти, за використання банкомата іншого банку та ін. Іноді сумарна комісія може становити 5–10 % від знятої суми, а в окремих випадках і більше.
5. Перекази коштів за кордон, особливо через систему SWIFT, можуть супроводжуватися значними комісіями, які складаються з комісії банку-відправника, банку-посередника (якщо є) і банку-отримувача. Загальна сума комісій може бути значною, особливо для невеликих сум переказу.

Підбиваємо підсумки

Банк за свої послуги бере плату, що має назву «комісія». Клієнти цим часто не задоволені, бо комісії — це додаткові фінансові втрати, плюс деякі банки намагаються приховати комісії, що, звісно, обурює клієнтів. Але, з іншого боку, комісії необхідні банкам для покриття своїх витрат, для забезпечення безпеки й розвитку банківських операцій та отримання прибутку. Бо, якщо банк не має прибутку, навіщо йому взагалі займатись банківською діяльністю? Банки можуть стягувати комісію у вигляді певної фіксованої суми, але частіше — у вигляді відсотка від суми операції. Комісії можуть бути разовими та періодичними. Треба бути готовими, що банки спробують взяти плату майже за все: від відкриття та користування рахунком до плати за переказ коштів чи обмін валют. Тому вкрай важливо враховувати факт існування комісій при виборі того чи іншого банку або банківської послуги.

Ключові терміни: банківська комісія, фіксована, відсоткова, комбінована комісія, разова комісія, періодична комісія.

Контрольні запитання

- 1] Що таке банківська комісія?
- 2] За які послуги може стягуватися банківська комісія?
- 3] Які бувають банківські комісії?
- 4] Чому банки взагалі стягують комісії?
- 5] Що таке періодична комісія?
- 6] Чим відрізняється фіксована комісія від відсоткової?
- 7] Як працює комбінована комісія?
- 8] Чи можна уникнути або принаймні зменшити банківські комісії?
- 9] Чи завжди комісія є прозорою для клієнта?
- 10] Що таке комісія за овердрафт?

Задачі

1] Банки А і Б пропонують різні умови обслуговування. Банк А стягує щомісячну комісію 50 грн, а Банк Б — комбіновану комісію 30 грн + 1 % від суми зняття. Який банк вигідніший для клієнта, якщо він щомісяця знімає 3000 грн?

Розв'язання:

- 1) Знаходимо суму щомісячної комісії для банку Б:
 $30 \text{ грн} + 3000 \text{ грн} \cdot 1 \% = 30 \text{ грн} + 30 \text{ грн} = 60 \text{ грн}.$
- 2) Порівнюємо щомісячні комісії в банках:
 $50 \text{ грн (А)} < 60 \text{ грн (Б)},$ банк А є вигіднішим для клієнта.

2 Марія розраховується карткою в супермаркетах, але банк стягує комісію 2 % за кожну оплату. Яку суму комісії сплатить Марія, якщо вона витрачає 5000 грн на місяць? Чи вигідніше їй розраховуватись готівкою, якщо банк стягує 25 грн комісії за кожну зняту тисячу гривень?

Розв'язання:

- 1) Знаходимо суму щомісячних комісійних витрат Марії при оплаті карткою: $5000 \text{ грн} \cdot 2 \% = 100 \text{ грн}.$
- 2) Знаходимо суму комісійних витрат для зняття 5000 грн готівкою: $25 \text{ грн} \cdot \frac{5000}{1000} = 125 \text{ грн}.$
- 3) Порівнюємо: $100 \text{ грн} < 125 \text{ грн},$ тобто вигідніше розраховуватись карткою.

Завдання для роботи в групах

Об'єднайтеся в три групи. Кожна група досліджує тарифи різних банків та порівнює комісії за популярні послуги (зняття готівки, перекази, комунальні платежі), потім презентує свої висновки та рекомендації. У кінці всі разом обирають кращий банк для зняття готівки, переказів коштів та оплати комунальних платежів.

Завдання для роботи в парах або рольова гра

Розділіть ролі: працівник банку та клієнт. «Працівник банку» пропонує варіант банківської послуги з різними комісіями, обґрунтовуючи при цьому, чому саме такий вид комісії та розмір обрано. А «клієнт» обирає найвигідніші умови, пояснюючи свій вибір.

Мета: краще зрозуміти сутність банківських комісій та навчитись обирати вигідніші умови.



Тестові завдання для самоконтролю

у кожному завданні виберіть один правильний, на вашу думку, варіант відповіді.

- 1) Як правило, банківські послуги не є безкоштовними. Як називається сума грошей, яку стягує банк за свої послуги?
а) Індюльгенція б) Податок в) Збір г) Комісія
- 2) Як називається встановлена сума, яку банки стягують зі своїх клієнтів за надання послуг незалежно від розміру трансакції?
а) Відсоткова комісія в) Фіксована комісія
б) Комбінована комісія г) Разова комісія
- 3) Комбінована комісія це:
а) сума, яку банки стягують зі своїх клієнтів за надання послуг. Вона розраховується як відсоток від суми трансакції
б) установа сума, яку банки стягують зі своїх клієнтів за надання послуг незалежно від розміру трансакції
в) сума, яку банки стягують зі своїх клієнтів за надання послуг. Вона розраховується як поєднання фіксованої суми та відсотка від суми
г) сума, що стягується за використання коштів понад залишок на рахунку
- 4) Комісія за овердрафт стягується:
а) за переказ грошей між рахунками в межах одного банку
б) якщо на рахунку протягом певного часу не відбувається жодних трансакцій
в) за обмін однієї валюти на іншу
г) за використання коштів понад залишок на рахунку
- 5) Щомісячна комісія відноситься до такого виду комісій:
а) періодична комісія
б) разова комісія
в) комбінована комісія
г) немає правильної відповіді
- 6) Що з переліченого НЕ МОЖНА віднести до переваг комісій?
а) Забезпечують фінансову стабільність банків
б) Забезпечують безпеку банківських операцій
в) Сприяють розвитку нових продуктів
г) Збільшують витрати на банківське обслуговування

§ 10

Депозити

Є таке правило в економіці: гроші повинні працювати. Пам'ятаєте, ми говорили про інфляцію? Із часом гроші втрачають свою вартість. Тобто якщо ви просто покладете гроші в шухляду, через рік зможете купити на них менше. Єдиний спосіб не втратити гроші — примножувати їх. Наприклад, відкрити власний бізнес або купити біткоїн і сподіватися, що вони зростуть у ціні. Але власний бізнес може прогоріти, а біткоїн — подешевшати. Є надійніший варіант — покласти гроші в банк під відсоток, тобто на депозит. Як це працює і що вам потрібно знати про депозити — обговоримо в цьому параграфі.

1 | Депозити і види депозитів

Раніше ми вже згадували, що відвідувачі приносили в храми пожертви, а згодом і просто використовували храми як безпечне місце для зберігання своїх цінностей (бо хто ж грабуватиме храм?). Сьогодні замість храму люди переважно йдуть у банки, бо там теж безпечно, а крім того, ще й є можливість заробити на цьому якусь копійчину. Така послуга банку називається депозитом (слово «депозит» походить від лат. *depositum* — передане на зберігання).



Депозит — це гроші або інші активи, які клієнт передає банку під певний відсоток із метою їх збереження або інвестування.

Депозити бувають *строкові* (вносяться на певний термін зберігання) та *до запитання* (без точно визначеного терміну зберігання).



**«ЕКОНОМІКА ГОРЩИКІВ»**

Храми в Стародавній Греції приймали внески на зберігання. Вклади містилися в глиняних горщиках, позначених буквами грецького алфавіту від А (альфа) до Ω (омега). Подальша нумерація виходила подвоєнням і потроєнням букв, наприклад АА, ААА і т. д. По суті, кожному горщику присвоювали інвентарний номер. Цю систему називали «економікою горщиків». Тепер ви знаєте, звідки пішли номери банківських рахунків... і бажання зберігати готівку в скляних банках [34].

Строкові депозити зазвичай мають вищі відсоткові ставки, оскільки кошти на них заморожуються на певний період (кошти з таких депозитів або взагалі не можна зняти до кінця терміну, або можна, але зі значними штрафами).

Депозити до запитання, як правило, мають меншу ставку, бо гроші за ними повертаються на першу вимогу клієнта.

Депозити можна відкривати як у національній, так і в іноземній валюті. З розвитком криптовалюти з'явилися навіть депозити в криптовалютах.

В Україні депозити використовуються дуже активно, бо вони безпечні (застраховані державою, але про це буде далі), дають стабільний дохід і доступні (зайшли в будь-який банк або взагалі зробили декілька клаців мишкою — і ви у грі). Хоча, звісно, доходи за депозитами бажать кращого (не дуже великі), ще й оподатковуються (в Україні доходи, отримані у вигляді відсотків за депозитом, оподатковуються ПДФО за ставкою 18 % плюс військовий збір 5 %, разом 23 % станом на грудень 2024 р).



Як ви вважаєте, чому ставка за депозитами в гривнях значно вища, ніж у доларах?

2 Відсотки за депозитами

Те, скільки грошей ви отримаєте за депозитом, визначає відсоткова ставка (*ставка за депозитом*).



Ставка за депозитом — це відсоток, який банк виплачує вкладнику за використання його грошей протягом певного періоду.

Ставки за депозитами можуть бути *фіксованими* (залишаються незмінними протягом усього терміну депозиту — типово для строкових депозитів) та *змінними* (можуть змінюватися залежно від

ринкових умов або рішень банку — типово для депозитів до запитання).

Також відсотки за депозитами можуть бути *простими* (нараховуються лише на початкову суму вкладу) та *складними* (нараховуються не тільки на початковий вклад, а й на відсотки, що вже були нараховані за попередні періоди).

Складні відсотки часто називають «відсотками на відсотки». Наприклад, якщо ви кладете на депозит 10 000 грн під 10 % річних, то наприкінці першого року отримаєте 1000 грн, але другого року відсотки нараховуватимуться вже на 11 000 грн, що дасть вам 1100 грн (а не 1000 грн, як минулого року). Такий процес називається *капіталізацією відсотків*. Це дозволяє отримувати більший дохід за рахунок реінвестування відсотків.



ВІД'ЄМНІ ДЕПОЗИТНІ СТАВКИ

У 2019 р. Jyske Bank, один із найбільших банків Данії, запровадив від'ємні відсоткові ставки для роздрібних клієнтів. Клієнти з великими депозитами (понад 1 млн доларів) стали не отримувати відсоткові кошти, а сплачувати банку за зберігання грошей за ставкою 0,6 %. Тобто їхні внески були вкладені під -0,6 % [41].



Що ви думаєте про від'ємні відсоткові ставки за депозитами? Як це взагалі може бути, на вашу думку?



Скористайтеся додатковими джерелами інформації та дізнайтеся, які відсоткові ставки за депозитами в різних країнах світу, де вони найвищі.

3 Гарантування повернення вкладів

Депозити вважаються безпечним способом заощадження, оскільки ризик втрати грошей є мінімальним. «Як так?» — питаєте ви. Адже під час Великої депресії в США (1929–1933 рр.) збанкрутувало кілька тисяч (!) банків. Це якось не схоже на мінімальний ризик! Саме тому в США у 1933 р. було створено Федеральну корпорацію страхування депозитів (FDIC), яка забезпечувала страхування вкладів, захищаючи вкладників від втрат у разі банкрутства банку.



Гарантування вкладів — це система захисту депозитів вкладників у банках, яка забезпечує компенсацію в разі банкрутства або неплатоспроможності банку.

Як це працює? Виплати за гарантуванням вкладів фінансуються спеціальними фондами, які формуються за рахунок внесків самих банків. Якщо банк стає неплатоспроможним, регулятор банківської системи (в Україні це Національний банк України) оголошує про початок процедури банкрутства або ліквідації. Фонд гарантування вкладів або інша уповноважена організація починає процес виплати компенсацій вкладникам у межах встановлених лімітів. У деяких випадках фонд може допомогти реорганізувати банк або продати його активи іншим установам.

Кожен вкладник, який тримає свої гроші в банку, може розраховувати на компенсацію певної суми в разі банкрутства банку.

Важливо! Гарантування вкладів забезпечує компенсацію лише до певної суми. У різних країнах цей ліміт може значно відрізнитися (наприклад, у США це 250 000 доларів на одного вкладника на один банк, у Європейському Союзі — 100 000 євро).



ГАРАНТІЯ НА ДЕПОЗИТИ ПІД ЧАС КРИЗИ

Глобальна фінансова криза (2007–2009 рр.) призвела до значних економічних потрясінь у всьому світі. Деякі країни вирішили підвищити рівень страхування депозитів або гарантувати більші суми для заспокоєння вкладників. Наприклад, у США обмеження застрахованих депозитів у відповідних установах було збільшено зі 100 000 до 250 000 доларів, а мінімальний ліміт, необхідний для країн Європейського Союзу, — з 20 000 до 50 000 євро. Деякі країни ЄС, як-от Австрія, Данія, Німеччина та Ірландія, пішли далі, надавши гарантію на всі депозити без обмеження суми [42].

В Україні гарантуванням вкладів займається Фонд гарантування вкладів фізичних осіб (ФГВФО). Щодо ліміту: у квітні 2022 р.



було прийнято закон [43], яким передбачено гарантування вкладів фізичних осіб у повному обсязі (без обмеження за сумою вкладу) на час дії воєнного стану в Україні та протягом 3 місяців після його завершення; після цього гарантована сума за вкладами становитиме 600 000 грн для одного вкладника в одному банку.

Важливо! Гарантія ФГВФО чинна для одного вкладника в одному банку. Тобто якщо у вас є рахунки в кількох банках, кожен рахунок може бути захищений до ліміту. А отже, якщо ви хочете покласти 1 000 000 грн на депозит, розбийте цю суму на кілька частин і покладіть у різні банки. Це порада на майбутнє, коли завершиться дія воєнного стану.

4 Корисні депозитні поради

1. Обирайте розмір депозиту так, щоб він повністю покривався страхуванням Фонду гарантування вкладів. Якщо у вас більше грошей, відкрийте два чи більше депозити в різних банках. Так усі ваші гроші будуть застраховані.
2. Хоча депозити безпосередньо не впливають на кредитну історію, наявність заощаджень може підвищити вашу кредитоспроможність, оскільки банки розглядають вашу фінансову стабільність під час видачі кредитів.
3. Перед відкриттям депозитного рахунку порівняйте ставки в різних банках. Навіть невелика різниця в ставці може суттєво вплинути на ваш дохід.
4. Ретельно продумайте, на який термін хочете покласти гроші. Пам'ятайте: короткострокові депозити зазвичай мають нижчі ставки, але ви швидше отримаєте гроші назад.

5. Розраховуючи плановий прибуток за депозитом, пам'ятайте про оподаткування відсотків. Станом на 2024 р. в Україні вам доведеться сплатити 19,5 % податків із суми відсоткових доходів.
6. Завжди уважно читайте умови депозитного договору, особливо інформацію про можливість дострокового зняття грошей і штрафи за це.
7. Оцінюючи доцільність покладення коштів на депозит, розраховуйте реальну прибутковість депозиту, тобто з урахуванням рівня інфляції. Якщо інфляція перевищує відсоткову ставку, заощадження можуть втратити вартість.
8. Якщо можливо, обирайте депозити, які пропонують нарахування складних відсотків. Це дозволить отримати більше прибутку на заощадження.
9. Депозитні ставки можуть змінюватися. Слідкуйте за ними й розглядайте можливість переведення коштів у банки з вищими ставками, якщо це вигідно.
10. Зверніть увагу на параметр «автопродовження депозиту» (після закінчення депозит автоматично продовжується на аналогічний період за наявною на той момент ставкою). Якщо ця функція буде активною, а ви забули вчасно забрати кошти, ризикуєте чекати ще один термін.



5 ЦІКАВИХ ФАКТІВ ПРО ДЕПОЗИТИ

1. У 2021 р. японський *Shoko Chukin Bank* запропонував депозит терміном на 100 років, за яким вкладники могли отримувати фіксовану відсоткову ставку протягом цього терміну.
2. У 2020 р., під час пандемії COVID-19, європейські вкладники внесли на ощадні рахунки рекордну суму, що перевищила 1 трлн євро.
3. Найбільший зафіксований депозит належав королівській родині Саудівської Аравії, яка вкладала мільярди доларів у міжнародні банки.
4. Деякі банки дозволяють відкривати депозити з дуже малими сумами, наприклад, від \$1, надаючи доступ до послуги широкому колу людей.
5. Згідно з ісламським правом отримання відсотків є забороненим, тому існують спеціальні «шаріатські депозити», де замість відсотків вкладники отримують частку прибутку від інвестицій банку.

Підбиваємо підсумки

Гроші повинні працювати, тобто приносити дохід. Найпростіший варіант змусити гроші робити це — покласти їх на депозит. Тобто ви даєте банку гроші на певний термін, а він за це зобов'язується повернути їх вам з відсотками. Якщо термін заздалегідь визначений, то це буде строковий депозит, якщо не визначений — до запитання. Ставка за першим типом, як правило, є фіксованою (не змінюється протягом строку депозиту) і вищою, ніж за другим (у депозитах до запитання ставка часто змінна). Зверніть увагу, що за деякими депозитами відсотки можуть нараховуватися не тільки на початковий вклад, а й на відсотки, що вже були нараховані за попередні періоди (це називається капіталізацією відсотків, так ви можете заробити більше грошей). Депозити вважаються відносно безпечним варіантом розміщення коштів, бо є спеціальні фонди, що гарантують повернення грошей, навіть якщо банк збанкрутує.



Ключові терміни: депозит, ставка за депозитом, гарантування вкладів.

Контрольні запитання

- 1] Що таке депозит?
- 2] Які переваги й недоліки депозитів?
- 3] Що таке прибуток за депозитом і як його порахувати?
- 4] Які види депозитів ви знаєте?
- 5] Що таке й навіщо потрібен Фонд гарантування вкладів?
- 6] Що таке капіталізація відсотків?

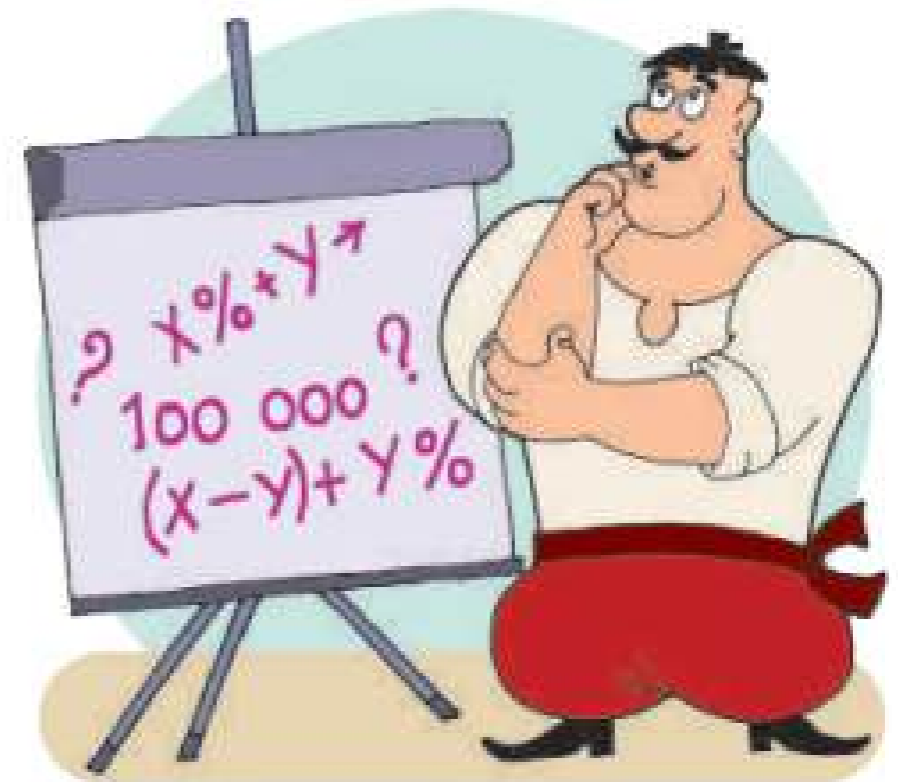
- 7) Що краще: фіксована чи змінна ставка за депозитом?
- 8) Яку суму депозиту вам гарантовано поверне Фонд гарантування вкладів фізичних осіб України?
- 9) Що робити, якщо ви хочете покласти на депозит більшу суму, ніж гарантовано повертає ФГВФО (не розглядаємо період дії воєнного стану)?
- 10) Чи оподатковуються доходи від депозитів в Україні?

Задачі

1) Ви поклали на депозит 100 000 грн терміном на 6 місяців під 20 % річних. Скільки грошей ви отримаєте від банку після закінчення терміну депозиту?

Розв'язання:

- 1) Знаходимо дохід від депозиту у відсотках за його термін:
 $20 \% : 2 = 10 \%$
- 2) Знаходимо суму доходу в гривнях:
 $100\ 000 \cdot 10 \% = 10\ 000$ грн
- 3) Розраховуємо суму податку:
 $10\ 000 \cdot 19,5 \% = 1950$ грн
- 4) Розраховуємо прибуток за депозитом після оподаткування:
 $10\ 000 - 1950 = 8050$ грн
- 5) Розраховуємо суму, яку перерахує банк після закінчення депозиту:
 $100\ 000 + 8050 = 108\ 050$ грн



2) Ви поклали на депозит 100 000 грн терміном на 3 місяці під 12 % річних зі щомісячним нарахуванням відсотків. Щомісяця відсотки додаються до суми депозиту. Розрахуйте суму прибутку за депозитом, яку отримаєте через 3 місяці.

Завдання для роботи в групах

Об'єднайтеся в 4 групи. Кожна група обирає один український банк і проводить дослідження його депозитних пропозицій. Знайдіть найкращу депозитну пропозицію вибраного банку та поясніть свій вибір.

Групи презентують результати своїх досліджень. У результаті буде з'ясовано, у якому банку вигідніше відкривати депозит.

Завдання для роботи в парах або рольова гра

Розділіть ролі: працівник банку та клієнт. «Клієнт» хоче відкрити депозит і запитує інформацію про умови. «Працівник банку» (попередньо вивчивши умови будь-якого українського банку) надає консультацію, пояснюючи депозитні умови, відсоткові ставки, терміни, можливість поповнення, особливості виплати відсотків тощо.

Мета: навчитися розуміти суть депозитних послуг банку і те, як банки взаємодіють із клієнтами.

Тестові завдання для самоконтролю

У кожному завданні виберіть один правильний, на вашу думку, варіант відповіді.

- Що можна покласти на депозит?
А) національну валюту
Б) іноземну валюту
В) золото
Г) усі відповіді правильні
- Як називається депозит, що відкривається на певний термін?
А) строковий
Б) до запитання
В) валютний
Г) криптовалютийний
- Як називається ставка за депозитом, яка залишається незмінною протягом його терміну?
А) проста
Б) складна
В) змінна
Г) фіксована
- Назвіть вид депозиту, для якого характерна змінна депозитна ставка.
А) строковий
Б) до запитання
В) валютний
Г) криптовалютийний
- Яку суму в гривнях гарантовано повернуть вам в Україні в разі банкрутства банку пізніше ніж через три місяці після закінчення дії воєнного стану?
А) усю вкладену суму
Б) 600 000 грн
В) 6 000 000 грн
Г) 0 грн
- Хто в Україні займається гарантуванням вкладів?
А) Національний банк України
Б) Федеральна корпорація страхування депозитів
В) Фонд гарантування вкладів фізичних осіб
Г) Страхові компанії

Практична робота № 5

Порівняння умов розміщення депозиту та обчислення відсоткового доходу за депозитом

Мета. Порівняти умови розміщення депозиту в різних банках; обчислити дохід — відсотки за депозитом.

Обладнання: мережа інтернет, персональні комп'ютери (планшети), програма Microsoft Excel.

ХІД РОБОТИ

- I Скориставшись додатковими джерелами інформації (наприклад, інтернетом), знайдіть, які відсоткові ставки за депозитами пропонують українські банки. Визначте, який банк пропонує найвигідніші умови з розрахунку на 1 рік. Дізнайтеся, чи співпрацює обраний банк із Фондом гарантування вкладів фізичних осіб.
- II Для подальших розрахунків скористайтеся такими даними: депозитний рахунок відкрито 1 лютого не високосного року; сума депозиту — 200 000 грн; ставка за депозитом — 15,85 % річних; виплата відсоткових грошей щомісячна.
- III Складіть таблицю для обчислення щомісячного доходу — відсотків за депозитом (прості відсотки).
 1. У програмі Microsoft Excel створіть нову книгу, назвіть початкову таблицю «Аркуш1».
 2. Створіть таблицю за наведеними в п. II даними:

	A	B	C	D	E	F	G	H
	Місяць, у якому виплачуються відсоткові гроші	Кількість днів у попередньому місяці	Сума вкладу	% ставка	Дохід за місяць, грн	Сума податку та військового збору, грн	Одержаний за місяць дохід, грн	
1								
2	Березень	28	200000,00	15,85				
3	Квітень	31						
4	Травень	30						
5	Червень	31						
6	Липень	30						
7	Серпень	31						
8	Вересень	31						
9	Жовтень	30						
10	Листопад	31						
11	Грудень	30						
12	Січень	31						
13	Лютий	31						
14	Усього за рік:	365						
15								

3. Виділіть діапазон комірок C2–C14, клацніть лівою кнопкою миші та оберіть «формат комірок», «числовий», установіть число десяткових знаків — 2. Те саме зробіть із діапазоном комірок E2–G14. У комірку B14 впишіть формулу =СУММ(B2:B13). У цій комірці буде обчислено кількість днів у році.
4. У комірку E2 впишіть формулу =C2*D2*B2/(\$B\$14*100); у комірку F2 — формулу =E2*(18+5)/100; у комірку G2 — формулу: =E2-F2.

	A	B	C	D	E	F	G	H
1	Місяць, у якому виплачуються відсоткові гроші	Кількість днів у попередньому місяці	Сума вкладу	% ставка	Дохід за місяць, грн	Сума податку та військового збору, грн	Одержаний за місяць дохід, грн	
2	Березень	28	200000,00	15,85	2431,78	559,31	1872,47	
3	Квітень	31						
4	Травень	30						
5	Червень	31						
6	Липень	30						
7	Серпень	31						
8	Вересень	31						
9	Жовтень	30						
10	Листопад	31						
11	Грудень	30						
12	Січень	31						
13	Лютий	31						
14	Усього за рік:	365						
15								

5. Виділіть мишею діапазон C2–G2 і потягніть вниз за нижній правий кут по 14 рядок.

	A	B	C	D	E	F	G	H
1	Місяць, у якому виплачуються відсоткові гроші	Кількість днів у попередньому місяці	Сума вкладу	% ставка	Дохід за місяць, грн	Сума податку та військового збору, грн	Одержаний за місяць дохід, грн	
2	Березень	28	200000,00	15,85	2431,78	559,31	1872,47	
3	Квітень	31						
4	Травень	30						
5	Червень	31						
6	Липень	30						
7	Серпень	31						
8	Вересень	31						
9	Жовтень	30						
10	Листопад	31						
11	Грудень	30						
12	Січень	31						
13	Лютий	31						
14	Усього за рік:	365						
15								

	A	B	C	D	E	F	G	H
1	Місяць, у якому виплачуються відсоткові гроші	Кількість днів у попередньому місяці	Сума вкладу	% ставка	Дохід за місяць, грн	Сума податку та військового збору, грн	Одержаний за місяць дохід, грн	
2	Березень	28	200000,00	15,85	2431,78	559,31	1872,47	
3	Квітень	31	200000,00	15,85	2692,33	619,24	2073,09	
4	Травень	30	200000,00	15,85	2605,48	599,26	2006,22	
5	Червень	31	200000,00	15,85	2692,33	619,24	2073,09	
6	Липень	30	200000,00	15,85	2605,48	599,26	2006,22	
7	Серпень	31	200000,00	15,85	2692,33	619,24	2073,09	
8	Вересень	31	200000,00	15,85	2692,33	619,24	2073,09	
9	Жовтень	30	200000,00	15,85	2605,48	599,26	2006,22	
10	Листопад	31	200000,00	15,85	2692,33	619,24	2073,09	
11	Грудень	30	200000,00	15,85	2605,48	599,26	2006,22	
12	Січень	31	200000,00	15,85	2692,33	619,24	2073,09	
13	Лютий	31	200000,00	15,85	2692,33	619,24	2073,09	
14	Усього за рік:	365	200000,00	15,85	31700,00	7291,00	24409,00	
15								

6. Ви одержали заповнену таблицю результатів обчислення відсоткового доходу за кожний місяць та за рік — це розрахунок доходу за простими відсотками (дохід одержували щомісячно, наприклад, на картковий рахунок).

IV) Складіть таблицю для обчислення щомісячного доходу — відсотків за депозитом (складні відсотки). Тобто відбуватиметься капіталізація відсоткових грошей (відсоткові гроші щомісячно додаються до основної суми вкладу).

1. Створіть копію таблиці «Аркуш 1», назвіть її «Аркуш2». Далі ви працюватимете з таблицею даних, одержаною на попередньому етапі.

	A	B	C	D	E	F	G	H
1	Місяць, у якому виплачуються відсоткові гроші	Кількість днів у попередньому місяці	Сума вкладу	% ставка	Дохід за місяць, грн	Сума податку та військового збору, грн	Одержаний за місяць дохід, грн	
2	Березень	28	200000,00	15,85	2431,78	559,31	1872,47	
3	Квітень	31	200000,00	15,85	2692,33	619,24	2073,09	
4	Травень	30	200000,00	15,85	2605,48	599,26	2006,22	
5	Червень	31	200000,00	15,85	2692,33	619,24	2073,09	
6	Липень	30	200000,00	15,85	2605,48	599,26	2006,22	
7	Серпень	31	200000,00	15,85	2692,33	619,24	2073,09	
8	Вересень	31	200000,00	15,85	2692,33	619,24	2073,09	
9	Жовтень	30	200000,00	15,85	2605,48	599,26	2006,22	
10	Листопад	31	200000,00	15,85	2692,33	619,24	2073,09	
11	Грудень	30	200000,00	15,85	2605,48	599,26	2006,22	
12	Січень	31	200000,00	15,85	2692,33	619,24	2073,09	
13	Лютий	31	200000,00	15,85	2692,33	619,24	2073,09	
14	Усього за рік:	365	200000,00	15,85	31700,00	7291,00	24409,00	
15								

2. Видаліть зміст комірок діапазону С4–G14.

	A	B	C	D	E	F	G	H
1	Місяць, у якому виплачуються відсоткові гроші	Кількість днів у попередньому місяці	Сума вкладу	% ставка	Дохід за місяць, грн	Сума податку та військового збору, грн	Одержаний за місяць дохід, грн	
2	Березень	28	200000,00	15,85	2431,78	559,31	1872,47	
3	Квітень	31	200000,00	15,85	2692,33	619,24	2073,09	
4	Травень	30						
5	Червень	31						
6	Липень	30						
7	Серпень	31						
8	Вересень	31						
9	Жовтень	30						
10	Листопад	31						
11	Грудень	30						
12	Січень	31						
13	Лютий	31						
14	Усього за рік:	365						
15								

3. У комірку С3 впишіть формулу =C2+G2. Одержали «капіталізацію» відсоткових грошей (додали до основної суми вкладу).

	A	B	C	D	E	F	G	H
1	Місяць, у якому виплачуються відсоткові гроші	Кількість днів у попередньому місяці	Сума вкладу	% ставка	Дохід за місяць, грн	Сума податку та військового збору, грн	Одержаний за місяць дохід, грн	
2	Березень	28	200000,00	15,85	2431,78	559,31	1872,47	
3	Квітень	31	201872,47	15,85	2717,54	625,03	2092,50	
4	Травень	30						
5	Червень	31						
6	Липень	30						
7	Серпень	31						
8	Вересень	31						
9	Жовтень	30						
10	Листопад	31						
11	Грудень	30						
12	Січень	31						
13	Лютий	31						
14	Усього за рік:	365						
15								



4. У комірку D3 впишіть формулу =D2. Виділіть мишею діапазон C3–G3 і потягніть вниз за нижній правий кут по 14 рядок.

	A	B	C	D	E	F	G	H
1	Місяць, у якому виплачуються відсоткові гроші	Кількість днів у попередньому місяці	Сума вкладу	% ставка	Дохід за місяць, грн	Сума податку та військового збору, грн	Одержаний за місяць дохід, грн	
2	Березень	28	200000,00	15,85	2431,78	559,31	1872,47	
3	Квітень	31	201872,47	15,85	2717,54	625,03	2092,50	
4	Травень	30						
5	Червень	31						
6	Липень	30						
7	Серпень	31						
8	Вересень	31						
9	Жовтень	30						
10	Листопад	31						
11	Грудень	30						
12	Січень	31						
13	Лютий	31						
14	Усього за рік:	365						
15								

	A	B	C	D	E	F	G	H
1	Місяць, у якому виплачуються відсоткові гроші	Кількість днів у попередньому місяці	Сума вкладу	% ставка	Дохід за місяць, грн	Сума податку та військового збору, грн	Одержаний за місяць дохід, грн	
2	Березень	28	200000,00	15,85	2431,78	559,31	1872,47	
3	Квітень	31	201872,47	15,85	2717,54	625,03	2092,50	
4	Травень	30	203964,97	15,85	2657,13	611,14	2045,99	
5	Червень	31	206010,97	15,85	2773,25	637,85	2135,40	
6	Липень	30	208146,37	15,85	2711,61	623,67	2087,94	
7	Серпень	31	210234,30	15,85	2830,10	650,92	2179,18	
8	Вересень	31	212413,48	15,85	2859,43	657,67	2201,76	
9	Жовтень	30	214615,24	15,85	2795,88	643,05	2152,83	
10	Листопад	31	216768,07	15,85	2918,05	671,15	2246,90	
11	Грудень	30	219014,97	15,85	2853,20	656,23	2196,96	
12	Січень	31	221211,93	15,85	2977,88	684,91	2292,96	
13	Лютий	31	223504,90	15,85	3008,74	692,01	2316,73	
14	Усього за рік:	365	225821,63	15,85	35792,73	8232,33	27560,40	
15								

5. Ви одержали заповнену таблицю результатів обчислення відсоткового доходу за кожний місяць та за рік — це розрахунок доходу за складними відсотками (дохід щомісячно додавався до основної суми вкладу).

V Порівняйте одержані результати — прибутки, обчислені за умови нарахування простих і складних відсотків («Аркуш1» і «Аркуш2»). Зробіть висновки за результатами роботи.

§ 11

Кредити

Що робити, коли вам потрібні гроші? Можна позичити в родичів або друзів. А якщо треба багато грошей? Наприклад, ви хочете купити автівку або квартиру. А компанія взагалі збирається побудувати цілий завод. На таке в родичів не напозичаєшся. То що робити? Подумати, у кого є гроші, багато грошей. Авжеж, вам пряма дорога до банку. Така послуга банку називається кредитуванням, а ви, відповідно, отримуєте кредит. Послуга ця не безплатна, крім того, банк має бути впевнений, що ви повернете борг. Та й узагалі там сила-силенна нюансів. Війо розбиратися.

1 Кредит і види кредиту

Перші кредити з'явилися тисячі років тому. Найстаріші записи про кредитні угоди походять із Месопотамії (близько 2000 р. до н. е.): фермери брали в позику зерно й інші ресурси. Сьогодні ж *кредити* — чи не основний варіант отримати гроші в борг (як громадянам, так і компаніям).



Кредит — це фінансова операція, коли одна сторона (кредитор) надає іншій стороні (позичальнику) гроші або інші активи на певний період під зобов'язання повернути ці кошти в майбутньому, зазвичай із відсотками.





КРЕДИТ І СЕРЕДНЬОВІЧНА ЦЕРКВА

Церква традиційно забороняла лихварство — надання кредитів під відсотки. Вважалося, що стягнення відсотків за позикою є аморальним, оскільки гроші не можуть приносити прибуток, а тільки слугують засобом обміну. Цю позицію підтримували й католицька, і православна церкви.

Як ми з вами вже не раз з'ясовували, гроші потрібні всім: ви хочете новий телефон, тато — нову автівку, мама — нову квартиру, бабусі потрібні гроші на лікування, а компанія, де працює тато, хоче побудувати новий виробничий цех.

Потреб багато, і вони різноманітні, тому видів кредитів теж чимало. Нижче дуже коротко пробіжимося по основних [2].

Вид кредиту	Для чого потрібен
Споживчий кредит	Для задоволення особистих потреб громадян (наприклад, купівля товарів, ремонт, подорожі)
Іпотечний кредит	Для купівлі або будівництва нерухомості (заставою є сама нерухомість, яка купується / будується)
Автокредит	Для купівлі автомобіля (нового чи вживаного)
Кредитна картка	Позичальник отримує доступ до лімітованої суми коштів, яку може використовувати в будь-який час
Кредит на освіту	Для оплати навчання в університетах чи інших освітніх закладах
Мікрокредит	Невелика позика, зазвичай із коротким терміном погашення та високою відсотковою ставкою, для людей, які мають обмежений доступ до традиційних банківських послуг
Кредит на бізнес	Для фінансування комерційної діяльності: запуску, розширення бізнесу, купівлі обладнання тощо
Овердрафт	Короткострокова позика, яка надається автоматично, коли витрата клієнта перевищує баланс на його банківському рахунку
Кредит на рефінансування	Для погашення наявних кредитів на більш вигідних умовах (зазвичай із нижчою відсотковою ставкою або довшим терміном)



Як ви вважаєте, чому взагалі можливим є існування кредитів на рефінансування? Тобто навіщо банки гасять наявні кредити на більш вигідних для клієнта умовах?



ЯК ІДЕЯ АВТОКРЕДИТУВАННЯ ЗРОБИЛА GENERAL MOTORS МЕГАУСПІШНОЮ КОМПАНІЄЮ

Форд зробив автомобілі доступними для більшої кількості людей, але не всі могли дозволити собі купити автомобіль одразу за готівку. Щоб розв'язати цю проблему, у 1919 р. компанія General Motors заснувала фінансовий підрозділ під назвою GMAC (General Motors Acceptance Corporation). Метою GMAC було надання позик на купівлю автомобілів клієнтам, які не мали змоги сплатити повну вартість одразу. Програма автокредитування збільшила обсяги продажів автомобілів GM, що зробило компанію однією з найуспішніших на ринку [44].

2 Вартість кредиту

Очевидно, що кредит — це платна послуга. Але часто-густо боржники вважають, що плата за кредит — то тільки відсоткова ставка. У реальності ж складніше. Давай розбиратися.

Вартість кредиту включає кілька основних компонентів, зокрема: відсоткову ставку, комісію, витрату на страхування, пеню за прострочення платежу та інші витрати, що можуть вплинути на загальну суму, яку боржник повинен буде повернути.

Швиденько пробіжимося по цих компонентах. Почнемо з *відсоткової ставки*, бо це основний елемент вартості кредиту.



Відсоткова ставка за кредитом — це вартість, яку позичальник платить за використання позикових коштів, подана у відсотках від суми кредиту.



Відсоткова ставка може бути *фіксованою* (залишається незмінною протягом усього терміну кредитування), або *змінною* (підлягає коригуванню залежно від ринкових умов).

Ставка за кредитом залежить від строку кредиту (чим коротший термін, тим, як правило, менша ставка), а також від кредитної історії позичальника (позичальники з високим кредитним рейтингом зазвичай отримують вигідніші ставки, оскільки вважаються менш ризиковими для кредиторів).

Але відсоткова ставка — це далеко не все, що вам доведеться сплатити банку.

Як правило, банки стягують плату за обробку кредитної заявки. Це так звана *комісія за оформлення кредиту*. Вона може становити до 5 % від суми кредиту. Крім того, деякі банки стягують ще й *комісію за видачу кредиту, за обслуговування кредиту, за дострокове погашення* тощо.

Ви сміятиметеся, але й це ще не все. Банк може взяти *плату за оцінку застави та її страхування*. Також він може змусити вас застрахувати життя (теж не безплатно). Ще можуть бути *комісії за переказ коштів з одного рахунку на інший, плата за різного роду додаткові послуги* (наприклад, нотаріальні). Якщо боржник не сплачує кредит вчасно, можуть накладатися *додаткові збори або штрафи*.

Як бачите, загальна вартість кредиту включає не лише відсоткову ставку, але й купу іншого, що може суттєво вплинути на фінальний результат. Тому для боржника важливо ретельно проаналізувати всі витрати, пов'язані з кредитом, перш ніж прийняти рішення. Іноді кредит із нижчою відсотковою ставкою може виявитися дорожчим через високі комісії та інші витрати, ніж кредит із вищою ставкою.



Як ви вважаєте, чому банки приховують інформацію про повну вартість кредиту?



КРЕДИТНА КАРТКА З «НУЛЬОВИМИ» ВІДСОТКАМИ

У 2018 р. житель США Джон скористався кредитною картою з рекламою 0 % річних на перший рік. Наприкінці року він дізнався, що плата за обслуговування картки становила \$99, а також є комісії за зняття готівки. Це призвело до того, що фактичні витрати перевищили очікування.

3 Кредитоспроможність і кредитна історія

Як ми щойно з'ясували, вартість кредиту залежить від того, що думає банк із приводу здатності боржника повернути борг. А як

взагалі банк, що бачить вас уперше в житті, може щось знати про вас і вашу здатність повертати борги?

Почнемо з того, що якщо ви вже колись брали кредит, у вас є кредитна історія.



Кредитна історія — це інформація про фінансову поведінку позичальника в минулому, зокрема його взаємодію з банками, іншими кредитними установами та платіжними системами.

У кредитній історії — інформація про те, скільки кредитів ви брали, що то були за кредити, чи сплачували ви платежі регулярно та вчасно, чи гасили кредит у потрібний термін і в повному обсязі, скільки на вас кредитів зараз, який ваш поточний рівень заборгованості тощо. Чим довша і краща ваша кредитна історія, тим кращу думку про вас має банк. А отже, тим легше вам буде отримати кредит, а також більш вигідними виявляться умови за ним.

Хто збирає всю цю інформацію? Є спеціальні організації — кредитні бюро, вони якраз цим і займаються.

«Ну гаразд, а якщо в мене немає кредитної історії?» — спитаєте ви. Бо ніхто ж не народжений із готовою кредитною історією. Що тоді банк зробить? Банк може оцінити вашу *кредитоспроможність*.



Кредитоспроможність — це здатність позичальника погашати свої борги.

По суті, банк має оцінити ваші можливості повернути борг. А для цього він повинен зрозуміти, чи є у вас доходи, який їхній розмір, чи є стабільна робота і щось «за душею» (нерухомість, автомобіль тощо), які там справи з вашими боргами (яке у вас співвідношення між загальною сумою боргів і доходами позичальника).



Є десятки різного роду критеріїв, на підставі яких банк оцінює вашу здатність повернути борг. Як правило, ці критерії оцінюються одночасно, формується певна підсумкова оцінка (бал), на підставі якої ви як позичальник отримуєте кредитний рейтинг. Високий рейтинг — отримаєте кредит і кращі умови кредитування, низький — можете не отримати кредиту взагалі або отримати на гірших умовах (вища ставка, більша застава, вищі комісії тощо).



Що б ви зробили, аби покращити власну кредитну історію та кредитоспроможність?



ПРОБЛЕМИ З КРЕДИТНОЮ ІСТОРІЄЮ МАЙКА ТАЙСОНА

Легендарний боксер Майк Тайсон за свою кар'єру заробив понад 400 млн доларів, але через розкішний спосіб життя і погане управління фінансами збанкрутував у 2003 р. Його кредитна історія постраждала настільки сильно, що після свого банкрутства він не зміг отримати навіть базові кредити [45].



Застава і колектори

Отже, ми з'ясували, що таке кредит, як він працює і як банк на цьому заробляє. Але є один важливий аспект, про який варто поговорити. А що робити банку, якщо боржник не повертає борг? Тобто як банку уникнути ризику втрати грошей при кредитуванні?

Оскільки це питання чи не основне, то й відповідь на нього знайдено давно. Це — *застава*.



Застава — це актив або власність, який позичальник надає кредитору як забезпечення повернення кредиту.

Отже, якщо позичальник не виконує зобов'язань (не повертає кредит), кредитор має право конфіскувати заставу для покриття боргу. Як бачите, у теорії все просто. На практиці ж застава може знецінитися, її може бути неможливо продати тощо. Тому часто-густо банки намагаються брати в заставу власність, вартість якої значно вища, ніж сума кредиту.

Як застава можуть використовуватися: нерухомість, автомобілі, споживчі товари (побутова техніка, меблі тощо), цінні речі (ювелірні коштовності, антикваріат), фінансові інструменти (акції, облигації тощо), гроші та всяке інше.



ТАТУЮВАННЯ ЯК ЗАСТАВА

Свого часу в соціальних мережах гуляла історія про те, що молодий чоловік узяв кредит під заставу свого тату на руці, пояснивши, що то унікальне мистецтво, яке має високу цінність і може бути продане.



Скористайтеся додатковими джерелами інформації та дізнайтеся про інші незвичайні застави. Що особисто ви могли б запропонувати банку як заставу?

Важливий момент, який варто проговорити: що відбувається, коли боржник із якихось причин не повернув борг?

Банки можуть продати заставу й повернути борг, але на практиці із цим часто виникають проблеми, плюс у банків може просто не бути ресурсів для організації процесу стягування боргу, і тоді вони можуть звернутися до професіоналів. Називаються ці профі — *колектори*.



Колектори — це організації або приватні особи, які займаються стягненням боргів із фізичних або юридичних осіб.

Отже, бізнес колекторів — змусити боржників повернути кредити чи інші заборгованості на користь банків, фінансових установ або приватних кредиторів. При цьому колектори можуть працювати безпосередньо для кредиторів (банків) або купувати заборгованості зі знижкою та самостійно стягувати борг (колектори часто купують борги зі значною знижкою — іноді за 10–20 % від їхньої номінальної вартості, тобто це доволі прибутковий бізнес).



БОРОТЬБА З КОЛЕКТОРАМИ В США

Понад 80 % американців мають борги, тож не дивно, що колекторський бізнес там квітне. Проте в США вміють відстоювати свої права: у 2016 р. найпопулярнішою категорією скарг споживачів було стягнення боргів (подано майже мільйон скарг). І це (захист своїх прав) працює. Наприклад, один громадянин, якого переслідувала агенція зі стягнення боргів *Financial Credit Services Inc.*, отримав через суд 10 млн доларів компенсації [46].



Як ви вважаєте, колектори як явище — це добре чи погано? Поясніть.

5 Корисні кредитні поради

Перш ніж брати кредит, уважно прочитайте ці поради: вони точно стануть вам у пригоді.

1. *Розуміння відсоткової ставки.* Уважно ознайомтеся з умовами кредиту, зокрема відсотковою ставкою. Запитайте, фіксованою чи змінною є ставка і як це вплине на ваші платежі в майбутньому.
2. *Додаткові збори та витрати.* Уточніть, чи є приховані збори, такі як плата за обробку заявки, щомісячні комісії або штрафи за дострокове погашення. Це допоможе вам скласти реальну картину загальних витрат.
3. *Читайте дрібний шрифт.* Уважно читайте умови кредитного договору, зокрема про будь-які комісії та збори. Не соромтеся ставити запитання в банку, якщо щось незрозуміло.
4. *Працюйте над своїм кредитним рейтингом.* Чим більше ви отримували кредитів і чим краще їх обслуговували (вчасно сплачували борг), тим вищий ваш кредитний рейтинг, що полегшує отримання кредиту та знижує відсоткову ставку, оскільки банки вважають таких клієнтів менш ризикованими.
5. *Ретельно вивчайте умови кредитного договору.* Багато кредитних договорів передбачають підвищення ставки в разі пропущених або затриманих платежів, що робить борг дорожчим.
6. *Порівнюйте умови кредитування.* Не зупиняйтеся на першій пропозиції. Порівняйте відсоткові ставки, терміни погашення та збори в різних банках.
7. *Переговори з кредитором.* Не бійтеся торгуватися щодо умов кредиту. Іноді кредитори можуть запропонувати кращі умови, якщо ви покажете, що порівнювали різні пропозиції.
8. *Плануйте погашення боргу.* Створіть план погашення, щоб уникнути прострочень і зберегти свій кредитний рейтинг. Використовуйте автоматичні платежі, щоб не пропустити терміни.
9. *Оцініть альтернативні варіанти.* Перед тим як брати кредит, розгляньте альтернативи, як-от: позики від родичів або друзів, фінансування через програму допомоги.
10. *Використовуйте кредитні картки відповідально.* Якщо у вас є кредитні картки, намагайтеся погашати залишок кожного місяця, щоб уникнути високих відсотків і покращити свій кредитний рейтинг.



5 ЦІКАВИХ ФАКТІВ ПРО КРЕДИТИ

1. Іпотека — найдовший вид кредиту: іпотечні кредити часто надаються на тривалі періоди, іноді до 30 років. У Японії існують іпотечні кредити терміном до 100 років.
2. Вартість активу, який надається в заставу, зазвичай оцінюється нижче від ринкової ціни, щоб кредитор мав додатковий захист на випадок, якщо актив не буде продано за очікуваною ціною.
3. Деякі кредитні установи можуть рекламувати нижчі ставки для приваблення клієнтів, але після врахування комісій і додаткових платежів реальна ставка виявляється значно вищою.
4. У в 2015 р. центральний банк Швейцарії уперше ввів від'ємну відсоткову ставку на рівні $-0,75\%$. Тобто коли банки брали кредит у центробанку, він їм за це доплачував (!).
5. Концепція мікрокредитів, популяризована Мухаммадом Юнусом у 1970-х рр., допомогла мільйонам бідних людей у світі отримати невеликі кредити для ведення бізнесу й поліпшення умов життя. За свою роботу Юнус отримав Нобелівську премію миру.

Підбиваємо підсумки

Трапляються ситуації, коли власних грошей не вистачає і доводиться позичати. Людство дійшло цієї думки ще тисячі років тому. Так з'явилися кредити — фінансові операції, коли одна сторона дає іншій у борг гроші або інші активи на певний період за певну плату і з умовою повернення боргу. Залежно від того, на що потрібен кредит, він може бути споживчим, іпотечним, на бізнес, автокредитом тощо. Кредит — річ не безплатна: банк візьме з вас відсоток за користування, а також усілякі додаткові комісії та платежі, тож будьте уважними, коли підписуєте договір, читайте його умови, особливо ті, що дрібненьким шрифтом.

При цьому банк має бути впевненим, що кредит ви йому повернете, тому він ретельно вивчає вашу кредитну історію та оцінює кредитоспроможність, але навіть при цьому все одно зажадає щось (нерухомість, авто, цінні речі тощо) як заставу. Якщо ж ви почнете засмучувати банк і не платити за кредитом, ваш борг можуть продати

колекторам, котрі телефонуватимуть вам по сто разів на день та всіляко погрожувати. Тож краще не доводьте до гріха: розрахуйте свої сили на старті, а потім вчасно виконуйте зобов'язання.

Ключові терміни: кредит, відсоткова ставка за кредитом, кредитна історія, кредитоспроможність, застава, колектори.

Контрольні запитання

- 1) Що таке кредит?
- 2) Якими є переваги й недоліки кредитування?
- 3) Що таке кредитоспроможність і як її оцінити?
- 4) Які види кредитів ви знаєте?
- 5) Що таке застава?
- 6) Що може бути заставою?
- 7) Навіщо потрібна кредитна історія?
- 8) Що таке відсоткова ставка за кредитом і від чого вона залежить?
- 9) Хто такі колектори?
- 10) Що містить у собі повна вартість кредиту?

Задачі

1) Олена взяла кредит на суму 24 000 грн на два роки під 10 % річних. Розрахуйте, скільки Олена повинна платити щомісяця, якщо кредит повертається рівними частинами з простими відсотками.

Підказка: сума виплати за відсотками щомісяця однакова.

2) Петро хоче взяти кредит у розмірі 50 000 грн. Два банки пропонують йому такі умови:

банк А — річна ставка 10 %, без щомісячних комісій, але з одноразовою комісією за видачу кредиту в розмірі 2 % від суми;

банк Б — річна ставка 8 %, але додаткова щомісячна комісія 0,5 % від залишку заборгованості.

Запитання: який банк пропонує вигідніші для Петра умови, якщо кредит береться на один рік?

Підказка: потрібно розрахувати загальну вартість кредиту для обох варіантів, ураховуючи комісії та відсотки.

Завдання для роботи в групах

Об'єднайтеся в 4 групи. Кожна група обирає один тип кредиту (споживчий, автокредит, бізнес-кредит) і проводить дослідження. Визначте, як цей кредит працює, його переваги та недоліки, а також вимоги до позичальника. Групи презентують результати своїх досліджень.

Завдання для роботи в парах або рольова гра

Розділіть ролі: працівник банку та клієнт. «Клієнт» хоче купити в кредит новий мобільний телефон і запитує інформацію про умови. «Працівник банку» (попередньо вивчивши умови будь-якого українського банку) надає консультацію: пояснює умови кредитування, відсоткові ставки, вимоги до застави тощо.

Мета: дізнатися про кредитні послуги банку та навчитися розуміти, як банки взаємодіють із клієнтами.

Тестові завдання для самоконтролю

У кожному завданні виберіть один правильний, на вашу думку, варіант відповіді.

- 1) Як називається кредит для купівлі або будівництва нерухомості?
А) споживчий Б) іпотечний В) автомобільний Г) на бізнес
- 2) Для чого використовується кредит на рефінансування?
А) для фінансування комерційної діяльності
Б) для задоволення особистих потреб громадян
В) для погашення наявних кредитів на більш вигідних умовах
Г) для оплати навчання в університетах чи інших освітніх закладах
- 3) Що з переліченого входить до вартості кредиту?
А) комісія за переказ коштів В) відсоткова ставка
Б) комісія за оформлення кредиту Г) усе згадане вище
- 4) Хто збирає та веде кредитні історії позичальників?
А) Національний банк України В) ПриватБанк
Б) Державна податкова служба Г) кредитні бюро
- 5) Що з переліченого НЕ впливає на кредитоспроможність?
А) кредитна історія позичальника В) стать позичальника
Б) дохід позичальника Г) наявність майна
- 6) Що, як правило, буває заставою при іпотечному кредиті?
А) автомобіль Б) нерухомість В) споживчі товари Г) акції

Практична робота № 6

Складання таблиці щомісячних платежів за ануїтетною та стандартною (класичною) схемами виплат кредиту

Мета. Скласти таблиці щомісячних платежів за ануїтетною та стандартною (класичною) схемами виплат кредиту; на основі складених таблиць порівняти дві схеми погашення кредиту.

Обладнання: мережа інтернет, персональні комп'ютери (планшети), програма Microsoft Excel.

Перш ніж братися до роботи, ознайомтеся з ануїтетною та класичною схемами погашення кредиту, звернувшись до електронного додатка до підручника.

ХІД РОБОТИ

- I Скориставшись додатковими джерелами інформації (наприклад, інтернетом), знайдіть, які відсоткові ставки за кредитами пропонують українські банки на 1 рік. Визначте, який банк пропонує найвигідніші відсоткові ставки.
- II Для подальших розрахунків скористайтеся такими даними: кредит взято 1 лютого не високосного року; сума кредиту — 200 000 грн; відсоткова ставка — 36,5 % річних.
- III Складіть таблицю щомісячних платежів за ануїтетною схемою погашення кредиту.
 1. У програмі Microsoft Excel створіть нову книгу, назвіть початкову таблицю «Аркуш1».
 2. Створіть таблицю за наведеними в п. II даними:

	А	В	С	Д	Е	Ф	Г	Н
	Місяць, у якому виплачуються відсоткові гроші	Кількість днів у попередньому місяці	Сума кредиту	% ставка за кредитом	Сума сплати відсотків за місяць, грн	Сума погашення кредиту, грн	Разом до сплати за місяць, грн	
1								
2	Березень	28	200000,00	36,5				
3	Квітень	31						
4	Травень	30						
5	Червень	31						
6	Липень	30						
7	Серпень	31						
8	Вересень	31						
9	Жовтень	30						
10	Листопад	31						
11	Грудень	30						
12	Січень	31						
13	Лютий	31						
14	Усього на кінець року:	365						
15								

3. Виділіть діапазон комірок C2–C14, клацніть лівою кнопкою миші та оберіть «формат комірок», «числовий», установіть число десяткових знаків — 2. Це саме зробіть із діапазоном комірок E2–G14. У комірку B14 впишіть формулу =СУММ(B2:B13). У цій комірці буде обчислено кількість днів у році.

4. У комірку E2 впишіть формулу =C\$2*D\$2/100/12 у комірку F2 — формулу =C\$2/12; у комірку G2 — формулу =E2+F2; у комірку C3 — формулу =C2–F2.

	A	B	C	D	E	F	G	H
	Місяць, у якому виплачуються відсоткові гроші	Кількість днів у попередньому місяці	Сума кредиту	% ставка за кредитом	Сума сплати відсотків за місяць, грн	Сума погашення кредиту, грн	Разом до сплати за місяць, грн	
1								
2	Березень	28	200000,00	36,5	6083,33	16666,67	22750,00	
3	Квітень	31	183333,33					
4	Травень	30						
5	Червень	31						
6	Липень	30						
7	Серпень	31						
8	Вересень	31						
9	Жовтень	30						
10	Листопад	31						
11	Грудень	30						
12	Січень	31						
13	Лютий	31						
14	Усього на кінець року:	365						
15								

5. Виділіть мишею клітинку C3 і потягніть вниз за нижній правий кут по 14 рядок:

	A	B	C	D	E	F	G	H
	Місяць, у якому виплачуються відсоткові гроші	Кількість днів у попередньому місяці	Сума кредиту	% ставка за кредитом	Сума сплати відсотків за місяць, грн	Сума погашення кредиту, грн	Разом до сплати за місяць, грн	
1								
2	Березень	28	200000,00	36,5	6083,33	16666,67	22750,00	
3	Квітень	31	183333,33					
4	Травень	30						
5	Червень	31						
6	Липень	30						
7	Серпень	31						
8	Вересень	31						
9	Жовтень	30						
10	Листопад	31						
11	Грудень	30						
12	Січень	31						
13	Лютий	31						
14	Усього на кінець року:	365						
15								

	A	B	C	D	E	F	G	H
1	Місяць, у якому виплачуються відсоткові гроші	Кількість днів у попередньому місяці	Сума кредиту	% ставка за кредитом	Сума сплати відсотків за місяць, грн	Сума погашення кредиту, грн	Разом до сплати за місяць, грн	
2	Березень	28	200000,00	36,5	6083,33	16666,67	22750,00	
3	Квітень	31	183333,33					
4	Травень	30	183333,33					
5	Червень	31	183333,33					
6	Липень	30	183333,33					
7	Серпень	31	183333,33					
8	Вересень	31	183333,33					
9	Жовтень	30	183333,33					
10	Листопад	31	183333,33					
11	Грудень	30	183333,33					
12	Січень	31	183333,33					
13	Лютий	31	183333,33					
14	Усього на кінець року:	365	183333,33					
15								

6. Аналогічно виділіть мишею клітинку D2 і потягніть вниз за нижній правий кут по 14 рядок:

	A	B	C	D	E	F	G	H
1	Місяць, у якому виплачуються відсоткові гроші	Кількість днів у попередньому місяці	Сума кредиту	% ставка за кредитом	Сума сплати відсотків за місяць, грн	Сума погашення кредиту, грн	Разом до сплати за місяць, грн	
2	Березень	28	200000,00	36,5	6083,33	16666,67	22750,00	
3	Квітень	31	183333,33	36,5				
4	Травень	30	183333,33	36,5				
5	Червень	31	183333,33	36,5				
6	Липень	30	183333,33	36,5				
7	Серпень	31	183333,33	36,5				
8	Вересень	31	183333,33	36,5				
9	Жовтень	30	183333,33	36,5				
10	Листопад	31	183333,33	36,5				
11	Грудень	30	183333,33	36,5				
12	Січень	31	183333,33	36,5				
13	Лютий	31	183333,33	36,5				
14	Усього на кінець року:	365	183333,33	36,5				
15								

7. Виділіть мишею діапазон E2–G2 і потягніть вниз за нижній правий кут по 13 рядок:

	A	B	C	D	E	F	G	H
1	Місяць, у якому виплачуються відсоткові гроші	Кількість днів у попередньому місяці	Сума кредиту	% ставка за кредитом	Сума сплати відсотків за місяць, грн	Сума погашення кредиту, грн	Разом до сплати за місяць, грн	
2	Березень	28	200000,00	36,5	6083,33	16666,67	22750,00	
3	Квітень	31	183333,33	36,5				
4	Травень	30	183333,33	36,5				
5	Червень	31	183333,33	36,5				
6	Липень	30	183333,33	36,5				
7	Серпень	31	183333,33	36,5				
8	Вересень	31	183333,33	36,5				
9	Жовтень	30	183333,33	36,5				
10	Листопад	31	183333,33	36,5				
11	Грудень	30	183333,33	36,5				
12	Січень	31	183333,33	36,5				
13	Лютий	31	183333,33	36,5				
14	Усього на кінець року:	365	183333,33	36,5				
15								

	A	B	C	D	E	F	G	H
1	Місяць, у якому виплачуються відсоткові гроші	Кількість днів у попередньому місяці	Сума кредиту	% ставка за кредитом	Сума сплати відсотків за місяць, грн	Сума погашення кредиту, грн	Разом до сплати за місяць, грн	
2	Березень	28	200000,00	36,5	6083,33	16666,67	22750,00	
3	Квітень	31	183333,33	36,5	6083,33	16666,67	22750,00	
4	Травень	30	166666,67	36,5	6083,33	16666,67	22750,00	
5	Червень	31	150000,00	36,5	6083,33	16666,67	22750,00	
6	Липень	30	133333,33	36,5	6083,33	16666,67	22750,00	
7	Серпень	31	116666,67	36,5	6083,33	16666,67	22750,00	
8	Вересень	31	100000,00	36,5	6083,33	16666,67	22750,00	
9	Жовтень	30	83333,33	36,5	6083,33	16666,67	22750,00	
10	Листопад	31	66666,67	36,5	6083,33	16666,67	22750,00	
11	Грудень	30	50000,00	36,5	6083,33	16666,67	22750,00	
12	Січень	31	33333,33	36,5	6083,33	16666,67	22750,00	
13	Лютий	31	16666,67	36,5	6083,33	16666,67	22750,00	
14	Усього на кінець року:	365	0,00	36,5				
15								

8. У комірці E14 впишіть формулу $=\text{СУММ}(E2:E13)$ у комірці F14 — формулу $=\text{СУММ}(F2:F13)$; у комірці G14 — формулу $=\text{СУММ}(G2:G13)$. Ви одержали заповнену таблицю щомісячних платежів за ануїтетною схемою виплат кредиту.

	A	B	C	D	E	F	G	H
1	Місяць, у якому виплачуються відсоткові гроші	Кількість днів у попередньому місяці	Сума кредиту	% ставка за кредитом	Сума сплати відсотків за місяць, грн	Сума погашення кредиту, грн	Разом до сплати за місяць, грн	
2	Березень	28	200000,00	36,5	6083,33	16666,67	22750,00	
3	Квітень	31	183333,33	36,5	6083,33	16666,67	22750,00	
4	Травень	30	166666,67	36,5	6083,33	16666,67	22750,00	
5	Червень	31	150000,00	36,5	6083,33	16666,67	22750,00	
6	Липень	30	133333,33	36,5	6083,33	16666,67	22750,00	
7	Серпень	31	116666,67	36,5	6083,33	16666,67	22750,00	
8	Вересень	31	100000,00	36,5	6083,33	16666,67	22750,00	
9	Жовтень	30	83333,33	36,5	6083,33	16666,67	22750,00	
10	Листопад	31	66666,67	36,5	6083,33	16666,67	22750,00	
11	Грудень	30	50000,00	36,5	6083,33	16666,67	22750,00	
12	Січень	31	33333,33	36,5	6083,33	16666,67	22750,00	
13	Лютий	31	16666,67	36,5	6083,33	16666,67	22750,00	
14	Усього на кінець року:	365	0,00	36,5	73000,00	200000,00	273000,00	
15								

IV Складіть таблицю щомісячних платежів за стандартною (класичною) схемою погашення кредиту за наведеними в п. II даними.

1. Створіть копію таблиці «Аркуш 1», назвіть її «Аркуш2». Далі ви працюватимете з таблицею даних, одержаною на попередньому етапі.

	A	B	C	D	E	F	G	H
1	Місяць, у якому виплачуються відсоткові гроші	Кількість днів у попередньому місяці	Сума кредиту	% ставка за кредитом	Сума сплати відсотків за місяць, грн	Сума погашення кредиту, грн	Разом до сплати за місяць, грн	
2	Березень	28	200000,00	36,5	6083,33	16666,67	22750,00	
3	Квітень	31	183333,33	36,5	6083,33	16666,67	22750,00	
4	Травень	30	166666,67	36,5	6083,33	16666,67	22750,00	
5	Червень	31	150000,00	36,5	6083,33	16666,67	22750,00	
6	Липень	30	133333,33	36,5	6083,33	16666,67	22750,00	
7	Серпень	31	116666,67	36,5	6083,33	16666,67	22750,00	
8	Вересень	31	100000,00	36,5	6083,33	16666,67	22750,00	
9	Жовтень	30	83333,33	36,5	6083,33	16666,67	22750,00	
10	Листопад	31	66666,67	36,5	6083,33	16666,67	22750,00	
11	Грудень	30	50000,00	36,5	6083,33	16666,67	22750,00	
12	Січень	31	33333,33	36,5	6083,33	16666,67	22750,00	
13	Лютий	31	16666,67	36,5	6083,33	16666,67	22750,00	
14	Усього на кінець року:	365	0,00	36,5	73000,00	200000,00	273000,00	
15								

2. Видаліть зміст комірок діапазону E3–E13.

	A	B	C	D	E	F	G	H
1	Місяць, у якому виплачуються відсоткові гроші	Кількість днів у попередньому місяці	Сума кредиту	% ставка за кредитом	Сума сплати відсотків за місяць, грн	Сума погашення кредиту, грн	Разом до сплати за місяць, грн	
2	Березень	28	200000,00	36,5	6083,33	16666,67	22750,00	
3	Квітень	31	183333,33	36,5		16666,67	16666,67	
4	Травень	30	166666,67	36,5		16666,67	16666,67	
5	Червень	31	150000,00	36,5		16666,67	16666,67	
6	Липень	30	133333,33	36,5		16666,67	16666,67	
7	Серпень	31	116666,67	36,5		16666,67	16666,67	
8	Вересень	31	100000,00	36,5		16666,67	16666,67	
9	Жовтень	30	83333,33	36,5		16666,67	16666,67	
10	Листопад	31	66666,67	36,5		16666,67	16666,67	
11	Грудень	30	50000,00	36,5		16666,67	16666,67	
12	Січень	31	33333,33	36,5		16666,67	16666,67	
13	Лютий	31	16666,67	36,5		16666,67	16666,67	
14	Усього на кінець року:	365	0,00	36,5	6083,33	200000,00	206083,33	
15								

3. Видаліть символи \$ у формулі, розміщеній у комірці E2.

E2		=C2*D2/100/12						
	A	B	C	D	E	F	G	H
1	Місяць, у якому виплачуються відсоткові гроші	Кількість днів у попередньому місяці	Сума кредиту	% ставка за кредитом	Сума сплати відсотків за місяць, грн	Сума погашення кредиту, грн	Разом до сплати за місяць, грн	
2	Березень	28	200000,00	36,5	6083,33	16666,67	22750,00	
3	Квітень	31	183333,33	36,5		16666,67	16666,67	
4	Травень	30	166666,67	36,5		16666,67	16666,67	
5	Червень	31	150000,00	36,5		16666,67	16666,67	
6	Липень	30	133333,33	36,5		16666,67	16666,67	
7	Серпень	31	116666,67	36,5		16666,67	16666,67	
8	Вересень	31	100000,00	36,5		16666,67	16666,67	
9	Жовтень	30	83333,33	36,5		16666,67	16666,67	
10	Листопад	31	66666,67	36,5		16666,67	16666,67	
11	Грудень	30	50000,00	36,5		16666,67	16666,67	
12	Січень	31	33333,33	36,5		16666,67	16666,67	
13	Лютий	31	16666,67	36,5		16666,67	16666,67	
14	Усього на кінець року:	365	0,00	36,5	6083,33	200000,00	206083,33	
15								

4. Виділіть мишею клітинку E2 і потягніть вниз за нижній правий кут по 13 рядок:

	A	B	C	D	E	F	G	H
1	Місяць, у якому виплачуються відсоткові гроші	Кількість днів у попередньому місяці	Сума кредиту	% ставка за кредитом	Сума сплати відсотків за місяць, грн	Сума погашення кредиту, грн	Разом до сплати за місяць, грн	
2	Березень	28	200000,00	36,5	6083,33	16666,67	22750,00	
3	Квітень	31	183333,33	36,5	5576,39	16666,67	22243,06	
4	Травень	30	166666,67	36,5	5069,44	16666,67	21736,11	
5	Червень	31	150000,00	36,5	4562,50	16666,67	21229,17	
6	Липень	30	133333,33	36,5	4055,56	16666,67	20722,22	
7	Серпень	31	116666,67	36,5	3548,61	16666,67	20215,28	
8	Вересень	31	100000,00	36,5	3041,67	16666,67	19708,33	
9	Жовтень	30	83333,33	36,5	2534,72	16666,67	19201,39	
10	Листопад	31	66666,67	36,5	2027,78	16666,67	18694,44	
11	Грудень	30	50000,00	36,5	1520,83	16666,67	18187,50	
12	Січень	31	33333,33	36,5	1013,89	16666,67	17680,56	
13	Лютий	31	16666,67	36,5	506,94	16666,67	17173,61	
14	Усього на кінець року:	365	0,00	36,5	39541,67	200000,00	239541,67	
15								

5. Ви одержали заповнену таблицю щомісячних платежів за стандартною (класичною) схемою виплат кредиту.

	A	B	C	D	E	F	G	H
1	Місяць, у якому виплачуються відсоткові гроші	Кількість днів у попередньому місяці	Сума кредиту	% ставка за кредитом	Сума сплати відсотків за місяць, грн	Сума погашення кредиту, грн	Разом до сплати за місяць, грн	
2	Березень	28	200000,00	36,5	6083,33	16666,67	22750,00	
3	Квітень	31	183333,33	36,5	5576,39	16666,67	22243,06	
4	Травень	30	166666,67	36,5	5069,44	16666,67	21736,11	
5	Червень	31	150000,00	36,5	4562,50	16666,67	21229,17	
6	Липень	30	133333,33	36,5	4055,56	16666,67	20722,22	
7	Серпень	31	116666,67	36,5	3548,61	16666,67	20215,28	
8	Вересень	31	100000,00	36,5	3041,67	16666,67	19708,33	
9	Жовтень	30	83333,33	36,5	2534,72	16666,67	19201,39	
10	Листопад	31	66666,67	36,5	2027,78	16666,67	18694,44	
11	Грудень	30	50000,00	36,5	1520,83	16666,67	18187,50	
12	Січень	31	33333,33	36,5	1013,89	16666,67	17680,56	
13	Лютий	31	16666,67	36,5	506,94	16666,67	17173,61	
14	Усього на кінець року:	365	0,00	36,5	39541,67	200000,00	239541,67	
15								

V) Порівняйте результати, одержані за ануїтетною та стандартною (класичною) схемами виплат кредиту («Аркуш1» і «Аркуш2»). Зробіть висновки за результатами роботи.



§ 12

Платежі

Пам'ятаєте, у перших параграфах ми з вами говорили про те, що базова функція грошей — бути засобом платежів? Раніше ж як було: приходите з гаманцем грошей і платите за щось. У принципі, ніхто вам не забороняє робити це й зараз. Але хочете щось замовити на Aliexpress — то що тепер: з мішком грошей пішки до Китаю йти? Ба, навіть заплатити за комуналку буде той ще квест: треба бігти в Обленерго, потім — у Нафтогаз, а ще — у Водоканал, ОСББ тощо. І так щомісяця. Чи надовго вас вистачить? Отож. Тому час поговорити про платежі.

1 Платежі та їхні види

Одна з ключових функцій банків — зробити так, щоб ви могли заплатити за філіжанку кави в кав'ярні, а компанія — за обладнання на мільйони гривень. Тобто банк знову є свого роду посередником, але цього разу — у платежах.



Платіж — це процес передачі грошей за товари чи послуги від однієї особи до іншої.

Платити можна по-різному (готівка, платіжна картка, банківський рахунок, смартфон тощо), тому існує багато видів платежів. Найбільш звичні для нас — *готівкові* (коли розраховуються банкнотами чи монетами) та *безготівкові* (здійснюються без використання грошових купюр чи монет шляхом перерахування коштів між банківськими рахунками або між електронними гаманцями).



На сьогодні домінують саме безготівкові платежі (у 2024 р. в Україні понад 94 % операцій із платіжними картками були безготівковими), бо вони швидкі, зручні, значно дешевші та безпечніші (принаймні порівняно із ситуацією, коли ви ходите містом із мішком грошей) [47].



ВІДМОВА ВІД ГОТІВКИ — ЗАГАЛЬНОСВІТОВА ТЕНДЕНЦІЯ

В Україні тільки на зберігання готівки держава щорічно витрачає майже мільярд гривень. Випуск однієї купюри коштує від 12 до 60 копійок, а карбування монети — від 16 до 18 копійок. Тож не дивно, що у Швеції готівка складає лише 1 % від загального обігу, а до 2030 р. країна планує на 100 % від неї відмовитися й приймати лише платіжні картки для оплати за товари [48].

Традиційно платежі супроводжувалися фізичною взаємодією (передачею грошей із рук в руки або діями з банкоматом чи терміналом): це так звані *контактні платежі*. Але з розвитком технологій, особливо під час пандемії ковіду, коли всі ходили в масках та уникали фізичного контакту, дуже популярними стали *безконтактні платежі* (оплата за допомогою картки, смартфона або смартгодинника, коли немає потреби торкатися терміналу).

В Україні за перше півріччя 2024 р. частка безконтактних операцій (з безконтактною карткою або за допомогою смартфонів та інших гаджетів) досягла 93,6 % за сумою та 94,9 % за кількістю (див. рисунок) [49].



Який вигляд, на вашу думку, матимуть платежі в майбутньому?

2 Платежі з використанням карток

Справжню революцію в платежах створили платіжні картки. Тепер не потрібен гаманець, не потрібна чекова книжка, навіть грошей у вас може не бути на рахунку, але розрахуватися ви можете. А все завдяки шматочку пластику.



Платіжні картки — це інструмент, що дозволяє здійснювати безготівкові платежі, знімати готівку або проводити інші фінансові операції через банкомати, платіжні термінали та онлайн-сервіси.

Платіжна картка — універсальний інструмент, такий собі міні-банк у кишені. Просто уявіть собі, що завдяки наявності картки тепер ви можете самотійно, без походу в банк:

- ✓ платити за товари, комуналку та інші послуги: для цього треба лише вставити карту в термінал (або взагалі зробити це безконтактно);
- ✓ здійснювати онлайн-платежі: вводите на сайті реквізити картки й оплачуєте товари чи послуги в інтернеті;
- ✓ знімати готівку через банкомати;
- ✓ миттєво отримувати кредит (якщо карта кредитна) і платити за щось, навіть не маючи грошей на рахунку.

Як це працює? Якщо дуже коротко й максимально просто, без технічних деталей, то платіжна картка пов'язана з банківським рахунком користувача.

Інформацію про основні елементи типової платіжної картки ви знайдете в інтерактивному електронному додатку, а зараз поговоримо про види карток.

Картки бувають дебетові та кредитові.





Дебетова картка прив'язана до поточного рахунку, дозволяє використовувати кошти тільки в межах свого балансу.

Дебетові картки — це найпоширеніший тип карток для повсякденних платежів. Але інколи грошей не вистачає, а заплатити треба. Для таких випадків заводять кредитну картку.



Кредитна картка дає змогу користуватися кредитним лімітом, що надається банком і який потрібно погасити в певний термін.

У темі про кредити ми вас уже попереджали, що треба бути обережними з кредитними картками й не забувати вчасно гасити борги по них, бо інакше можна отримати неприємний сюрприз у вигляді високих відсотків за користування кредитними коштами.



ХТО ПРИДУМАВ КРЕДИТНУ КАРТКУ?

Першу у світі універсальну кредитну картку випустила компанія Diners Club. А було все так. Якось засновник компанії Френк Макнамара забув гаманець і з'ясував це тоді, коли треба було заплатити за обід. Ця неприємна ситуація нашоухнула його на думку, що потрібен якийсь більш універсальний платіжний засіб, ніж купюри та монети. Він створив картку, яку спочатку використовували лише 27 закладів у Нью-Йорку (переважно ресторани й готелі). Ця картка швидко стала популярною і спричинила бум кредитних карток, який триває й донині.

Останнім часом дуже поширеними стали віртуальні картки (які не мають фізичного носія).



Віртуальні картки — це цифрові картки, які використовуються виключно для онлайн-платежів.

Ви можете спитати: якщо нема фізичного носія, то як дізнатися номер карти й термін її дії? А ми відповімо: реквізити (номер, CVV, термін дії) видаються в застосунку банку або платіжної системи.

Міжнародними гігантами в галузі карткових платежів є *Visa* та *MasterCard*. Це платіжні системи. Що таке платіжні системи? Війо розбиратися.



Скористайтеся додатковими джерелами інформації та дізнайтеся, які ризики існують при користуванні платіжними картками. Як, на вашу думку, підвищити безпеку користування ними?

3 Платежі в інтернеті та інтернет-банкінг

Будьмо реалістами: усі ці розмови про відвідування банків для відкриття / закриття рахунків, проведення платежів, обміну валют тощо — це історія ваших батьків і їхніх батьків. Ви ж з інтернету не вилазите. Тому для таких, як ви, придумали інтернет-банкінг.



Інтернет-банкінг (або онлайн-банкінг) — це система, яка дозволяє користувачам отримувати доступ до своїх банківських рахунків та проводити фінансові операції через інтернет.

Інтернет-банкінг дозволяє вам отримувати весь спектр банківських послуг, навіть не встаючи зі стільця: доступ до рахунків і банківських виписок, платежі, кредити, депозити, обмін валют, відкриття рахунків тощо — усе це тепер можна виконувати, не відвідуючи фізичну філію банку. До речі, ви ще й не залежите від розкладу роботи банку, бо інтернет-банкінг працює цілодобово, без вихідних (!).

А як же безпека? Дійсно, питання безпеки в інтернет-банкінгу є серйозною проблемою, яка постійно зростає через збільшення використання фінансових послуг онлайн.

Шахраї постійно полюють на фінансову інформацію користувачів. Зокрема, надсилають фейкові електронні листи або повідомлення, що мають вигляд офіційних повідомлень від банків, і просять користувачів ввести свої особисті дані на фальшивих сайтах. Або встановлюють шкідливі програми на комп'ютери чи мобільні пристрої користувачів, щоб отримати доступ до їхніх банківських рахунків та паролів. Тож будьте пильними та обережними, інакше можете підхопити Зевса.

Алло. Це Зевс. Назвіть останні три цифри вашої картки.



ЗЕВС ПРОТИ ІНТЕРНЕТ-БАНКІНГУ

Зевс — це комп'ютерний вірус родини троянів (маскується під легітимну програму або файл, щоб обманом змусити користувача завантажити та виконати його). Так от, Зевс тільки в США інфікував 3,6 млн комп'ютерів, після чого активно крав фінансову інформацію (зокрема паролі, дані кредитних карток тощо).

Зевс умів зчитувати інформацію з клавіатури: коли користувач вводив облікові дані онлайн-банкінгу, дані кредитної картки чи іншу конфіденційну інформацію, Зевс тихенько записував це, а потім передавав своєму господарю. Зевс завдав шкоди сотням банків, а загальна сума збитків від його активності перевищила 100 млн доларів (дехто навіть каже про мільярди) [50].



Щоб убезпечити себе та клієнтів, банки шифрують дані, а також використовують автентифікацію (спеціальну перевірку пристрою або особистості людини перед наданням доступу до ресурсів або послуг). Наприклад, *двофакторна автентифікація (2FA)* вимагає від користувача підтвердити свою особу двома способами, зазвичай поєднуючи те, що він знає (пароль), з тим, що він має (код, надісланий на телефон). Також для захисту клієнтів під час інтернет-платежів часто використовують *3D Secure протоколи* (наприклад, *Verified by Visa* або *MasterCard SecureCode*), додають додатковий рівень автентифікації (клієнти вводять додатковий пароль або код для підтвердження операції).



Які кіберзагрози існують для інтернет-платежів?



Платежі з використанням електронних грошей

До цього ми переважно концентрувалися на використанні традиційних грошей. Але світ давно вже став цифровим, і гроші — не виняток. Тож зараз ми переходимо в епоху електронних грошей.



Електронні гроші — це цифровий еквівалент традиційних валют, що зберігаються в електронній формі.

Прикладами електронних грошей є *PayPal*, *Apple Pay*, *Google Pay*, криптовалюти тощо [51].

«Звідки беруться електронні гроші?» — питаєте ви. Гарне запитання. Є національні електронні гроші, випущені центральними банками, які є частиною загальної грошової маси країни. А є приватні,



створювані платіжними системами, такими як *PayPal*, *Google Pay* або *Apple Pay*, які використовують кошти з рахунків користувачів або карток. Особливо цікаві криптовалюти, такі як *Bitcoin*, які створюються через майнінг і не контролюються жодними урядовими чи фінансовими установами.



ЯК FACEBOOK ХОТІВ ПІДКОРИТИ СВІТ ЕЛЕКТРОННИХ ГРОШЕЙ

У 2019 р. Facebook оголосив про плани створити свою криптовалюту Libra. Facebook хотів зробити Libra глобальною цифровою валютою, яка мала б обслуговувати як користувачів Facebook, так і людей, що не мають доступу до традиційних банківських послуг. Проте через сильний тиск із боку урядів та регуляторів ці плани провалилися.

Тож з'явився новий вид грошей — з'явився і новий вид платежів — з використанням електронних грошей. Електронні гроші можуть застосовуватися для різноманітних цілей: від онлайн-покупок і підписок до міжбанківських переказів і міжнародних трансакцій.

Електронні гроші дозволяють користувачам проводити платежі без необхідності мати банківський рахунок. Тобто платежі з електронними грошима можуть проходити повз банківську систему, що буває доволі зручно, особливо у випадку міжнародних переказів (немає обмежень і жорсткого регулювання, які притаманні банківським платежам).

Основні переваги таких платежів — зручність і швидкість, а також легкість і зменшення витрат на друк і виготовлення грошей. З іншого боку, зростає ризик кіберзлочинності та шахрайства, плюс тотальна залежність від наявності інтернету та ймовірність технічних збоїв.



Які нові можливості для бізнесу та споживачів відкривають платежі з використанням електронних грошей?

5 Корисні поради

1. Завжди зберігайте PIN-код у таємниці, ніколи не записуйте його на картці. CVV (тризначний код на звороті картки) також не можна передавати іншим.
2. Не вводьте дані картки на сайтах або в мобільних застосунках, коли ви підключені до публічних Wi-Fi мереж, оскільки вони можуть бути незахищеними.

3. Якщо можливо, установіть ліміти на розмір або кількість транзакцій на день. Це знизить ризик великих втрат у разі шахрайства.
4. У випадку втрати картки або підозри на шахрайське використання негайно блокуйте її за допомогою мобільного застосунку або зв'яжіться з банком.
5. Налаштуйте сповіщення про транзакції за допомогою SMS або мобільного застосунку, щоб оперативно отримувати інформацію про кожну покупку чи списання коштів.
6. Використовуйте платіжні застосунки (Apple Pay, Google Pay), оскільки вони не передають реальні дані картки під час транзакцій, тобто забезпечують додатковий рівень безпеки.
7. Сильні та унікальні паролі для доступу до платіжних застосунків або онлайн-банкінгу допоможуть уберегти рахунки від несанкціонованого доступу. Час від часу міняйте паролі.
8. Багато банків пропонують бонуси або повернення коштів за покупки (кешбек) через певні платіжні системи чи картки. Використовуйте це для економії на повсякденних витратах.
9. Перед використанням банківської картки для міжнародних платежів чи в іншій валюті дізнайтеся про можливі комісії за конвертацію валют та інші збори.
10. Ніколи не переходьте за підозрілими посиланнями з електронних листів або повідомлень, що запитують ваші банківські дані. Завжди перевіряйте джерело інформації.



5 ЦІКАВИХ ФАКТІВ ПРО ПЛАТЕЖІ

1. Першу в історії покупку в інтернеті було здійснено в 1994 р., коли за допомогою платіжної системи здійснили купівлю альбому «Ten Summoner's Tales» від Стінга за \$12.48 плюс витрати на доставку.
2. Перший банкомат було встановлено у 1967 р. в Лондоні, його винахідником був Джон Шепард-Баррон. На той момент автомат видавав паперові ваучери замість готівки.
3. Amazon впровадив технологію Just Walk Out у магазинах Amazon Go, де немає кас і покупці можуть просто взяти товар і вийти, а оплата відбувається автоматично через їхній акаунт Amazon.
4. У 2019 р. Україна посіла 4 місце у світі за кількістю безконтактних оплат по картках Mastercard із використанням мобільних телефонів, браслетів, смартгодинників.
5. Втрати від шахрайства з картками у 2023 р. склали понад \$30 млрд у всьому світі.

Підбиваємо підсумки

Заплатити комусь за щось — це те, із чим ви маєте справу постійно. Раніше для цього переважно використовували готівку, але з розвитком міжнародної торгівлі та банківської справи їй на зміну приходять безготівкові платежі. Одним із найбільш зручних інструментів для здійснення платежів є платіжні картки. За їхньою допомогою ви можете контактено або навіть безконтактно сплачувати за товари / послуги, знімати готівку чи отримувати кредит (якщо у вас не дебетова, а кредитна картка). Крім того, ви можете здійснювати онлайн-платежі, бо завдяки розвитку інтернет-технологій з'явилася можливість доступу до всього спектру банківських послуг без відвідування фізичного відділення банку. Сучасною вершиною платежів є платежі з використанням електронних грошей. Вони дозволяють робити те саме, але швидше, зручніше, легше і дешевше.

Тож запам'ятовуйте такі імена, як PayPal, Google Pay, Apple Pay, а також учіть назви провідних криптовалют (Біткоїн, Ефір, Ріпл тощо), бо, кажуть, за ними майбутнє (але це не точно). Проте є і плата за прогрес: кіберзлочинність та шахрайства, технічні збої та залежність від наявності інтернету.



Ключові терміни: платіж, платіжні картки (дебетова, кредитна, віртуальна), інтернет-банкінг, електронні гроші.

Контрольні запитання

- 1] Що таке платіж?
- 2] Чим відрізняється готівковий платіж від безготівкового?

- 3) Що таке безконтактний платіж?
- 4) У чому різниця між дебетовими та кредитними платіжними картками?
- 5) Що таке інтернет-банкінг?
- 6) Що таке двофакторна аутентифікація і чому вона важлива для безпеки онлайн-платежів?
- 7) Що таке CVV-код, де він розташований і яку функцію виконує під час платежів в інтернеті?
- 8) Які є ключові ризики під час здійснення банківських платежів в інтернеті та як їх можна уникнути?
- 9) Що таке електронні гроші та звідки вони беруться?
- 10) Які найпопулярніші види шахрайства з банківськими картками в інтернеті та як від них захиститися?

Завдання для роботи в групах

Ризики інтернет-банкінгу

Об'єднайтеся в 3 групи. Перша група досліджує найпоширеніші ризики, з якими стикаються користувачі інтернет-банкінгу (наприклад, фішинг, витік даних). Друга група вивчає методи убезпечення, такі як двофакторна автентифікація та шифрування. Третя група має запропонувати реальні кейси, де сталися інциденти через відсутність належного захисту. Потім всі групи об'єднуються для обговорення та презентації висновків.

Завдання для роботи в парах

Перевірка номера картки

Візьміть у батьків платіжну картку (можна якусь стару). На час виконання завдання поміняйтеся картками. Використовуючи алгоритм Луна (опис наведено в інтерактивному електронному додатку, на сторінці цього параграфа), перевірте правильність номерів карток одне одного. Запишіть результати. Потім поверніть картки одне одному й перевірте результати.



Тестові завдання для самоконтролю

У кожному завданні виберіть один правильний, на вашу думку, варіант відповіді.

- 1) Як називають вид платежів, для якого характерна передача грошей із рук у руки або фізична взаємодія з банкоматом чи терміналом?

А) готівковий	В) контактний
Б) безготівковий	Г) безконтактний
- 2) Як називають картку, якщо вона прив'язана до поточного рахунку й дозволяє використовувати кошти тільки в межах свого балансу?

А) дебетна	В) золота
Б) кредитна	Г) віртуальна
- 3) Що з переліченого нижче НЕ відносять до електронних грошей?

А) Біткоїн	В) Pay Pal
Б) карти для пального	Г) Apple Pay
- 4) Що з переліченого нижче відносять до електронних грошей?

А) Біткоїн	В) проїзні квитки для міського транспорту
Б) карти для пального	Г) подарункові сертифікати
- 5) Як банки забезпечують клієнтів під час інтернет-платежів?

А) шифрування даних	В) двофакторна автентифікація
Б) 3D Secure протоколи	Г) усі відповіді правильні
- 6) Який тип платежів наразі переважає в Україні та світі?

А) готівкові	В) безконтактні
Б) контактні	Г) криптовалюти



Практична робота № 7

Оплата з карткового рахунку, здійснення контролю за операціями та залишком коштів на рахунку

Мета. Провести оплати з карткового рахунку*, здійснити контроль за операціями та залишком коштів на рахунку.

Обладнання: мережа інтернет і персональний комп'ютер або смартфон зі встановленим застосунком мобільного банкінгу.

ХІД РОБОТИ

- 1) За допомогою інтернет-банкінгу на персональному комп'ютері або мобільного банкінгу на смартфоні визначте залишок коштів на вашому картковому рахунку.
- 2) Поповніть рахунок вашого мобільного телефона на 10 грн з карткового рахунку.
- 3) Перевірте, яку суму було списано з карткового рахунку.
- 4) Перевірте, чи було стягнуто кошти за оплату комісії.
- 5) Повторіть виконання пп. 1–4 для оплати за будь-яку комунальну послугу.
- 6) Повторіть виконання пп. 1–4 для переказу 10 грн на будь-який інший картковий рахунок (однокласника / однокласниці, когось із батьків, рідних чи знайомих).
- 7) Порівняйте суми сплачених комісій із зазначеними в договорі про відкриття та обслуговування вашого карткового рахунку.
- 8) За результатами роботи зробіть висновки.



* Під час проведення практичної роботи не обов'язково проводити всі створені платежі, оскільки суми для списання коштів з карткового рахунку та сума комісії повідомляються перед підтвердженням проведення платежу.

§ 13

Платіжні системи

У попередньому параграфі ми говорили про банківські платежі. А чи замислювалися ви коли-небудь, що відбувається, коли ви підносите картку до терміналу, щоб за щось сплатити? Мабуть, ні. Звичайно, вам як користувачам не дуже-то й потрібно знати, як переміщуються гроші. Головне, щоб дійшли. Але ж ми з вами намагаємося зрозуміти, як воно працює. Тож давайте трохи зануримося.

1 Процес платежу

Процес платежу насправді дуже складна річ, у яку залучені не лише банки з відправником та отримувачем коштів, але й центральний банк, платіжні провайдери, процесингові центри, провайдери технічної інфраструктури та ін.

Приблизно такою є спрощена схема платежу у випадку оплати.



Починається все з того, що покупець вибирає товар чи послугу на вебсайті продавця і переходить до оплати.

Етап 1. Ініціювання платежу

На цьому етапі покупець вводить дані для платежу: номер банківської картки, електронний гаманець або щось інше залежно від способу оплати.

Оскільки ми з вами знаємо, що шахраї та інші кіберзлочинці не сплять і тільки чекають на можливість щось купити за ваш рахунок, удаючи, що це ви, то треба пройти певні процедури безпеки.

Етап 2. Автентифікація

По суті, платіжна система намагається підтвердити особу платника. Для цього може використовуватися введення пароля, код із SMS або двофакторна автентифікація (2FA).

Якщо ви успішно пройшли перевірку (тобто ви — це дійсно ви, а не якісь злодії), то в цій грі ви переходите на наступний рівень.

Етап 3. Передача даних до платіжної системи

Платіжна система отримує інформацію про платіж і перевіряє її на наявність помилок або підозрілих дій. Вона також шифрує ці дані для безпечної передачі між усіма учасниками процесу.

Далі платіжна система передає дані банку-емітенту (це банк, який випустив картку покупця).

Етап 4. Перевірка в банку-емітенті

Банк перевіряє, чи достатньо на рахунку коштів і чи відповідає транзакція дозволеним операціям (наприклад, міжнародні платежі можуть бути обмеженими).

Якщо банк-емітент підтвердив можливість платежу, він відправляє відповідь платіжній системі.

Етап 5. Авторизація

Платіжна система передає це підтвердження продавцеві, і кошти резервуються для транзакції.

Після підтвердження транзакції кошти переказуються з рахунку покупця на рахунок продавця.

Етап 6. Завершення платежу

Платіжна система гарантує, що операція завершена правильно, і забезпечує прозорість процесу для обох сторін.

Як бачите, у цій схемі, окрім знайомих нам дійових осіб: покупець, продавець та банк, з'являється ще один учасник — платіжна система. Тож трохи поговоримо, що це за звір такий.



Як ви гадаєте, які форми автентифікації будуть використовуватись у майбутньому?

2 Платіжні системи

Платіжна система не емітує картки, не видає кредитів, не визначає вартість платежу тощо (це роблять банки), вона функціонує як посередник між відправником і отримувачем коштів.



Платіжні системи — це комплекс програмних, апаратних і телекомунікаційних технологій, призначених для виконання фінансових операцій за допомогою безготівкових грошей.

Основне завдання платіжної системи — забезпечити переміщення коштів з одного рахунку до іншого. Крім того, платіжна система забезпечує безпеку платежу: шифрує і захищає дані, підтверджує особу клієнта та перевіряє платіж на помилки або підозрілі дії.

Тож за великим рахунком без платіжних систем люди не могли б розраховуватися картками, купувати щось онлайн чи робити інтернет-платежі.



Ми з вами вже говорили про те, що платежі бувають різні: вони можуть проходити всередині країни, а можуть бути міжнародні, можуть здійснюватись за допомогою банківських карток, а можуть — за допомогою електронних грошей чи їх специфічної форми — криптовалюти.

У таблиці нижче наведено основні типи платіжних систем.

Тип	Приклади	Короткий опис
Міжбанківські міжнародні платіжні системи	SWIFT, SEPA	Міжнародні мережі для переказу між банками
Банківські платіжні картки	Visa, MasterCard, American Express	Використовуються для оплати за допомогою банківських карток
Цифрові платіжні системи	PayPal, Apple Pay, Google Pay	Надають можливість здійснювати платежі онлайн або через мобільні застосунки
Системи електронних грошей	Payoneer, Revolut	Забезпечують швидкі та зручні міжнародні перекази без необхідності використовувати банківські рахунки
Криптовалютні платіжні системи	Bitcoin, Ethereum	Засновані на блокчейн-технології та забезпечують децентралізовані й анонімні перекази

В Україні діють як міжнародні платіжні системи (MasterCard, Visa, American Express, Apple Pay, Google Pay), так і національні (ПРОСТІР, NovaPay, та ін.).



Чим відрізняються електронні грошові системи (як-от PayPal або Apple Pay) від криптовалютних платіжних систем (наприклад, Bitcoin або Ethereum)?



ЯК ІЛОН МАСК ЗАРОБИВ СТАТКИ НА ПЛАТІЖНІЙ СИСТЕМІ

Ви знаєте про Ілона Маска завдяки таким компаніям, як Tesla та SpaceX. Але до того як стати мільярдером, Маск заклав основу своїх статків тим, що у 2000 р. заснував власну платіжну систему PayPal. У 2002 р. PayPal вийшла на біржу, а згодом була придбана eBay за 1,5 млрд доларів. За свою частку Маск отримав приблизно 165 млн доларів.

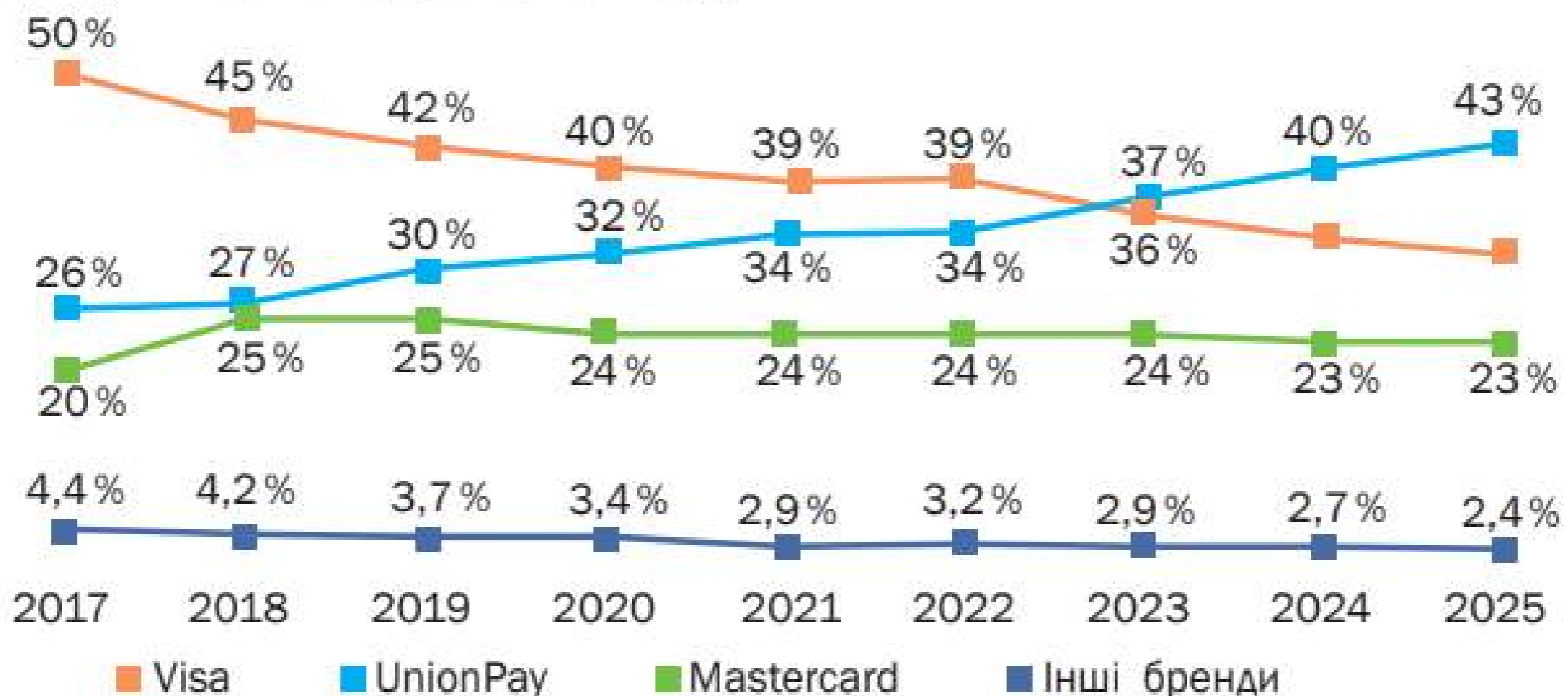
3 Карткові платіжні системи

Як бачите, платіжних систем дуже багато і вони різні, але найчастіше в житті ви стикатиметеся з картковими платіжними системами, бо вони присутні буквально в будь-якій точці світу, використовуються як у фізичних торгових точках, так і для онлайн-платежів, що робить їх універсальними та зручними для користувачів у всьому світі.



Карткові платіжні системи — це інфраструктура й правила, що дозволяють користувачам здійснювати грошові операції за допомогою банківських карток.

Карткові платіжні системи обробляють мільярди трансакцій щороку. До речі, світовий ринок платіжних карт тримається на трьох китах: Visa, UnionPay і Mastercard (див. рисунок) [52]. При цьому китайська UnionPay стрімко набирає оберти, але практично повністю за рахунок ринку Китаю (95 % угод із платіжними картками в Китаї проходить саме через UnionPay).



Станом на початок 2024 р. найбільша кількість платіжних карток в Україні була емітована в міжнародній платіжній системі MasterCard (близько 54 %), на другому місці — Visa (близько 45 %) [53].



Завдяки чому, на вашу думку, UnionPay стала одним зі світових лідерів на ринку платіжних карт?



VISA І ОЛІМПІЙСЬКІ ІГРИ

У 1986 р. Visa стала офіційним партнером Олімпійських ігор, а у 2003 р. – глобальним партнером Міжнародного Паралімпійського Комітету, ексклюзивно обслуговуючи всі офіційні трансакції. З того часу всі платежі, пов'язані з олімпіадою, відбуваються лише за картками Visa, що є винятковою угодою для платіжної системи й вигідним маркетинговим ходом. Це не тільки збільшило популярність Visa, але й запровадило безготівкові платежі в масових заходах, на які звертали увагу мільйони глядачів по всьому світу. У 2018 р. партнерство було продовжене до 2032 р.

4

SWIFT як основа міжнародних переказів між банками

Чи думали ви коли-небудь, як гроші з однієї країни потрапляють до іншої? Ну от хочете ви переказати кошти зі свого рахунку в Україні родичам у Польщі. Банківські системи в країн різні, мови різні, валюти різні, коротше, усе складно.



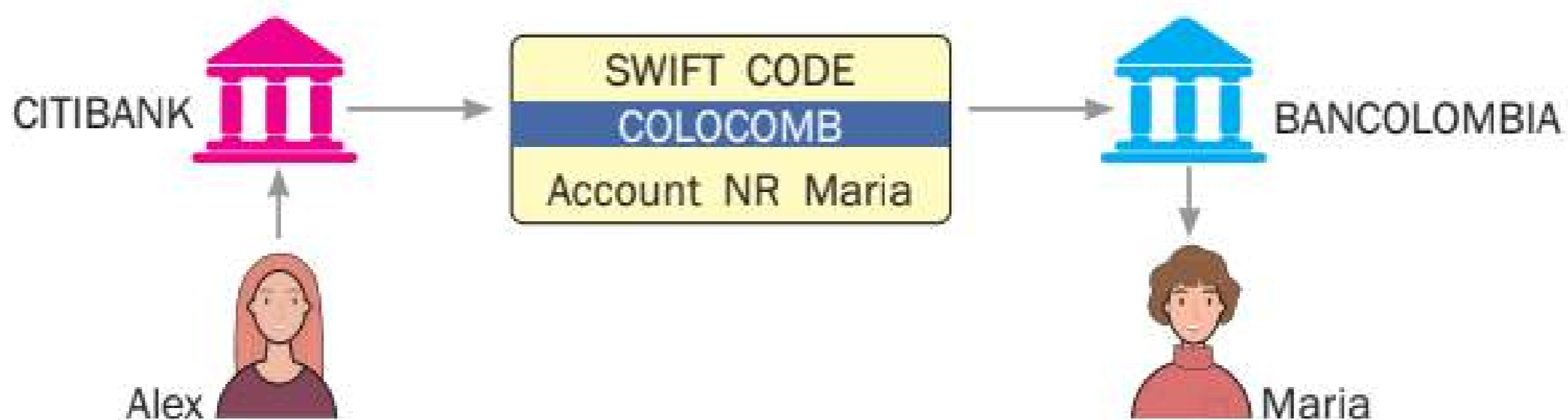
Так от, уже в середині ХХ ст. світ стрімко став глобальним, обсяги міжнародної торгівлі та рухів капіталів радикально зростали

й треба було якось залагоджувати питання. Тому в 1973 р. 239 банків з 19 країн якось зібралися і створили Товариство всесвітніх міжбанківських фінансових телекомунікацій, або SWIFT (від англ. Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunications).



SWIFT — це міжнародна міжбанківська система передавання інформації, зокрема щодо здійснення платежів.

За допомогою SWIFT можна здійснювати перекази в іноземній валюті у будь-яку країну світу на користь фізичних та юридичних осіб. Як? Кожен банк отримує унікальний ідентифікаційний код (BIC), що полегшує ідентифікацію банків під час операцій. Коли один банк хоче надіслати гроші іншому, SWIFT передає повідомлення між ними — й банк-отримувач виконує переказ (див. рисунок).



Одразу домовимося, що мережа SWIFT лише передає зашифровані дані, а не переміщує кошти. Безпосередньо платежі обробляються банківськими установами, які є головними учасниками угоди.

Послугами SWIFT користуються близько 11 тис. банків і фінансових установ у понад 200 країнах світу. Через SWIFT щодня проходять платежі на понад 330 млрд доларів [54, 55].



ПОГРАБУВАННЯ БАНКУ ЗА ДОПОМОГОЮ SWIFT

У 2016 р. хакери намагалися викрасти майже \$1 млрд через систему SWIFT з рахунку Центрального банку Бангладеш у Федеральному резерві Нью-Йорка. Вони змогли отримати доступ до системи SWIFT і відправити 35 фальшивих запитів на переказ коштів. Хоча більшу частину запитів було заблоковано, 5 із них на суму \$101 млн все ж пройшли. Повернути вдалося близько \$20 мільйонів. Тобто хакерам вдалося викрасти близько \$81 млн.



Як ви вважаєте, що буде, якщо якусь країну відключити від SWIFT?

5 Корисні поради

1. Увімкніть багатофакторну автентифікацію для будь-яких банківських або платіжних систем. Це додатковий рівень захисту, що вимагає підтвердження особи не тільки паролем, але й за допомогою SMS або застосунку.
2. Перед тим як скористатися платіжною системою, уважно прочитайте умови використання та політику конфіденційності, щоб знати, що відбуватиметься з вашими даними.
3. Для електронних платежів використовуйте тільки перевірені платіжні системи, такі як PayPal чи Skrill.
4. Якомога частіше перевіряйте свої фінансові звіти, щоб виявити будь-які підозрілі трансакції. Це допоможе вчасно виявити шахрайство.
5. Під час здійснення платежів перевіряйте, чи є на сайті значок «HTTPS» в адресному рядку, що свідчить про шифрування даних.
6. Будьте уважні до комісій, які стягуються за трансакції, особливо при використанні міжнародних платежів. Це може суттєво вплинути на загальну суму витрат.
7. Завжди зберігайте електронні листи з підтвердженнями платежів або скріншоти, щоб у разі необхідності мати докази ваших фінансових операцій.
8. Будьте в курсі нових технологій, таких як криптовалюти й блокчейн, які можуть впливати на платіжні системи, оскільки вони здатні забезпечити нові можливості та виклики для безпеки платежів.
9. Використовуйте в платіжних системах функції, які дозволяють встановлювати ліміти на витрати, щоб уникнути перевитрат.
10. Завжди перевіряйте всі введені дані перед підтвердженням платежу, щоб уникнути помилок.

**5 ЦІКАВИХ ФАКТІВ ПРО ПЛАТІЖНІ СИСТЕМИ**

1. Western Union (одна з найбільших систем грошових переказів у світі) була створена у 1851 р. й спочатку була телеграфною компанією.
2. Системи миттєвих платежів, такі як SEPA в ЄС або Faster Payments у Великій Британії, дозволяють здійснювати перекази між банками всього за кілька секунд.
3. Visa і Mastercard обслуговують понад 80 % усіх глобальних карткових трансакцій, роблячи їх найпоширенішими платіжними мережами у світі.

4. Біткоїн та інші криптовалюти створюють децентралізовані платіжні системи, де користувачі можуть надсилати кошти один одному без посередників, таких як банки.
5. У 2023 р. річний обсяг трансакцій біткоїнів випередив Visa та Mastercard. А у 2024 р. Біткоїн випередив Visa і Mastercard уже за щоденним обсягом трансакцій. Біткоїн у 2024 р. у день обробляв трансакцій на \$46,4 млрд, у той час як Visa — на суму \$38,9 млрд, а Mastercard — на суму \$24,7 млрд.

Підбиваємо підсумки

Технологічно платіж — це доволі складний процес, під час якого ви не тільки маєте ініціювати його, але й довести, що ви — це ви, що у вас є кошти на рахунку, що ваша операція не виглядає надто вже підозрілою тощо. Здійснення платежів стало можливим завдяки існуванню та розвитку платіжних систем — комплексу програмних,

апаратних і телекомунікаційних технологій, призначених для виконання фінансових операцій за допомогою безготівкових грошей. Платіжні системи бувають міжнародними та національними, а також міжбанківськими, картковими, із цифровими чи електронними грошима та навіть криптовалютними. Найбільші у світі карткові платіжні системи — це Visa, Mastercard та китайська UnionPay. Якщо ж вас цікавлять платежі між різними країнами, то не обійтися без SWIFT — міжнародної міжбанківської системи передавання інформації.

Ключові терміни: платіжні системи, карткові платіжні системи, SWIFT.



Контрольні запитання

- 1) Що таке платіжна система?
- 2) Які типи платіжних систем існують?
- 3) Які платіжні системи ви знаєте?

- 4 Які платіжні системи домінують на світовому картковому ринку?
- 5 Як гроші переміщуються з одного рахунку на інший?
- 6 Які основні платіжні системи використовуються для міжнародних онлайн-транзакцій?
- 7 Що таке криптовалюти платіжні системи та як вони відрізняються від традиційних?
- 8 Як функціонує система SWIFT і яку роль вона відіграє в міжнародних платежах?
- 9 Які платіжні системи використовуються для безконтактних транзакцій?
- 10 Що таке платіжний шлюз і як він використовується в електронній комерції?

Завдання для роботи в групах

Дослідження платіжних систем

Об'єднайтеся у 2–3 групи, кожна з яких має вибрати одну платіжну систему (наприклад, Visa, MasterCard, PayPal, Apple Pay чи WeChat Pay). Кожна група повинна дослідити історію, принципи роботи, переваги та недоліки обраної системи. Групи презентують результати своїх досліджень, пояснюючи, як їхня система полегшує платежі й чим вона краща за інші.

Завдання для роботи в парах

Обираємо платіжну систему

Пари отримують завдання організувати обробку платежів для власного інтернет-магазину.



Теми навчальних проєктів

- 1) Необанки: переваги й недоліки.
- 2) Гарантування вкладів у різних країнах світу.
- 3) Чи варто брати кредит на освіту?
- 4) Середні відсоткові ставки за депозитами в банках України та в банках країн Європи й США.
- 5) Середні відсоткові ставки за кредитами в банках України та в банках країн Європи й США.
- 6) Заробіток банків.
- 7) Порівняння видів і суми комісій банків України та банків країн Європи й США.
- 8) Світові платіжні системи.
- 9) Облікова ставка НБУ.
- 10) Банківські послуги в Україні.

Підсумкова робота № 2

Банки та банківські послуги

У завданнях 1–12 виберіть один правильний, на вашу думку, варіант відповіді.

- 1** (1 бал) До послуг комерційних банків НЕ належить:
 - А) кредитування споживачів
 - Б) емісія грошей
 - В) депозитні послуги
 - Г) обмін валют
- 2** (1 бал) До якого типу платіжних систем належать Visa та MasterCard?
 - А) міжбанківські міжнародні платіжні системи
 - Б) цифрові платіжні системи
 - В) криптовалютні платіжні системи
 - Г) банківські платіжні картки
- 3** (1 бал) Що з переліченого нижче НЕ відносять до банківських комісій?
 - А) за зняття готівки в банкоматі (особливо чужого банку)
 - Б) за відкриття та користування поточним або картковим рахунком
 - В) за товари, які експортуються або імпортуються через кордони
 - Г) за невикористання рахунку або за недостатній баланс
- 4** (1 бал) З якої кількості рівнів складається сучасна банківська система (зокрема в Україні)?
 - А) 0
 - Б) 1
 - В) 2
 - Г) 3
- 5** (1 бал) Що можна покласти на депозит?
 - А) національну валюту
 - Б) іноземну валюту
 - В) золото
 - Г) усі відповіді правильні
- 6** (1 бал) Для чого використовується кредит на рефінансування?
 - А) для фінансування комерційної діяльності
 - Б) для задоволення особистих потреб громадян
 - В) для погашення наявних кредитів на більш вигідних умовах
 - Г) для оплати навчання в університетах чи інших освітніх закладах

- 7** (1 бал) Як називають платіжні системи, що засновані на блокчейн-технології та забезпечують децентралізовані й анонімні перекази?
- А) банківські платіжні картки
 - Б) криптовалютні платіжні системи
 - В) міжбанківські міжнародні платіжні системи
 - Г) системи електронних грошей
- 8** (1 бал) Хто збирає та веде кредитні історії позичальників?
- А) Національний банк України
 - Б) ПриватБанк
 - В) Державна податкова служба
 - Г) кредитні бюро
- 9** (1 бал) Як називається депозит, що відкривається на певний термін?
- А) строковий
 - Б) до запитання
 - В) валютний
 - Г) криптовалютний
- 10** (1 бал) Що з переліченого нижче відносять до електронних грошей?
- А) Біткоїн
 - Б) карти для пального
 - В) проїзні квитки для міського транспорту
 - Г) подарункові сертифікати
- 11** (1 бал) Як банки убезпечують клієнтів під час інтернет-платежів?
- А) шифрування даних
 - Б) двофакторна автентифікація
 - В) 3D Secure протоколи
 - Г) усі відповіді правильні
- 12** (1 бал) До функцій центральних банків НЕ належить:
- А) емісія грошей
 - Б) регулювання облікової ставки
 - В) регулювання норми банківських резервів
 - Г) кредитування споживачів

Сума балів, одержаних за правильні відповіді, відповідає рівню результатів навчання (теоретична складова) за 12-бальною шкалою.

Джерела інформації

1. Stewart Jessica. Learn How a Canadian Man Traded a Red Paperclip for a \$50,000 Home. URL: <https://mymodernmet.com/kyle-macdonald-one-red-paperclip/> (дата звернення: 15.11.2024).
2. Іванчук Н. В. Гроші і кредит : навч. посіб. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2021. 332 с.
3. Колесников О. В., Бойко Д. І., Коковіхіна О. О. Історія грошей та фінансів : навч. посіб. Харків : УкрДАЗТ, 2007. 162 с.
4. Історія виникнення грошей, від каміння до паперу. URL: <http://groshi-v-kredit.org.ua/istoriya-vynuknennya-hroshej-vid-kaminnya-do-papery.html> (дата звернення: 15.11.2024).
5. George Benedict. Що таке Bitcoin Pizza Day? URL: <https://www.coindesk.com/uk/learn/what-is-bitcoin-pizza-day/> (дата звернення: 15.11.2024).
6. Банкнота номіналом 500 гривень. Національний банк України. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/banknote/500uah/> (дата звернення: 15.11.2024).
7. O'Donnell Joe. Cost to produce U.S. penny still more than its face value. URL: <https://www.coinworld.com/news/us-coins/coin-world-tuesday-morning-report-penny-us-mint-numismatics-phlippines-precious-metals-gold-silver-marketplace.html> (дата звернення: 15.11.2024).
8. Газін В. Веймарська Німеччина: шах і мат гіперінфляції 1923 р. URL: <https://zn.ua/ukr/HISTORY/veymarska-nimechchina-shah-i-mat-giperinfljaciyi-1923-r-.html> (дата звернення: 15.11.2024).
9. Колесніченко В. Ф. Гроші та кредит : навч. посіб. Харків : Вид. ХНЕУ, 2008. 370 с.
10. Осипенко М. С., Грицик Ю. О. Шийні гривни типу «Тотенкроне» у зібранні Національного музею історії України / The torques of «Tottenkrone» type from the National Museum of History of Ukraine. Археологія і давня історія України. 2020. Вип. 2 (35). С. 340–348.
11. Шурхало Д. Історія української гривні: від часів України-Русі до сьогодення. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/istoriya-ukrayinskoji-hryvni-vid-chasiv-ukrayiny-rusi/31435746.html> (дата звернення: 15.11.2024).

12. Рівень підроблення банкнот гривні у 2023 році залишався низьким. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/riven-pidroblennyabanknot-grivni-u-2023-rotsi-zalishavsya-nizkim> (дата звернення: 15.11.2024).
13. Dollar Dominance Monitor. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/programs/geoeconomics-center/dollar-dominance-monitor/> (дата звернення: 15.11.2024).
14. Wood Margaret. In God We Trust. URL: <https://blogs.loc.gov/law/2013/04/in-god-we-trust/> (дата звернення: 15.11.2024).
15. П'ять великих інвесторів, які заробили статки на шалених ставках. URL: <https://azart.nv.ua/ukr/articles/p-yat-velikih-investoriv-yakizarobili-statki-na-shalenih-stavkah-50325374.html> (дата звернення: 18.11.2024).
16. Міжнародні резерви. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/markets/international-reserves-allinfo> (дата звернення: 18.11.2024).
17. Gillespie Patrick. Venezuela's currency is worth less than a napkin. URL: <https://www.businessinsider.com/venezuelas-currency-is-now-so-worthless-that-people-are-using-it-as-napkins-2015-8> (дата звернення: 18.11.2024).
18. The Greatest Trades In Wall Street History. URL: <https://www.businessinsider.in/finance/the-greatest-trades-in-wall-street-history/slidelist/21325521.cms#slideid=21325524> (дата звернення: 18.11.2024).
19. History of Japan's intervention in currency markets. URL: <https://www.reuters.com/markets/currencies/history-japans-intervention-currency-markets-2024-03-28/> (дата звернення: 18.11.2024).
20. Роберт Кійосакі заявляє, що його борг перевищує \$1 млрд. URL: <https://uapress.kyiv.ua/shou-biznes/tse-ne-moya-problema-robert-kijosaki-rozproviv-pro-osobistij-borg-na-ponad-1-milyard-dolariv/> (дата звернення: 18.11.2024).
21. Фінансова грамотність : навч. посібник / авт. кол.; за ред. Т. С. Смовженко. — 2-ге вид., випр. і доп. К. : 2012. 311 с.
22. Holzwarth Larry. The Reality of Debtor's Prisons in Britain and North America. URL: <https://historycollection.com/the-reality-of-debtors-prisons-in-britain-and-north-america/> (дата звернення: 18.11.2024).
23. Debt Slavery in Ancient Rome. URL: <https://www.smcculloch.com/debt-slavery-ancient-rome> (дата звернення: 18.11.2024).

24. Гроші революції. Хто, коли і як надрукував перші гроші УНР. URL: <https://denzadnem.com.ua/istoriya/133036> (дата звернення: 18.11.2024).
25. Strange & Unusual Taxes Throughout History. URL: <https://www.efile.com/unusual-strange-funny-taxes-throughout-the-world-and-history/> (дата звернення: 20.11.2024).
26. Словник основних термінів Державної податкової служби України. URL: <https://tax.gov.ua/korisni-posilannya/slovník> (дата звернення: 20.11.2024).
27. Eric Priezkalns. Lycamobile's French Businesses Fined EUR10mn for Tax Fraud and Money Laundering. URL: <https://commsrisk.com/lycamobiles-french-businesses-fined-eur10mn-for-tax-fraud-and-money-laundering/> (дата звернення: 20.11.2024).
28. «Double Irish with a Dutch Sandwich»: The billion-dollar tax trick. URL: <https://finexity.com/en/blog/double-irish-with-a-dutch-sandwich-billions-tax-scheme> (дата звернення: 20.11.2024).
29. Суков О. Що таке акциз. URL: <https://www.dsnews.ua/ukr/economics/kurite-vo-bлаго-byudzheta-что-такое-акциз-i-pochemu-eto-udobnyu-nalog-12042021-421870> (дата звернення: 20.11.2024).
30. Доходи державного бюджету України за статтями доходів у 2024 р. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/income/> (дата звернення: 20.11.2024).
31. Сайт Державної податкової служби. URL: <https://tax.gov.ua> (дата звернення: 20.11.2024).
32. Податковий кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 20.11.2024).
33. Як отримати податкову знижку на навчання. URL: <https://legalaíd.gov.ua/publikatsiyi/podatкова-znyzhka-na-navchannya-hto-mozhe-otrymaty-ta-za-yaki-vytraty/> (дата звернення: 20.11.2024).
34. Історія розвитку банків та депозитів. URL: <https://www.universalbank.com.ua/blog/istoriya-rozvitku-bankiv-ta-depozitiv> (дата звернення: 20.11.2024).
35. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07.12.2000 № 2121-III. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2001. № 5–6. С. 30.
36. John R.Walter. «The 3-6-3 Rule: An Urban Myth?» Federal Reserve Bank of Richmond Economic Quarterly. 92.1 (Winter 2006) 51–78. Retrieved 15 October. 2011.

37. Арбузов С. Г., Колобов Ю. В., Міщенко В. І., Науменкова С. В. Банківська енциклопедія. К. : ЦНД НБУ; Знання, 2011. 504 с.
38. Звіт про фінансову стабільність Національного банку України. Червень 2024 року. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FSR_2024-H1.pdf (дата звернення: 04.02.2025).
39. HSBC. Retail Banking Transaction Fees. URL: <https://www.hsbc.com.tr/en/hsbc/fees-and-commissions> (дата звернення: 04.02.2025).
40. CFPB Orders Wells Fargo to Pay \$3.7 Billion for Widespread Mismanagement of Auto Loans, Mortgages, and Deposit Accounts. URL: <https://www.consumerfinance.gov/about-us/newsroom/cfpb-orders-wells-fargo-to-pay-37-billion-for-widespread-mismanagement-of-auto-loans-mortgages-and-deposit-accounts/> (дата звернення 04.02.2025).
41. Richard Milne Denmark's Jyske Bank imposes negative interest rates. URL: <https://www.ft.com/content/ebabea22-c31b-11e9-a8e9-296ca66511c9> (дата звернення: 20.11.2024).
42. Box A: Government Guarantees on Deposits and Wholesale Funding. URL: <https://www.rba.gov.au/publications/fsr/2009/mar/box-a.html> (дата звернення: 20.11.2024).
43. Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення стабільності системи гарантування вкладів фізичних осіб : Закон України від 01.04.2022 № 2180-IX (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2180-20#Text> (дата звернення: 20.11.2024).
44. General Motors Acceptance Corporation (GMAC). URL: <https://www.carsandracingstuff.com/library/g/gmac.php> (дата звернення: 22.11.2024).
45. Richard Sandomir Tyson's Bankruptcy Is a Lesson In Ways to Squander a Fortune. URL: <https://www.nytimes.com/2003/08/05/sports/tyson-s-bankruptcy-is-a-lesson-in-ways-to-squander-a-fortune.html> (дата звернення: 22.11.2024).
46. Debt Collection: Know the Abuses...and Your Rights. URL: <https://www.afcpe.org/news-and-publications/blog/debt-collection-know-the-abuses-and-your-rights/> (дата звернення: 22.11.2024).
47. У пріоритеті українців — безготівкові та безконтактні розрахунки платіжними картками. URL: <https://monetary-policy-debates.bank.gov.ua/ua/news/all/u-prioriteti-ukrayintsiv--bezgotivkovita-bezkontaktni-rozrahunki-platijnimi-kartkami> (дата звернення: 22.11.2024).

48. Ареф'єва І. Безготівкові розрахунки. URL: <https://financer.com.ua/investiciji/statti/bezgotivkovi-rozrahunky/> (дата звернення: 22.11.2024).
49. Українці продовжують віддавати перевагу безготівковим операціям. URL: <https://minfin.com.ua/ua/2024/08/28/134204032/> (дата звернення: 22.11.2024).
50. Zeus Malware: Threat Banking Industry. URL: https://botnetlegalnotice.com/citadel/files/Guerrino_Decl_Ex1.pdf (дата звернення: 22.11.2024).
51. Цимбалюк І. Електронні гроші: види цифрових грошей, переваги та недоліки інтернет-грошей. URL: <https://rates.fm/ua-uk/payment-systems/elektronni-groshi-sutnist-vidi-perevagi-ta-nedoliki-internet-groshej/> (дата звернення: 22.11.2024).
52. Credit Card Market Share Statistics. URL: <https://capitaloneshopping.com/research/credit-card-market-share-statistics/> (дата звернення: 22.11.2024).
53. Річний звіт Національного банку України за 2023 рік. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/annual_report_2023.pdf (дата звернення: 22.11.2024).
54. Коли світ відключить Росію від SWIFT, що це означатиме. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/02/26/koly-svit-vidklyuchyt-rosiyu-vid-swift-shho-cze-oznachatyme/> (дата звернення: 22.11.2024).
55. Система SWIFT: її призначення та можливості. URL: <https://rates.fm/ua-uk/payment-systems/sistema-swift-yiyi-priznachennya-ta-mozhливosti/> (дата звернення: 22.11.2024).

Алфавітний покажчик

А

Акцизний податок 90

Б

Банк 103

— центральний 107

Банківська діяльність 103

— комісія 114

— — відсоткова 116

— — комбінована 116

— — періодична 118

— — разова 118

— — фіксована 116

— таємниця 105

— система 109

Банківський рахунок 104

Банкнота 18

Бартер 9

Боргова кабала 67

В

Валюта 38

Валютна інтервенція 56

Валютний курс 40

— — обмежено гнучкий 49

— — плаваючий (гнучкий) 47

— — фіксований 48

— «чорний ринок) 52

Вартість грошей 23

— номінальна 19

Види сімейного бюджету 64

Відсоткова ставка
за кредитом 139

Г

Гарантування вкладів 126

Гіперінфляція 31

Гроші 9

— віртуальні 22

— електронні 159

— неповноцінні 20

— повноцінні 20

— світові 39

— товарні 18

— фіатні 20

Д

Депозит 123

Дефіцит бюджету 66

Дохід 85

З

Застава 142

Збори 84

І

Інтернет-банкінг 158

Інфляція 21

Інфощахраї 61

К

Картка віртуальна 157

— дебетова 157

— кредитна 157

— платіжна 156

Колектори 143

Конвертованість валюти 41

Кредит 137

Кредитна історія 141

Кредитоспроможність 141

Криптовалюта 23

М

Маржа 104

Мито 91

Міжбанковський валютний ринок (міжбанк) 55

Міжнародні резерви (золотова-
лютні резерви) 49

Монета 18

Н

Незалежність центрального
банку 108

П

Овердрафт 118

Платіж 154

Платіжні системи 167

— — карткові 169

Податки 83

— непрямі 89

— прямі 85

Податкова знижка 95

— пільга 94

— ставка 86

Попит валюти 53

Прибуток 88

Пропозиція валюти 53

С

Секвестр бюджету 69

Сімейний бюджет 63

Ставка за депозитом 124

SWIFT 171

Підручник для 8 класу
закладів загальної середньої освіти

ПІДПРИЄМНИЦТВО і ФІНАНСОВА ГРАМОТНІСТЬ 8

Підручник відрізняє наявність таких матеріалів:

- тексти для мотивації навчальної діяльності
- запитання для обмірковування
- теми мінідосліджень
- практичні роботи
- завдання для роботи в парах і групах
- контрольні запитання
- тестові завдання для самоконтролю
- підсумкові роботи для контролю теоретичних знань
- орієнтовні теми проєктів
- цікаві факти з історії та сьогодення

Інтерактивний електронний додаток містить:

- інтерактивні вправи
- підсумкові роботи з автоматичною перевіркою
- приклади виконання практичних робіт
- переліки корисних документів
- алгоритми розрахунків

